Aralık 2015
sayı
19

Albüm: Çanakkale 100. yıl

BUGÜNÜ ANLAMAK İÇİN

#tarih dergi

12 TL
KKTC Fiyatı 14 TL

Çarlar sultanlara karşı

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK-RUS GERGİNLİĞİ

KÖSEM SULTAN: VALİDE SULTANLARIN EN KUDRETLİSİ

KEHANETLER-ANKETLER: DÜNDEN BUGÜNE TUTMAYAN TAHMİNLER

PARFÜMERİ TARİHİ: BİR KOKU MEDENİYETİ OSMANLI DEVLETİ

BARIŞ İÇİN...

"BİZLER, VATANDAŞLAR, YANİ BU TOPRAKLARIN GERÇEK SAHİPLERİ... BİLELİM Kİ, BARIŞ İSTEMEK BİR İNSAN HAKKIDIR."

EZGİ BAŞARAN

Kürt Sorununun Çözüm Süreci [2010-2015]

GÜRSEL GÖNCÜ

Kapak illüstrasyonu: **Taha Alkan**

Kalıcı olmayan değerlerin geçici insanları…

Siyasi cinayetlerden gazeteci tutuklamalarına, terör saldırılarına uzanan karanlık bir ülke gündemi hepimizi sarmalıyor. Bu denli yakıcı, olağanüstü hadiselerin yaşandığı bir dönemde Türkiye de giderek kendi içine kapanıyor, ufuklar daralıyor, "öteki"ni suçlamak hatta gerekirse öldürmek noktasına varan zihniyet güç kazanıyor.

Tarih üzerinden yürütülen hamaset edebiyatı; dinî inançların kötüye ve şiddet için kullanılması; yol-köprü-bina inşa etmenin gelişme, eleştiri ve muhalefet yapmanın vatan hainliği sayılması bu dönemin karekter özellikleri olarak hatırlanacak.

Dışarda da durum kritik. Suriye, IŞİD derken Rusya'yla da tarihî bir dönemeçteyiz. Bundan 160 yıl önceki Kırım Savaşı'nı saymazsak (İngilizler ve Fransızlarla müttefiktik), atalarımız Ruslara karşı son sıcak muharebeyi 304 yıl önce kazanmış: Prut Savaşı. Sonraki zaman zarfında Rusya bir dünya devleti oldu biz ise "bölgesel güç" havalarında dolaşırken, çok ciddi bölgesel güçlükler içine düştük.

Genellikle her geçkin kuşak, kendisinden sonra gelen yeni nesilleri ve ülkeyi "bozulmuş" bulma eğilimindedir ve kendisine bir sorumluluk yüklemez. Cumhuriyet kuşakları, dönemlerinde yaratılan değerleri kalıcı bir toplumsal hafızaya, dokuya işlemiş yaygın bir kültürel yapıya dönüştüremedi. Evet, bu topraklar üzerinde özgürce, bağımsız yaşamak istiyorduk ve bu hakkı savaşarak kazanmıştık ama, sonrasında neyi, nasıl yapacağımızı pek bilemedik. Bilemedikçe de suçu her türlü emperyalizme, "dış düşman"a atarak idare ettik. "Halktan kopuk, elitist" zihniyet, bu süreçte ancak yarım yamalak bir değerler sistemi oluşturabildi ve bu da uzun ömürlü olmadı.

Peki Cumhuriyet'in bu sorunlu yapısına, uygulamalarına duyulan reaksiyonla gelişip büyüyen şimdiki siyasi otorite, son 10-15 yıldır hangi yeni veya yenilenmiş değerleri "tesis" edebildi? Neredeyse her gün yaşanan acı olayları, giderek yükselen korku ve şiddet ortamındaki skandalları bir tarafa bıraksak bile, gündelik hayatta kötü yapılmış restorasyonlar, ıslıklanan saygı duruşları, betonlaşan çevre, kutuplaşan ve mutsuzlaşan insanlar görüyoruz sadece.

Siyasi iktidar ve para odaklı yönetim ve zihniyetler, dünya medeniyetine şimdiye kadar sadece iki kalıcı değer bırakmış: Siyasi iktidar ve para. Ve bunların temel özelliği, sürekli el değiştirmesi. Türk olmaktan, Türkiyeli olmaktan gurur duymak, kan grubuyla, tarihî başarılarla, vatan-toprak hissiyatıyla, yabancıya-ötekine tepki koymakla sınırlanırsa, biz de bu coğrafyada geçici hale geliriz.

Sadece fikirlerin çatıştığı, iyi yapılan işlerin birbiriyle rekabet ettiği bir ülkenin özlemiyle... Şimdilik hoşçakalın.

tarihdergi.com

info@tarihdergi.com

facebook.com/tarihdergi

twitter.com/tarihdergi

instagram.com/tarihdergi

vimeo.com/tarihdergi

İÇİNDEKİLER

KAPAK DOSYASI
28

KEHANETLERDEN SEÇİM ANKETLERİNE TUTMAYAN TAHMİNLER TARİHİ

46

MAHPEYKER KÖSEM SULTAN: KADINLAR SALTANATININ EN ETKİLİSİ, EN KUDRETLİSİ

64

HOŞ KOKULARIYLA BAŞ DÖNDÜREN OSMANLI MEDENİYETİ

78

BELGE: İSTANBULU YANGINDAN KURTARAN FRANSIZ MUCİT

82

19. YÜZYIL OSMANLI HAPİSHANELERİNDE REFORM RÜZGARI

86

ESKİ YILBAŞILAR: İLK KUTLAMALARDAN RESMÎ TATİL GÜNÜNE

BU AY

#tarih dergi

AYLIK YAYGIN SÜRELİ YAYIN • SAYI: 19 • ARALIK 2015 • ISSN 2148-547X

YAYIN YÖNETMENİ
GÜRSEL GÖNCÜ

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
MURAT TOKLUCU
(Sorumlu)

DİJİTAL İÇERİK
İPEK CENT

GÖRSEL YÖNETMEN
MURAT KASPAR

YAYIN KURULU
MUZAFFER ALBAYRAK
ENİS BATUR
ŞEVKET DÖNMEZ
AYŞEN GÜR
HALİL İNALCIK
EMİN NEDRET İŞLİ
CEMAL KAFADAR
CENGİZ KAHRAMAN
ALP EJDER KANTOĞLU
R. SERTAÇ KAYSERİLİOĞLU
YİĞİT KÖSEOĞLU
AHMET KUYAŞ
MASİS KÜRKÇÜGİL
NECDET SAKAOĞLU
İSENBİKE TOGAN
HAYRİ FEHMİ YILMAZ

YAYIN DANIŞMANLARI
M. TANJU AKAD
ALP E. AKSUDOĞAN
ŞAHİN ALDOĞAN
SERPİL BAĞCI
SERHAN GÜNGÖR
AHMET T. KARAMUSTAFA
İ. METE MİMİROĞLU
İLBER ORTAYLI
TUNCA ÖRSES
HASAN SALTIK
CELAL ŞENGÖR

İMTİYAZ SAHİBİ
CEM AYDIN
Stüdyo Yapım-Proje Geliştirme Ticaret A.Ş.

MALİ İŞLER
ZEYNEP ASAN

REKLAM
EMEL SÖNMEZ
✆ 0212 252 32 22

YÖNETİM YERİ
Stüdyo Yapım-Proje Geliştirme ve Ticaret A.Ş. Ömer Avni Mah. İnönü Caddesi, Mithatpaşa Apt. No: 48/11 34427 Gümüşsuyu, Beyoğlu-İstanbul
✆ 212 252 82 64

BASKI VE CİLT
Promat Basım Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş. Orhangazi Mahallesi 1673.Sokak No:34 34510 Esenyurt-İstanbul
✆ 0212 622 63 63
Promat@Promat.com.tr.
www.promat.com.tr

DAĞITIM
Doğan Dağıtım Satış Pazarlama Matbaacılık Ödeme Aracılık ve Tahsilat Sistemleri A.Ş.
Doğan Medya Tesisleri, Sanayi Mahallesi, 1650. Sokak No:2 34517 Esenyurt - İstanbul
✆ 0212 622 24 08
www.dpp.com.tr

KATKIDA BULUNANLAR
VOLKAN GÖKEMRE
NGM (SALİH AKSU
VOLKAN YÜKSEL)

Her son, yeni bir başlangıç için…

Elinizdeki sayıyla dergimiz yayın hayatına son veriyor. Sizlerin ilgisine rağmen, bağımsız bir yayını sürdürmenin maddi külfeti, bizi bu kararı almaya zorladı. 19 aylık birlikteliğimiz noktalanıyor ama, sizlerle birlikte çıktığımız bu tarih yolculuğu inşallah sona ermeyecek.

Değerli okurlar,

Bir yolun daha sonuna geldik. Geçen sene Haziran ayında yayına başlayan *#tarih* dergisi, elinizdeki son sayısıyla sizlere veda ediyor.

Bu sizlerle ikinci ayrılığımız. Hatırlarsanız 2013 Temmuz'unda, okurlarımıza veda etme fırsatı bile bulamadan dergimiz (*NTV Tarih*) kapatılmış, bizler de sizlerin desteğiyle, *#tarih* adıyla bağımsız yayınımızı beğenilerinize sunmuştuk.

Ülkemizde özellikle 2013'ten bu yana, medya üzerindeki siyasi baskı hepimizin malumu. Engellemelerden sansüre, hatta kapatmalara, el koymalara uzanan karanlık zamanlar yaşadık, yaşıyoruz.

Giderek oksijeni azalan basın atmosferinde, hele hele bağımsız bir yayın çıkarmanın

maddi külfeti oldukça ağırdı. Biz de bu ağırlığı taşıyamayacak hale geldik. Bununla birlikte, yayına son verme mecburiyetimizi siyasi otoritenin zihniyet ve baskı uygulamalarına bağlayacak değiliz. Zira biz hem Gezi süreci öncesi hem sonrasında ona buna laf ederek değil, sadece yaptığımız iş, ortaya koyduğumuz ürünle varolmayı seçtik. Ucuz kahramanlık ve reaksiyon edebiyatı, malum, kaliteyle yan yana duramaz. Dolayısıyla eğer geldiğimiz noktada dergimizin yayınına son vermek zorunda kaldıysak, bunun sorumluluğu tamamen bize aittir.

#tarih, baştan itibaren Cem Aydın'ın fedakarlığı ile çıktı. Onun bu dergiye olan inancı sayesinde 19 ay boyunca sizlere ulaşabildik. Hiçbir aşamasında kâr amacı gütmeyen, sadece derginin kendini kurtarması üzerine kurulu bir planlamayla çalıştık. 18 aylık dönemde, dergimizin aylık ortalama net satışı 12 bin civarında oldu, ki bugünkü Türkiye koşullarında oldukça iyi bir rakamdı. Ancak bu satış geliri (komisyon ve vergiler çıktıktan sonra aylık yaklaşık

Tüm okurlarımıza teşekkürler! Tekrar görüşmek dileğiyle...

60 bin TL), *#tarih*'in içerik ve teknik maliyetini (aylık yaklaşık 95 bin TL) karşılamaya yetmedi. Altı kişilik yazıişleri ekibimizin geçinme sınırında, hocalarımızın neredeyse yok pahasına çalıştıkları, reklamverenlerin anlaşılır nedenlerle çekingen davrandıkları bir ortamda, dergimizin yayınını sürdüremez duruma geldik.

19 ay boyunca bizi basılı veya dijital yayınımızdan takip eden tüm okurlarımıza, abonelerimize minnettarız (Aboneliği devam eden okurlarımızın paraları hemen ödenecektir). Bu süre zarfında dergimizi vareden yayın kurulu üyelerimize, katkıda bulunan yazarlarımıza ve bizi destekleyen tüm dostlarımıza teşekkür ediyoruz.

Sevgili okurlar! Sizlerle birlikte bu tarih yolculuğuna çıkmak bir ayrıcalıktı. Birbirimizden karşılıklı çok şey öğrendik. Yollarımız tekrar kesişirse, kaldığımız yerden devam edeceğiz. Bugünü anlamak için...

#tarih

Aydınlık bir mektup

Bakırköy Kadın Kapalı Cezaevi'nde yatan okurumuz Umur S. Ersöz'den hepimizi duygulandıran bir mektup aldık. İçinde bulunduğu koşullara aldırmadan bizi yüreklendiren sözleri ve gönderdiği armağan için teşekkür ediyor, onun ve tüm hapishane arkadaşlarının bir an önce özgürlüklerine kavuşmasını diliyoruz. Geçmiş olsun!

15.11.2015

Sevgili #TARİH yayın kurulu;

Bakırköy Cezaevi'nde bulunan siyasi tutsak kadınlar adına dergileri paylaştığınız için teşekkürlerimi sunar ve komünal yaşamımıza hoşgeldiniz demek isterim.

Biliyorsunuzdur ki; burada birçok imkan kısıtlı... Buna rağmen bizlerle kurduğunuz omuzdaşlık onur vericidir.

Dergilerin içinde yer alan her bir kategorinin ayrı bir tadı var... Nihayetinde resmi tarih diye yıllarca siyah-beyaz bize okutulan, dayatılan tarihin tüm can sıkıcılığını atıyor; #TARİH ile renkli, çok çeşitli, sürükleyici bir geçmiş yazımını okuyoruz. :) Gayet hoş... Emeğinize Sağlık... Dileriz kimi maddi engellere takılmadan çalışmalarınızın sürekliliği olur...

Bizlerde elimizde yahut masamızda dergiyle fotoğraf çekip yollamak isterdik. Fakat malumunuz mümkün değil. :(

Bu yüzden temsili olarak bir ayraç hazırladık. :)

Panonuza asar yahut sizler bir fotoğrafını çekip bizim yerimize bu mektubumuzla paylaşırsınız. :)

Direncle Kalın! İyi ki Varsınız!

Umur S. ERSÖZ

SAKINAN GÖZE BATANLAR

- 30. sayfadaki başlık "Baba Tahir'in Engellenemez Yükselişi" olmalıdır.
- 34. sayfada 3. sütunda "Dante'nin İlahi Komedi'sinde" cümlesinde kitabın adı unutulmuştur.
- 61. sayfada "Kabataş-Tophane üzerinden..." diye başlayan resimaltı yazısı 62. sayfadaki fotoğrafa aittir.
- 79. sayfada "Ankara Cinayeti" yazımızın resimaltında Reşit Mercan'ın ismi Celil olarak yazılmıştır.
- Turgay Altun ve Erkan Demirel'e teşekkür eder, okurlarımızdan özür dileriz.

ONUR SAYLAK

SOFYA KHANDAMİROVA **MUSTAFA UĞURLU**

YÖNETMEN
ÖZCAN ALPER

RÜZGARIN HATIRALARI

"RÜZGARIN HATIRALARI" ONUR SAYLAK SOFYA KHANDAMİROVA MUSTAFA UĞURLU TUBA BÜYÜKÜSTÜN MENDERES SAMANCILAR EBRU ÖZKAN MURAT DALTABAN NİHAT İLERİ

ÖZCAN ALPER AHMET BÜKE ADNREAS SİNANOS GAMZE KUŞ ENGİN ALTINTAŞ BAPTISTE GACOIN ÖZCAN ALPER ANDREW BIRD ARIZONA PRODUCTIONS [FRANCE] RIVA FILM [GERMANY] ABK STUDIOS [GEORGIA]

NAR FİLM MOST PRODUCTION İSTANBUL DİJİTAL ÖZCAN ALPER

11 ARALIK'TA SİNEMALARDA

www.ruzgarinhatiralari.com.tr

6 ARALIK 1959

Türkiye'nin Amerika'yı sevdiği yıllar

ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower, Aralık 1959'da Ankara'ya geldi. Bu, bir Amerikan başkanının Türkiye'yi ilk ziyaretiydi. Ankara'da Eisenhower'ı Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes karşıladı. Ziyaret, Eisenhower'ın Ortadoğu politikasının çerçevesini çizdiği meşhur doktrinini açıklamasından iki yıl sonra, Türkiye'de iktidardaki Demokrat Parti'nin devrilmesinden 6 ay önce yapılıyordu. ABD'nin Türkiye'de en çok sevildiği günlerdi. Atatürk Bulvarı'nda taklar kurulmuş, büyük binalar Amerikan bayraklarıyla süslenmişti. Pencerelerden insanlar sarkıyordu. Kaldırımlar tezahürat yapan onbinlerce Ankaralıyla doluydu. Eisenhower boşuna "Kalbimi fethettiniz" dememişti.

R. SERTAÇ KAYSERİLİOĞLU KOLLEKSİYONU

01 Aralık 1955

Rosa Parks adlı ABD'li 42 yaşındaki siyah kadın, Alabama-Montgomery'de otobüste yer isteyen beyaz yolcuya yer vermeyince tutuklandı. Ertesi gün siyahların başlattığı ve bir yıl süren otobüs boykotunun etkisiyle bu ayrımcı uygulama sona erdi.

02 Aralık 1993

Dünyanın en büyük kokain tüccarı Pablo Escobar, Kolombiyalı ve ABD'li güvenlik güçlerinin operasyonunda Medellin'de öldürüldü. Milyarlarca dolarlık servetiyle Kolombiya'nın en güçlü adamı olan Escobar'ın cenazesine 30 bine yakın kişi katıldı.

03 Aralık 1981

12 Eylül darbesi sonrası kapatılan CHP'nin genel başkanı Bülent Ecevit, yabancı ajanslara demeç verdiği gerekçesiyle çarptırıldığı dört aylık hapis cezasını çekmek üzere Ankara Merkez Kapalı Cezaevi'ne konuldu.

04 Aralık 1932

Behçet ve Naci adlı iki kişi, zincirledikleri iki vahşi kurdu İstiklal Caddesi'nde gezdirirken ihbar üzerine gözaltına alındı. İki kafadar, belediyenin el koyduğu kurtları İstanbul'a bağlı bir köyde yakaladıklarını ve satmak istediklerini söylediler.

08 Aralık 1942

Vatan gazetesi, Hitler'i küçük düşürdüğü gerekçesiyle kapatıldı. Gazete, Charlie Chaplin'in New York Radyosu'nda yaptığı ve Hitler'e "eşek" dediği konuşmayı aktarıp, Hitler'i eşeğe benzeten bir de karikatür yayımlamıştı.

09 Aralık 1979

İki gün önce öldürülen İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi ve sosyolog Cavit Orhan Tütengil'in cenazesine sadece ailesinin katılmasına izin verilince çıkan olaylarda bir kişi öldü, sekiz kişi yaralandı.

10 Aralık 1774

18. yüzyılda Rusya'da çıkan en büyük Kazak isyanının lideri olan Yumelyan Pugaçev, Moskova'da idam edildi. Pugaçev, bazı isyancı komutanların Çarlıkla anlaşıp kendisine ihanet etmesi nedeniyle Eylül ayında yakalanmıştı.

11 Aralık 1923

İngiliz The Times gazetesi, Mustafa Kemal'in "Milli egemenlik esasına dayanan ve Cumhuriyet idaresinin olduğu ülkelerde siyasi partilerin olması doğaldır. Türkiye'de de birbirini denetleyen partilerin olacağına şüphe yoktur" sözlerini haberleştirdi.

16 Aralık 1948

Türkiye'ye sığınmak üzere Bulgar uçağını kaçırıp pilot ve telsizciyi öldüren mülteciler beraat etti. Mahkeme, komünistlerden kaçan sanıklar cinayeti Bulgar toprakları üzerinde işlediği için ceza verilemeyeceğine hükmetti.

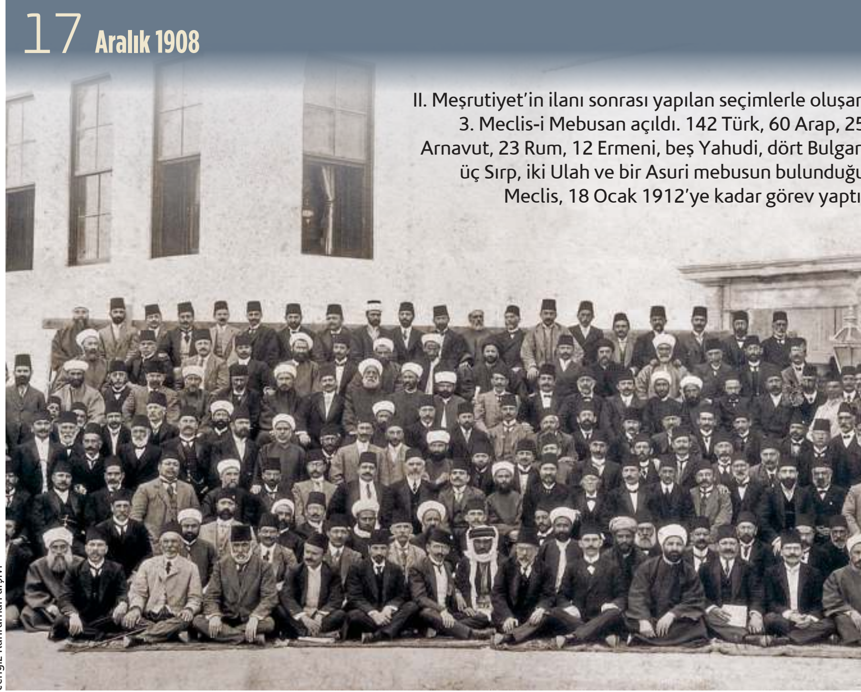

Bulgar uçağındaki cinayet suçluları beraet ettiler

Heyeti hâkime, mülteciler siyasi mücrim sayıldığından Bulgar toprakları üzerinde işledikleri cinayetten dolayı kendilerine ceza verilemiyeceği yolundaki kararını bildirdi

17 Aralık 1908

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası yapılan seçimlerle oluşan 3. Meclis-i Mebusan açıldı. 142 Türk, 60 Arap, 25 Arnavut, 23 Rum, 12 Ermeni, beş Yahudi, dört Bulgar, üç Sırp, iki Ulah ve bir Asuri mebusun bulunduğu Meclis, 18 Ocak 1912'ye kadar görev yaptı.

Cengiz Kahraman arşivi

23 Aralık 1948

1941-1944 arasında Japonya Başbakanı olan, II. Dünya Savaşı sırasında 8 milyon kişinin ölümünden sorumlu tutularak Uzakdoğu Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi tarafından idama mahkum edilen Orgeneral Hideki Tôjô idam edildi.

24 Aralık 1979

Sovyetler Birliği, Afganistan'ın Sovyet yanlısı hükümetinin çağrısı üzerine Afganistan'a girdi ve İslamcı mücahitlere karşı yaklaşık on yıl sürecek savaşa başladı. Sovyet ordusu 1989'da geri çekilene kadar 15 bin askerini kaybetti.

27 Aralık 1947

Atatürk'ün Ankara'ya geldiği 27 Aralık günlerinde yapılan ve ilki 1936'da düzenlenen 11 kilometrelik Atatürk Koşusu'nu Gençlerbirliği kulübünden Mustafa Özcan birinci tamamladı.

28 Aralık 1836

İspanya, Meksika'nın bağımsızlığını tanıdı. 1810'da bağımsızlık mücadelesine başlayan Meksikalılar 1821'de Mexico City'i ele geçirip İspanyol hakimiyetine son vermişlerdi. Ancak İspanya eski sömürgesinin bağımsızlığını 15 yıl boyunca tanımadı.

05 Aralık 1933

14 yıldır devam eden içki yasağının kalkması ABD'de bayram sevinci yaşattı. Yasağın kalktığı saat 16.00'dan itibaren Amerikalılar sokaklara dökülüp çılgınca eğlendi. Barlar ve restoranlar müşterilere içki yetiştirmekte güçlük çekti.

06 Aralık 1862

ABD Başkanı Abraham Lincoln, Minnesota'daki Sioux isyanına katıldığı iddia edilen 303 Kızılderiliden 39'unun idamına onay verdi. Bir kişi son anda affedilirken, 38 kişi 26 Aralık'ta infaz edildi. Bu, ABD tarihinin en kalabalık toplu idamıdır.

07 Aralık 1944

Usta tarihçi Reşat Ekrem Koçu'nun en bilinen çalışması olan İstanbul Ansiklopedisi'nin ilk fasikülü çıktı. 1944-1951 ve 1958-1971 yılları arasında yayımlanan ansiklopedinin ancak 11 cildi tamamlanıp basılmıştır.

12 Aralık 1949

İstanbul'da uzun zamandır görülmeyen bollukta bir uskumru akını başladı. Kirkor adlı bir balıkçının adamlarıyla birlikte Yenikapı açıklarında 17 ton uskumru yakalaması günün en çok konuşulan olayı oldu.

13 Aralık 1642

Yeni Zelanda'ya ayak basan ilk "beyaz adam", Hollandalı denizci Abel Tasman oldu. Ancak Yeni Zelanda, İngiliz kaşif James Cook'un 1769-1779 arasındaki dört gezisine kadar herhangi bir yönetime bağlı kalmamış ve "keşfedilmemiştir".

14 Aralık 1950

Demokrat Partili Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, yurtdışında okuyan ve sol eğilimli olduğu tespit edilen öğrencilerin burslarının kesileceğini ve yurda geri döndürüleceklerini, bakanlıkta da tek bir solcu memur bırakmayacaklarını söyledi.

15 Aralık 1574

Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan'ın oğlu, 11'inci Osmanlı Padişahı II.Selim öldü. Ölümünün ardından, Manisa'da bulunan oğlu III. Murat 21 Aralık'ta İstanbul'a geldi ve tahta çıktı. II. Selim, İstanbul'da ölen ilk padişahtır.

18 Aralık 1946

Başbakan Recep Peker'in Demokrat Parti Milletvekili Adnan Menderes'e "psikopat" demesi üzerine DP'liler Meclis'i terk etti. Bir hafta Meclis'e gitmeyen DP'liler, Cumhurbaşkanı İnönü'nün DP Genel Başkanı Bayar'la görüşmesinden sonra Meclis'e döndü.

19 Aralık 1154

İç savaş döneminin ardından, 25 Ekim'de İngiltere tahtına oturan 21 yaşındaki II.Henry, Westminister Kilisesi'nde taç giydi. 35 yıl sonraki ölümüne kadar tahtta kalan II.Henry, adaletli ama zaman zaman gaddarlaşan bir kral olarak bilinir.

20 Aralık 1924

Kırkkilise'nin adı, milli kültürümüze aykırı olduğu gerekçesiyle Kırklareli olarak değiştirildi. Meclis'in aldığı bu karar, Hıristiyanlığı çağrıştırdığı söylenen birçok yerleşim yerinin adının değiştirilmesinin ilk örneğiydi.

21 Aralık 1925

Sovyet sinemacı Sergei Eisenstein'ın Potemkin Zırhlısı filmi gösterime girdi. 1905'te Karadeniz'deki Rus savaş gemisi Potemkin mürettebatının ayaklanmasını anlatan film, bir propaganda filmi olmakla birlikte sinema tekniği açıdan da çok önemlidir.

22 Aralık 1937

Zonguldak'tan İstanbul'a kömür getiren Hisar vapuru Karadeniz'deki fırtına dolayısıyla, Boğaz'ın girişine 7.5 mil mesafedeki Eşek Adası önlerinde karaya vurarak battı. Kazada 25 kişilik mürettebattan yalnızca bir kişi kurtuldu.

25 Aralık 1934

Haliç'te bulunan değirmenlerin, buğdayları Haliç'in deniz suyuyla yıkadıkları ortaya çıktı. Alınan numunelerde aşırı derecede amonyak tespit edilmesi, buğdayların sahilin iki yakasının tüm lağımının aktığı Haliç'in suyuyla yıkandığının ispatı oldu.

26 Aralık 1925

Günün 24 saate bölündüğü saat sistemi ile Miladî takvimi yürürlüğe sokacak, uluslararası sistemle uyum sağlayacak yasal düzenleme, Meclis'te kabul edildi. Daha önce güneşin battığı anı 12.00 kabul eden "alaturka saat" ve Hicri - Rumi takvimler geçerliydi.

29 Aralık 1964

Lübnanlı Maroun Jeres, İstanbul'daki Ortadoğu Boks Şampiyonası'nda Türk takımından Garbis Zakaryan'la dövüşürken ringden düştü ve iki seyirci tarafından dövüldü. Başına şişeyle vurulan ve maça dönemeyen boksörün soyunma odasındaki eşyaları da çalındı.

30 Aralık 1898

Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin öncüsü olan Gülhane Seririyat Hastanesi hizmete girdi. Hastane, 19. yüzyılın sonlarında Türk tıbbında görülen hareketlilik ve Avrupa'daki yenilikleri takip edebilme arzusunun ilk meyvelerinden biriydi.

31 Aralık 1961

İstanbul Saraçhane'de Türk-İş'e bağlı İstanbul İşçi Sendikaları Birliği tarafından düzenlenen mitinge 100 binden fazla işçi katıldı. İşçiler, o güne kadarki en geniş katılımlı miting için Taksim'i istemiş, Valilik ise Saraçhane Meydanı'nı vermişti.

TARİH BOYUNCA OSMANLI-RUS SAVAŞLARI

Sultanlar çarlara karşı

Osmanlı Devleti'nin 600 yıllık tarihinde sürekli mücadele ettiği birçok devlet vardır. İlk kuruluş dönemlerinde Bizans, sonraları Venedik, Avusturya, İran bu devletlerin başında gelir. Ama biri var ki diğerlerine hiç benzemez: Rusya.

MUZAFFER ALBAYRAK

Osmanlı-Rus ilişkileri 17. yüzyıl ortalarına kadar ticaretten öteye geçmezken, bu tarihten sonra Rusya yavaş yavaş bölgede önemli bir figür olarak kendini göstermeye başlamış ve tehlikeli bir düşman olarak belirmişti.

1678 yılındaki Çehrin Muharebesi'nden itibaren sürekli sertleşen ve yıllar geçtikçe üstünlüğün Rusya'ya doğru geçtiği Osmanlı-Rus savaşları en nihayet her iki devletin/hanedanın son bulduğu I. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Yaklaşık 250 yıl süren bu muharebelerde Ruslar Osmanlı Devleti'ni en çok sıkıntıya sokan, en fazla ürküten düşman olmuştur. İki devlet 250 yıl içinde tam 11 kez savaşa tutuştu ve bunların çoğunu Rusya kazandı.

Rusya'nın kadim ve vazgeçilmez hülyası olan Akdeniz'e inme hedefi, Rus Çarı Deli (Büyük) Petro (1672-1725) ile başlar. Osmanlı ordusu ile Rus ordusunu karşı karşıya getiren ilk savaş 1678 yılındaki "Moskof Seferi" ile yaşanmıştı. Ukrayna sınırları içinde bulunan Çehrin Kalesi'nin Ruslardan geri alınmasıyla sonuçlanan savaşta Osmanlı ordusu galip gelmişti. Ancak bu sefer, kuzeyde Rusya'nın tehlikeli bir düşman haline geldiğinin de habercisi olmuştu.

1696-99 Osmanlı-Rus harbinde Avrupa'da Osmanlı Devleti aleyhine kurulan Kutsal İttifak'a katılan Ruslar, Karadeniz kıyısında bulunan Azak Kalesi'ni zapt ederek Akdeniz'e inme hedefine ulaşma yolunda önemli bir adım attılar.

Osmanlı Devleti'nin Ruslar karşısında en büyük başarısı 1711 yılında Prut'ta Deli Petro komutasındaki Rus ordusunu kuşatarak barışa mecbur etmesi ve Azak Kalesi'nin geri alınmasıdır. Aslında kuşatılan Rus ordusunun imhası ve Deli Petro'nun esir olarak İstanbul'a götürülmesi şansı yakalanmışken, Osmanlı ordusu komutanı Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa'nın askerine güvenememesi altın bir fırsatın elden kaçmasına sebep olmuştur.

1736-39 Osmanlı-Rus Savaşında Osmanlı ordusu iki cepheli bir savaş verdi. Buna rağmen hem Rus ordusu hem de müttefiki Avusturya ordusu mağlup edildi.

1768'de Rusların iki devlet arasındaki antlaşma hükümlerine riayet etmemeleri üzerine Rusya'ya harp ilanı gündeme geldi. Osmanlı ordusunun bir savaşa hazır olmamasına rağmen, padişahın çevresindeki bazı devlet memurlarının teş-

January Suchodolski-1839

Kars Kalesi'nin Ruslar tarafından kuşatılması, 1828.

1877-88 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ilk sıcak çatışmasında Niğbolu, Rus güçlerince işgal ediliyor.

Nikolai Dmitriev-Orenburgsky

viki ve İstanbul halkının "harp isteriz" diye nümayişlerde bulunması Sultan III. Mustafa'yı harbe taraftar hale getirdi. O kadar ki ihtiyatlı davranmayı, savaşa hazırlık yapılması gerektiğini tavsiye edenler vatan haini sayıldı. İstanbul'da harp taraftarı olanların hamaset dolu mesnetsiz propagandalarını bizzat yaşamış olan Ahmet Resmi Efendi bu durumu trajikomik bir dille tasvir eder:

['Bu memleket kılıç ile alınmıştır. İslâm padişahının bahtı yüce, ricali pişkin, kılıcı keskindir. Dindar, bahadır, tedbirli ve beş vakti cemaatle kılar, on iki bin güzide asker tedarik ettikten sonra Kızılelma'ya dek gitmeye ne minnet vardır'] diye tumturaklı laflar ile cahilliğini itiraf ve sandalye üzerinde Hamzaname nakleden pehlivanlar gibi boş laflar edip Kızılelma semtini Boğdan'dan gelen 'alyanak elma' gibi yenir şey zannederen bönlerin hareketiyle harp açıldı".

Maalesef Ahmet Resmi Efendi'nin dediği gibi savaş yüksekten atma ile kazanılamazdı ve Ruslarla girişilen altı yıllık savaş sonucunda Osmanlı Devleti feci bir mağlubiyete uğradı. Mağlubiyetler sadece karada değil denizde de yaşandı. Baltık Denizi'nden çıkarak Akdeniz'e gelen Rus donanması Çeşme'de Osmanlı donanmasını yakarak imha etti. İstanbul üzerine yürüyen Rus donanması neyse ki Çanakkale Boğazı'ndaki Türk savunmasını aşamadı.

Devleti hazırlıksız savaşa sürükleyen III. Mustafa peş peşe alınan mağlubiyetlerin tesiri altında felç geçirerek vefat etti. 1774'te imzalanan ve Osmanlı Devleti'nin en ağır antlaşmalarından biri olan Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Kırım Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız oldu. 1783'te de Rusya bir oldubittiyle Kırım'ı ilhak etti.

Kırım'a yerleşen Rusya, burada donanma inşa ederek Karadeniz'i bir Türk gölü olmaktan çıkarmıştı. Kırım'ın Ruslar eline geçmesi Osmanlı Devleti için büyük bir travmaydı. Sultan I. Abdülhamit'in sadrazama yazdığı bir hatt-ı hümayunda bu durum açıkça görülür. Sultan I. Abdülhamit gezinti için gittiği Beykoz'daki Yuşa te- ▶

pesinden Karadeniz'e bakarken hissettiklerini yazıya dökmüştü:

"Benim Vezirim

Yuşa mahalline vardım. Kalelerde sektirme toplar attırdım. Kale muhafızlarına ve topçularına ihsanda bulunuldu. Allah biliyor, Karadeniz tarafına baktıkça kalbim acıdı, dayanamadım ağladım. Kırım'ın küffar elinde kaldığı hatırıma gelince kendimi tutamadım.

Müntakim ve gayûr olan Allah o kâfir müşrikînin uğursuz elinden kurtararak eskisi gibi Devlet-i Aliyye'nin eline geçmesini yâ Rab sen nasip eyle diye yalvarıp niyazım olmuştur. Tez zamanda Cenâb-ı Kâdir-i Mutlak Hazretleri kuvvet ve kudret ihsan eyleye. Âmîn"

Sultan I. Abdülhamit Kırım'ı geri almak ümidiyle 1787'de giriştiği savaşta başarılı olamadı. Osmanlı ordusu peş peşe mağlubiyetler aldı. Rusların Özi Kalesi'ni ele geçirerek asker-sivil 25 bin kişiyi katletmeleri haberini alan I. Abdülhamit üzüntüden felç geçirdi ve birkaç ay sonra vefat etti. Kırım'ı kurtarmak için açılan sefer 1791'de daha fazla toprak kaybedilerek son buldu.

Rusya 1806 yılında harp ilan etmeden Eflak ve Boğdan'ı işgal etti. Bunun üzerine başlayan savaş çeşitli duraklamalarla 1812'ye kadar devam etti Ruslar bazı galibiyetler kazandıysa da Fransa tehdidi üzerine savaşı sürdüremediler ve savaş Bükreş Muahedesiyle sona erdi.

1828'de Yunan isyanını himaye için Osmanlı Devleti'ne savaş açan Rusya, bu defa Tuna'yı geçerek Edirne'ye kadar geldi ve bu şehri ele geçirdi. Doğuda ise Kafkasya üzerinden ilerleyen Rus ordusu Kars ve Erzurum'u ele geçirdi. Bu savaşta Navarin'de Osmanlı donanması Rus-İngiliz-Fransız müttefik donanması tarafından imha edilmişti.

Bu savaştan sonra Osmanlı Devleti için artık Rusya'ya harp ilan edip kaybedilen toprakları geri almak ümidi sönüp gitmişti.

Kaderin cilvesine bakın ki Osmanlı padişahı II. Mahmud, 1832'de Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanında Mısır ordusu Kütahya'ya kadar gelince Çar Nikola'dan yardım istemek zorunda kalmıştı. Bu talebi derhal kabul eden Çar, 12 bin kişilik bir orduyu İstanbul Boğazı'nda Anadolu yakasına çıkardı.

Ancak İstanbul'un Rusların eline geçmesinden telaşa düşen İngiltere ve Fransa araya girerek Mısır meselesini yatıştırdı. Rusya ile 1833'te Hünkar İskelesi Muahedesi

Tarihte Osmanlı-Rus Savaşları

1668-1670
İlk Moskof Seferi. Osmanlı galibiyeti

1696-1699 Savaşı:
Rusya'nın galibiyeti

1710-1711 Seferi:
Prut'ta Osmanlı galibiyeti

1736-1739 Savaşı
Rusya-Avusturya ittifakı karşısında Osmanlı galibiyeti

1768-1774 Savaşı
Rusların Osmanlı Devleti'ne karşı kesin üstünlük kurduğu savaş.

1787-1791 Savaşı
Rusya'nın galibiyeti.

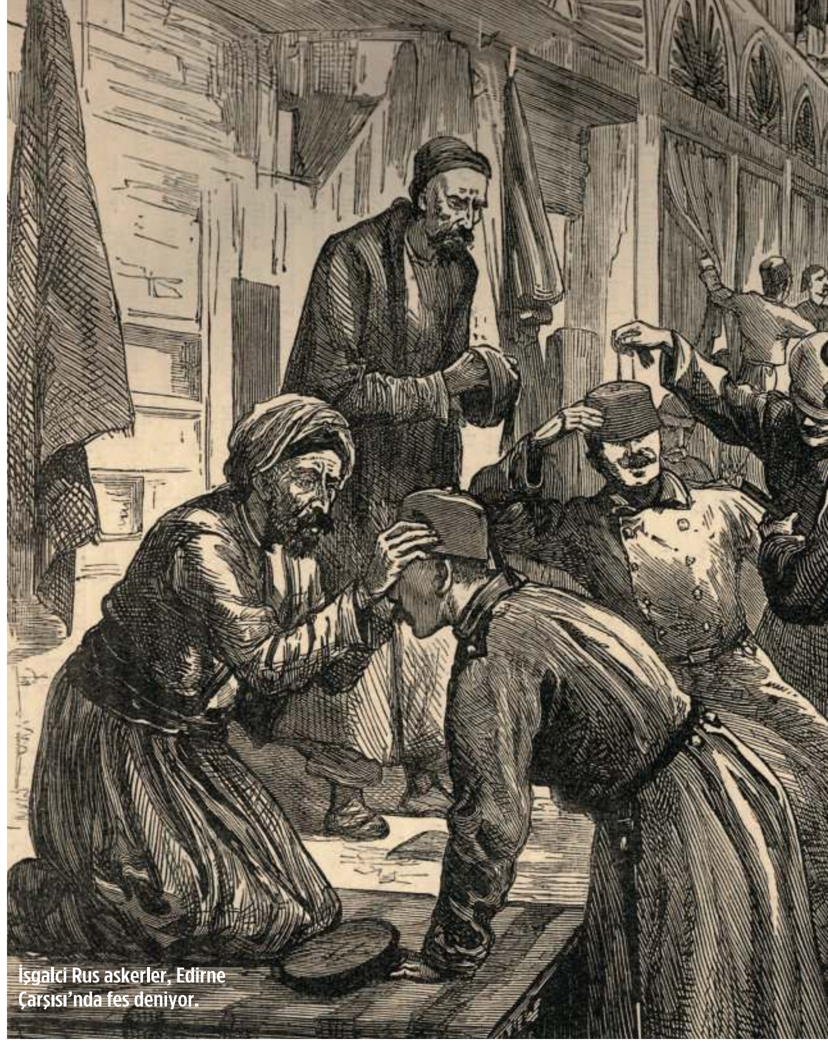
1806-1812 Savaşı
Rusya-İngiltere ittifakı galibiyeti.

1828-1829 Savaşı
Rusya'nın galibiyeti.

1853-1855 Kırım Harbi
Osmanlı-İngiliz-Fransız ittifakı galibiyeti

1877-1878 Osmanlı Rus Harbi (93 Harbi)
Rusya'nın kesin galibiyeti.

1914-1918
I. Dünya Savaşı

İşgalci Rus askerler, Edirne Çarşısı'nda fes deniyor.

1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, 1807'de yaşanan Limni Deniz Muharebesi.

Cassell's Illustrated *History of the Russo-Turkish War*

yapıldı. Bununla Osmanlı Devleti bir bakıma Rusya'nın himayesi altına girmiş oluyordu.

1853'te "şark meselesi" denilen Osmanlı Devleti'nin geleceğinin tayininde Avrupalı büyük devletler aralarında anlaşamayınca, Rus Çarı I. Nikola «hasta adam» tanımlaması yaptığı Osmanlı Devleti'nin mirasına konmak için harekete geçti. Ancak İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti ile birlikte hareket etmeleriyle Kırım Harbi diye bilinen seferde Ruslar mağlup oldu.

1877'de Rusya Balkanlardaki Slav kardeşlerini (Sırbistan ve Karadağ) himaye etmek adına açtığı savaş Osmanlı Devleti için tam bir felaket oldu. Rumi 1293 senesine denk geldiği için "93 Harbi" diye bilinen savaş sonucunda Ruslar batıda İstanbul önüne kadar gelerek Ayastefanos'ta (Yeşilköy) karargâh kurdukları gibi doğuda Kars ve Ardahan'ı işgal ettiler. Bu iki şehir I. Dünya savaşı sonuna kadar 40 yıl Rus idaresinde kaldı.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında son savaş I. Dünya Savaşı'nda yaşandı. 29 Ekim 1914'te Osmanlı donanmasının Karadeniz'deki Rus limanlarını bombardımanıyla başlayan savaşta, Türk ordusu Sarıkamış'ta tam bir felakete uğradı. 1916'da taarruza geçen Ruslar Trabzon, Erzurum, Muş, Bitlis'i işgal etti.

I. Dünya Savaşı iki imparatorluğun son savaşı ve sonu oldu. Rusya'da Bolşevik Devrimi ile Rus Çarlığı yıkılarak Sovyetler Birliği kurulurken, Türkiye'de Osmanlı Devleti'nin yerine Türkiye Cumhuriyeti kuruldu.

Milli Mücadele sırasında Rusya'da kurulan yeni yönetim Anadolu'daki milli harekete silah yardımı yaparak destek oldu.

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, 1770'deki Sakız Adası açıklarındaki deniz muharebesi.

Ancak Cumhuriyet döneminde Bilhassa II. Dünya Savaşı'ndan sonraki "Soğuk Savaş" döneminde Stalin yönetimindeki Sovyet Rusya, 1945-46 yıllarında Türkiye'yi tehdit etmeye başlamıştı. Türkiye'den I. Dünya Savaşı sonunda terk ettiği Kars ve Ardahan'ı talep ederek, Boğazlar rejiminde değişiklik ve üs istedi.

Osmanlı Devleti yıkılmış yerine yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş olmasına rağmen, geleneksel hale gelmiş olan "kuzeyden gelen tehdit ve tehlike" algısı yeniden hortlamış, Rus tehlikesi ve korkusu Türkiye'nin NATO şemsiyesi altına sığınmasına zemin hazırlamıştı.

Demirperde'nin yıkılışına kadar Sovyetler Birliği adıyla komşuluk ettiğimiz Rusya ile I. Dünya Savaşı'ndan itibaren arada bir gerginlikler yaşansa da sıcak çatışma yaşanmadı. ■

TÜRKİYE-SOVYETLER BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

İyi başladı, kötü devam etti

Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen Sovyetler Birliği ile kurulan iyi ilişkiler Cumhuriyetin ilanından sonra da devam etti. 1936'da Türkiye'nin Boğazlar'ın kontrolünü ele alması soğukluk yarattı ama iki ülke arasındaki ilişkiler asıl 1945'ten sonra gerildi.

✎ AHMET KUYAŞ

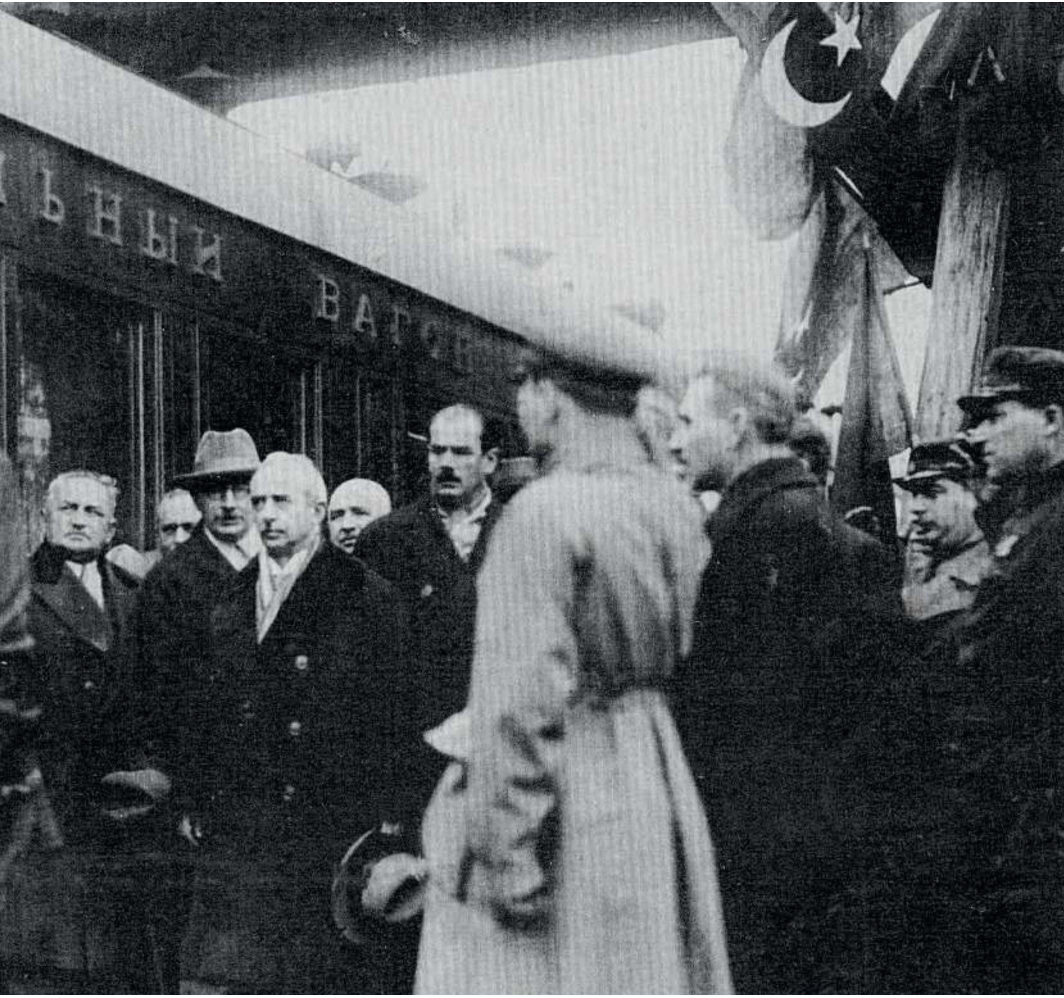

Kurtuluş Savaşı'nda Türkiye'yi para ve silah vererek destekleyen Sovyetler Birliği, daha sonra Lausanne'daki barış görüşmelerinde de Türk tezlerini desteklemişti. Bu iyi ilişkiler, 1925 yılında on yıl için yapılan dostluk ve saldırmazlık antlaşmasıyla perçinlendi. 1930'ların başında Türkiye'nin başlattığı devletçilik ve sanayileşme hamlesine de Sovyetler'den büyük destek alındı. Ayrıntılı bir araştırmayla Türkiye'nin kalkınmasına ilişkin bir rapor hazırlayan Sovyet heyetlerinin yanısıra, 1930'larda kurulan birçok sanayi tesisinin de yapımını Sovyetler üstlendi. Böylece 1935 yılında dostluk ve saldırmazlık antlaşması on yıl daha uzatıldı.

1936'da ise ilişkiler biraz gerildi. O yıl Türkiye, Montreux konvansiyonuyla Boğazlar'ın kontrolünü tümüyle eline alıyor, Boğazlar'ı istediği gibi silahlandırmakta serbest kalıyordu. 1840 Londra konvansiyonuna dönüş anlamına gelen bu gelişme, Boğazlar'ın ticarete tamamen açık, savaş zamanında ise ancak Türkiye'nin müttefiklerinin kullanabileceği bir su yolu olması anlamına geliyordu. Sovyetler bu gelişmeyi Türkiye'nin Sovyetler ve Batı dünyası arasındaki tarafsız tutumundan vazgeçmesi ve Batı dünyasına yaklaşması biçiminde yorumladılar.

Bu yorum abartılı olmakla birlikte tam anlamıyla yanlış da değildi. Nitekim Türkiye, İtalya'nın Akdeniz'deki kanundışı etkinliklerinden ürkerek Batı ülkelerine yaklaşmış ve 1932'de, bir süredir uzak durduğu Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştu. Montreux konvansiyonu da zaten bunun bir sonucuydu. Öte yandan, Türkiye'nin Almanya ile olan yoğun ticaret ilişkilerinin bu iki ülkeyi müttefik yapma olasılığı, Büyük Britanya ve Fransa'nın Türkiye'nin daha çok üzerine düşmesi sonucunu doğurdu. Büyük Britanya, bütün ülkelerin silah üretmeye başladığı bir dönemde Türkiye'de uzun vadeli bir borç karşılığında demir-çelik fabrikası (Karabük) kurmaya girişmiş, Fransa ise Milletler Cemiyeti'nin Hatay'ı bağımsızlığa ve giderek Türkiye'ye katılmaya götürecek olan yolu açmasına ses çıkarmamıştı.

Büyük Britanya ile Fransa'nın Türkiye'yle bu yakınlaşmaları, II. Dünya Savaşı başladıktan kısa bir süre sonra, 19 Ekim 1939'da Ankara'da bir ittifak antlaşmasıyla sonuçlandı. Ancak, belli durumlarda Türkiye'nin savaşa girmesini öngören bu antlaşmaya Türkiye, saldırıya uğrama hali dışında hiçbir nedenle Sovyetler Birliği'ne karşı savaşmayacağına ilişkin bir madde koydurmuştu. Savaşın ikinci yılında da Türkiye ve Sovyetler Birliği, Büyük Britanya'nın da teşvikiyle, bir saldırmazlık paktı imzaladılar.

Cengiz Kahraman Arşivi

Başbakan İsmet İnönü'nün Moskova ziyareti, 1932.

Savaşın bittiği yıl, Türk-Sovyet antlaşmasının da sona erdiği yani yenilenmesi gerektiği yıldı. Ama Sovyetler Birliği buna yanaşmadı. Türkiye'nin savaşa girmesi gerektiği durumlarda bile savaşın dışında kalmasından, bundan daha önemli olarak da, tarafsızlığa ve Montreux antlaşmasına aykırı olarak Boğazlar'dan Alman savaş gemilerinin geçebilmiş olmasından rahatsızdı. Böylece Sovyetler Birliği, kazanan tarfta olmasının da verdiği cesaretle, Türkiye'den olmayacak şeyler istedi. Türkiye-Gürcistan sınırı gözden geçirilecek ve Marmara Denizi'nde Boğazlar'ın güvenliğini sağlayacak ortak bir Türk-Sovyet denis üssü kurulacaktı. Bu istekler Türkiye'nin Batı dünyasında ittifak aramaya başlamasının başlangıcını oluşturdu. Büyük Britanya ve Birleşik Devletler'in Türkiye'ye Sovyet istekleri karşısında destek olması, Türkiye'nin başlamakta olan Soğuk Savaş sürecinde Batı bloğuna yanaşması sonucunu doğurdu. 1952 yılında NATO üyesi de olan Türkiye'nin Sovyetlerle olan ilişkisini artık Soğuk Savaş koşulları belirleyecekti.

1960'ların başlarında ortaya çıkan iki bunalım, o zamana kadar ABD'nin dümen suyundan ayrılmayan Türkiye'nin Sovyetler politikasını gözden geçirmesine neden oldu. Önce, Sovyetlerin Küba'ya yerleştirdiği nükleer füzeler 1962'de savaşa dönüşebilecek bir bunalım yarattı. Sovyetler Birliği, sonuç olarak bu füzeleri kaldırmayı kabul ederken, ABD'nin de Türkiye'de konuşlandırılmış Jüpiter füzelerini kaldırmasını ve İncirlik üssünü U2 casus uçaklarının kalkış noktası olarak kullanmaya son vermesini istedi. Türkiye'de kamuoyu böylece nasıl bir olası savaş alanına dönüştüğünü öğrenmiş oldu.

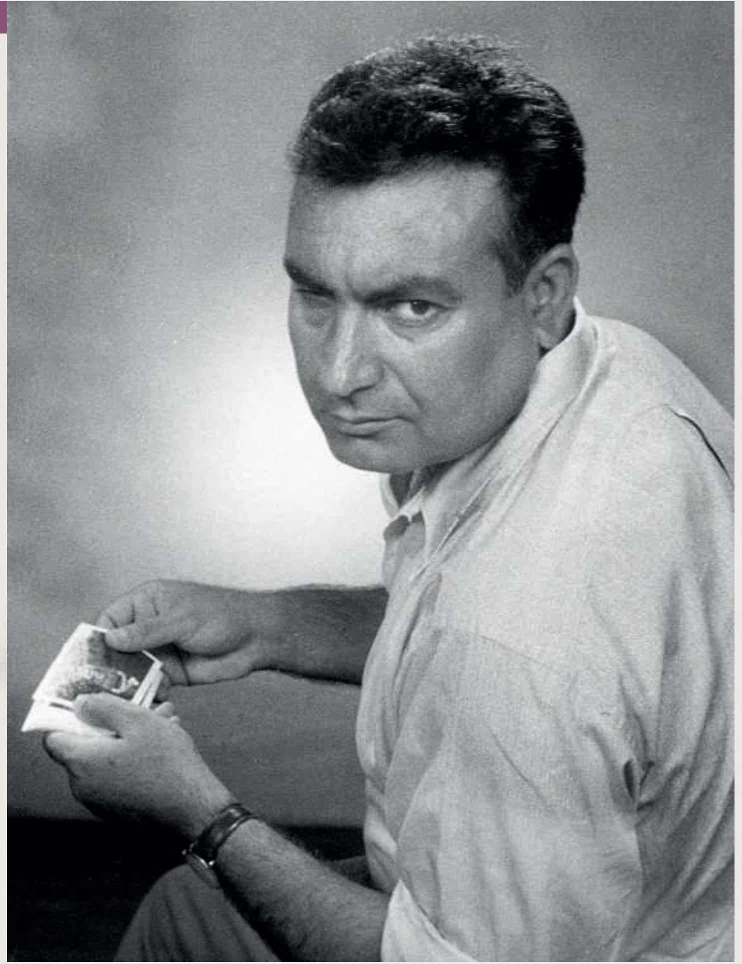
İkinci bunalım, 1963 Kıbrıs olayları nedeniyle çıktı. Türkiye'nin Kıbrıs'a askerî müdahalede bulunma isteği, ABD Başkanı Johnson'un Başbakan İnönü'ye bir mektup yazarak, Türk ordusunun bir NATO ordusu olduğunu ve bu ordunun Türkiye tarafından ulusal nedenlerle kullanılmasının müttefikliğin sonu olacağını bildirdi. Türkiye o günlerde zaten Avrupa ile bütünleşme politikası güdüyordu. Hem Soğuk Savaş'ın sıcak bir savaşa dönüşmesiyle yaşanacak yıkım, hem de müttefik ABD'nin tehdidi, Türkiye'nin dış politikasında yeni yönelimlerin yolunu açtı. Hemen 1964'te Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin Moskova'yı ziyaret etti. Bu 1939'dan sonraki ilk resmi ziyaretti. Sovyetler de ertesi yıl Türkiye'ye iki resmi ziyaret gerçekleştirdiler. Daha sonra da ticaret ilişkileri sürekli olarak arttırıldı. Ayrıca Sovyetler, demir-çelik ve enerji alanlarında hem finansman hem de teknoloji desteğinde bulundu. İlginç olan şu ki, Soğuk Savaş 1945-1946 yıllarında İran ve Yunanistan'da olanların yanısıra Türkiye'de de başlamışken, ilk yumuşama belirtileri de 1960'ların ortalarında Türkiye-SSCB ilişkilerinde görüldü. Sonraki dönemlerde ise kayda değer bir bunalım gözlenmedi.

2015 yılında gökyüzüne

Artık sonuna geldiğimiz 2015 yılı birçok tanıdığımı, dostumu sonsuzluğa uğurladığım bir yıl oldu. Kaybettiklerimiz arasında, fotoğraflarını çekerken tanıştığım ve sonra bu tanışıklığın dostluğa dönüştüğü, hepimizin yakından tanıdığı isimler de vardı. Bu kişilerin fotoğraflarını çekerken biriktirdiğim anılar hafızamda hâlâ tazeliğini koruyor.

YAŞAR KEMAL

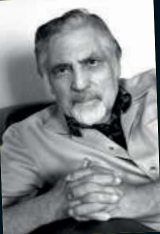
‘Neden parasız çektin?’

Önce, 28 Şubat’ta yitirdiğimiz Yaşar Kemal’den söz edeceğim. 1956’nın ilk aylarındaydık. Osmanbey’de, Agos gazetesinin önceki yerinin bulunduğu apartmanın asma katında o zamanların en modern fotoğrafhanesi olarak bilinen Tanju Fotoğraf Stüdyosu vardı. Sahibi Şevket Tanju, İstanbul Umum Fotoğrafçılar Derneği’nin de yönetim kurulu başkanıydı. Ben de yirmi yaşlarında bir delikanlı olarak 100 TL maaşla o derneğin kâtipliğini yapıyordum.

Patronun stüdyoda olmadığı bir gün, banyo ettirmek üzere film bırakan bir müşteri geldi. Cüsseli bir adamdı ve bir gözü de kördü. Sanki bir yerlerden tanıyor gibiydim. Sakın bu kişi Cumhuriyet’in röportaj yazarı Yaşar Kemal olmasın? Çekinerek mesleğini sordum. “Belediyede çalışıyorum, elektrik saatlerini okuyorum” dedi. Arkasından, “Bir de yazarlığımız var işte” diye ekledi. Durum aydınlanmıştı. Teneke adlı öykü kitabı Varlık Yayınları’ndan yeni çıkmıştı. Onu okumuştum. İnce Memed romanı da çok yeniydi. O benim dar bütçeme biraz pahalı gelmişti, henüz alıp okuyamamıştım. Ama çok söz ediliyordu.

Yaşar Kemal’e “Bir fotoğrafınızı çekebilir miyim” diye sordum. Memnun oldu. Onu oradaki portatif sedire oturttum, birkaç gün önce sahibi olabildiğim ilk ciddi kameramla üç beş poz fotoğrafını çektim. Bu benim arşivime giren ilk yazar fotoğrafıydı. Kendisi de şöhretinin ilk basamaklarında olan büyük ustayı stüdyodan uğurladıktan sonra, Şevket Tanju’nun Ahmet adlı kalfası bana hayretle “Bu kör adamın fotoğrafını niye parasız çektin?” diye sormuştu.

OZAN SAĞDIÇ

1950’li yıllardan beri gazetecilik yapan ve Türkiye’nin en ünlü fotoğrafçılarından biri olan usta isim, anıları ve fotoğraflarıyla *#tarih*’te.

dönen büyük yıldızlar

EROL BÜYÜKBURÇ

'Türk Elvis'in zirvedeki yılları

Bu yıl 22 Mart'ta, zamanının gençliği tarafından "Türk Elvis'i" diye adlandırılan Erol Büyükburç'u yitirdik. Onu ilk kez 1964'te yapılan Balkan Şarkı Yarışması'nda Türk ekibinin şampiyon olduğu günlerde, şöhreti zirve yapmışken Ankara Ulus Sineması'nda arkadaşları ile verdikleri efsanevi konser sırasında tanımıştım. Sinema girişinde izdiham yaşanmış, kapılar kırılmıştı. Büyükburç'un fotoğraflarını bir İzmir Fuarı sırasında Kültürpark'taki açıkhava lokallerinden birinde de çektim.

Harbiye Açıkhava Tiyatrosu'ndaki gençlik konserini de çok iyi anımsıyorum. Ortalık cıvıl cıvıl kız öğrencilerle doluydu. Çığlık çığlığa tezahürat yapıyorlardı. Sahnedeki Erol onlara defalarca "Bu güzel serzenişinize ne cevap vereceğimi bilemiyorum" dedi durdu. Serzeniş sözcüğünü iltifat anlamında iyi bir şey olduğunu sanıyor olmalıydı. Oysa, bu Farsça sözcüğün Türkçe tam karşılığı "yakınma" idi.

ZEKİ ALASYA

Sevgide bonkör bir tiyatro adamı

8 Mayıs'ta da bir başka sahne adamı sevgili Zeki Alasya'yı yolcu ettik. Onu ilk kez Ulvi Uraz Tiyatrosu'nda seyretmiştim. Daha sonra Devekuşu Kabare Tiyatrosu'nda yer aldı. Devekuşu Kabare'nin sık sık Ankara turnesi olurdu. Ben oldum bittim tiyatroların kulislerini çok severim. Orada yapılan sohbetler, patlatılan espriler sahnedekilerden daha içten ve özel olur. Devekuşu Kabare'nin kulisine gire çıka Zeki ile sıkıfıkı arkadaş olmuştuk. Zeki Alasya, özel hayatında ortağı Metin Akpınar'dan daha açık yürekli görünüyordu, sevgide de bonkör bir yapısı vardı. Aslında çok da uzun anlatmaya gerek yok. Herkes onu o kadar iyi tanıyor ki...

BEHİYE AKSOY

Gazino çağının efsane yıldızı

2015 yılının en önemli kayıplarından biri de gazinolar çağının büyük sanatçılarından Behiye Aksoy'du. 31 Mayıs'ta aramızdan ayrılan sanatçının söyleyiş tarzını Cemal Süreya, "Müzeyyen Senar'ın evden kaçan hayırsız kızı" olarak betimlemişti.

Ben 1960'ta Ankara'ya taşındığımda Ankara Radyosu'nun en önde gelen sanatçılarından biriydi. Ankara'da ilk fotoğrafını çektiğim sanatçılardan biri Behiye Aksoy'du. Sıhhiye'deki evinde pek çok fotoğrafını çekmiştim. Aklımda kalanlardan biri, kucağından düşmeyen kara kedisidir. Salonunun duvarlarından birine hayranı olduğu ve bize plağını dinlettiği şarkıcı Marino Marini'nin dev posterini asmıştı. Hemen yanında da kendi posteri yer alıyordu.

Behiye Hanım zaman zaman o günlerin gözde lokallerinden Göl Gazinosu'nda sahne alıyordu. Menajerliğini, hem avukat hem de udî ve bestekâr olan ilk eşi Halil Aksoy yapıyordu. Onunla iyi bir diyalog oluşturmuştuk.

60'lı yıllar gazino kültürünün altın çağının yükseliş dönemi. Behiye Aksoy gibi sesi, sahnesi güçlü bir yıldız adayının gazinocuların gözünden kaçması olanak dışıydı. Nitekim "Gazinocular Kralı" Fahrettin Arslan'dan teklif gelmişti. Sanatçımız Ankara'dan İstanbul'a şa'şalı bir biçimde giderken kocaman renkli bir afişle gitmeliydi. O zaman renkli dia çeken pek yoktu. Halil Aksoy fotoğraflarını çekmem için eşini bana, Hayat-Ses dergilerinin bürosunda kendimce oluşturduğum stüdyoya getirdi.

Aktör Şeref Gürsoy, yabancı içkilerin ithal edilmediği o günlerde bana armağan olarak bir şişe Napolyon konyağı getirmişti. Tabii o konyak kısa zamanda tüketildi. Ancak şişesi pek fiyakalıydı, kıyıp atamadım; sürahi olarak kullanılabilirdi. Bizim Tekel'in "Kanyak" adını verdiği içki hiç de kötü olmamakla birlikte gösterişsiz, külüstür şişelerde pazarlanıyordu. Ben o günden sonra yerli konyaktan alıyordum, o fiyakalı şişeye boşalıp bir köşeye koyuyordum; sohbet için gelen dostlara ikram etmek üzere...

Behiye Aksoy'un fotoğraflarını çeşitli kostümlerle poz poz çekerken bir köşede kendi halinde oturan eşi sıkılmasın diye "Halil Abi, bak orada konyak var. İstediğin gibi servisini kendin yap" dedim. Halil Aksoy bir süre sonra damağını şapırdatmaya başladı. Bir yandan da Behiye Hanım'a sesleniyordu: "Bak hanım, bak" diyordu, "Herifler ne muhteşem konyak yapıyorlar. Fransız konyağı bu be, yağ gibi kayıyor gırtlaktan. Bizimkileri iç, öğürür dursun." O böyle konuşmaya başlayınca, utandığım için sesimi çıkaramadım. Gerçi bu aldanışı o kadar önemli değildi. Asıl büyük aldanışı, özene bezene İstanbul'a hazırladığı Behiye Hanım'ı orada Gazinocular Kralı'na kaptırmak olacaktı.

CÜNEYT ARCAYÜREK

Jilet gibi bir ağabeyimizdi

Ankara'da meslek icra eden birkaç kuşak gazeteci olarak, bize Hürriyet dendi mi Cüneyt Arcayürek'i anımsarız. Onu da ne yazık ki Haziran'ın 28'inde yitirdik. 1928 doğumluydu, biz çelik-çomak oynarken gazeteciliğe başlamıştı. Ankara'nın nabzını en iyi tutan, en gizli kapaklı işlerden en önce haberdar olan, en doğru yorumları yapan jilet gibi bir ağabeyimizdi Arcayürek. Üstelik de yakışıklı adamdı.

Ankara iyi gazeteci yetiştirir. Onlar kademe kademe yükselirler. Daha sonra yönetici, başyazar ya da kıdemli köşe yazarı olarak İstanbul'a transfer olurlar. Arcayürek Ankara'da doğmuş, orada gazeteci olmuş, Ulus - Hürriyet duraklarından Cumhuriyet menziline erişmiş, ama hep başkentli kalmış, bizim için idol ve ideal bir gazeteciydi. Namuslu adam ezenden yana değil, ezilenden, haksızlıklardan yanadır. Öyleydi ve sapına kadar gazeteci oldu Cüneyt Abi. Zaten "Gazeteci oldum, gazeteci kaldım, gazeteci olarak öleceğim" demişti. Sözünü de tuttu.

MEHMET BAŞARAN

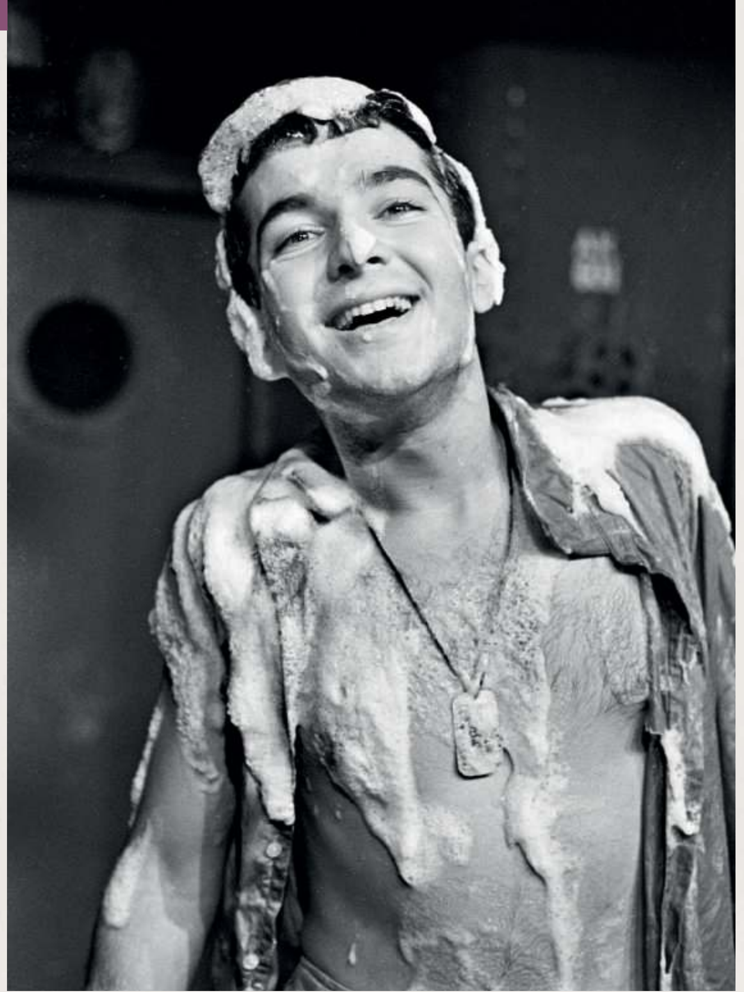
Bana yol gösteren komünist

Tanıdığım ilk Köy Enstitü çıkışlı şair-yazar Mehmet Başaran'dı. Yaşadığım kasabaya, Edremit'e köy okulları için "gezici başöğretmen" olarak ve yakasına yapışmış "komünistmiş" söylentisiyle birlikte gelmişti. Ben o zaman ortaokul öğrencisiydim. Başaran ve eşini kucaklarında kalbi delik olduğu için ölmesi beklenen bir kız çocuğuyla gördüğüm için aileye hep hüzünle bakardım. Bu hazin ama dirençli görünüş sanki Başaran'ın yüzüne de yansımıştı. Herkesin kederi alnında yatay çizgiler oluşturur; onun dikey çizgileri de vardı. Trakyalıydı, yaşadığı çileli günlere karşın benim coğrafyamı, Ege'nin bu körfezini çok sevmişti. "Zeytin Ülkesi" diye kitabını yazdı.

Lise sonrası İstanbul'daki bekârlık günlerimde, Edremit'ten İstanbul'a atanan ve eşinin ataması bir yıl sonra yapılacağı için bekâr yaşayan Başaran'la arkadaşı resim öğretmeni Selahattin Taran'ın Laleli'de tuttukları odada bir yıl kaldım. Bana "Bir çok alanda yeteneklisin. Ama kendine esas bir meslek seç ve o alanda derinleş" diyerek fotoğrafçılığı seçmem konusunda yol gösterici olmuştu Başaran. Ona şükran borçluyum. 27 Haziran'da bu çok değerli dostu da yitirdik.

BAŞAR SABUNCU

Sahnelerin sevimli siması

Yine bu yıl, 15 Temmuz'da da Başar Sabuncu'yu yitirdik. Onunla 1962 yılında Ankara'da kurulan Türkiye'nin öncü özel tiyatrolarından Meydan Sahnesi'nde tanışmıştık. Tiyatronun finansman sağlayan kurucularından biri Ankara Radyosu elemanlarından Adalet Ağaoğlu idi. Açılışından kısa bir sonra Zafer Madalyası isimli oyunu sahneye koymuşlardı. Bir grup Amerikan bahriyelisi arasında geçen bu hoş komediyi yönetmesi için İstanbul'dan Haldun Dormen gelmişti. Kalabalık bir ekip tarafından oynanması gerekiyordu. Kadro Ankara'nın sanatsever çevresinden yetenekli amatörlerle takviye edilmişti. Ankara Radyosu'nun sözlü yayınlar bölümünde çalışan Başar Sabuncu en sevimli karakteri canlandırıyordu. Tek kadın rolü, yine bir radyo çalışanı olan, Ankara'nın delişmen kızı Sevgi Nutku'ya verilmişti. Bir süre sonra ne olduysa oldu, Sevgi Nutku'nun soyadı Sabuncu olarak değişti! (Daha da sonra Sevgi Soysal olacağı üzere).

Başar Sabuncu sıkıntılı bir ara dönemde ortalıkta görünmez oldu, birkaç yılı Avrupa'da geçirdiğini duyuyordum. Gurbetten dönüşünde artık İstanbul'a yerleşmişti, gerek tiyatro gerek sinema alanında pek çok başarılı işlere imza atmıştı.

TARIK DURSUN K.

Candan ve unutulmaz bir insan

11 Ağustos'ta kara haber bu kez İzmir'den geldi. Tarık Dursun K. ölmüş. 1946-1949 yılları arasında ben İzmir'de Buca Ortaokulu'nda yatılı okumuştum. Orada beni sahiplenmiş üç ağabey vardı: Cengiz Yörük, Nedret Gürcan ve Cengiz Tuncer. Tarık Dursun, edebiyat tutkunu bu üç ağabeyin arkadaşıydı. Hatta Cengiz Tuncer'le ortak bir şiir kitabı da çıkarmışlardı. İşte onların dostu sonradan benim de dostum olmuştu. İstanbul'da olduğum süreçte onunla Cengiz Tuncer'in önce ajansında daha sonra da E Yayınları'ndaki ofisinde birlikte olmuştuk. Yollarımız Ankara'da da kesişti. Bilgi Yayınları'nın sahibi Ahmet Küflü'yle aramızı Tarık Dursun kaynaştırdı. Böylece o yayınevinin ilk yüz kitabının kapağını yapmama da vesile oldu. Candan ve unutulmaz bir dosttu Tarık Dursun Kakınç.

ŞERAFETTİN TURAN

Tevazu sahibi bir aydın

Sıra 16 Ekim'de yitirdiğimiz değerli bir tarihçimize geldi: Prof. Dr. Şerafettin Turan. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yakın Çağ Tarihi Anabilim Dalı Bölüm Başkanlığı ve fakülte dekanlığı ile Türk Dil Kurumu başkanlıklarında bulunmuş, saygıdeğer bir bilim adamımız. Hem Osmanlı Devleti tarihi, hem Cumhuriyet tarihi alanında eserler vermiş, yurtiçi ve yurtdışında birçok ödül almıştı. Başkentin aydınları arasında çok saygı gören bir kişi olan Şerafettin Hoca, o derecede de tevazu sahibiydi.

Bir seferinde, TRT'nin Uluslararası 23 Nisan Şenlikleri'ni konu alan Dünyanın Bütün Çiçekleri isimli albüm-kitabını hazırlarken kendisinden 23 Nisan'ın tarihçesi ve Atatürk'ün çocuk sorunları üzerindeki fikir ve eylemleri hakkında beni aydınlatmasını rica etmiştim. Sevgili Şerafettin Hoca, bilseniz ne kadar ayrıntılı bilgiler vermişti. Sağolsun, benim için özel bir dosya hazırlamıştı adeta.

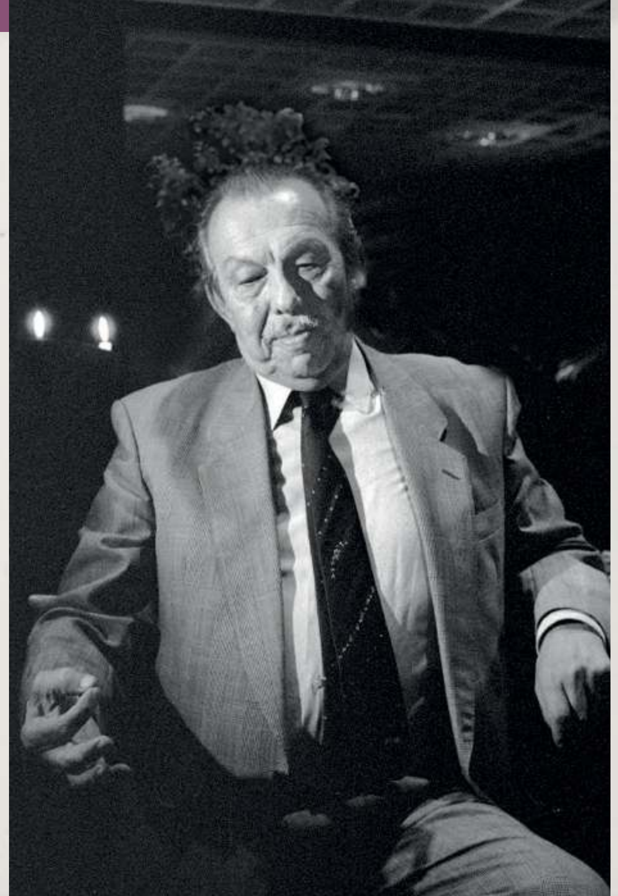
ÇETİN ALTAN

Düşmanı çok, dostu daha çoktu

22 Ekim günü bir büyük gazetecimizi, şahane bir yazı ustasını, ağabeylerimizden birini daha kaybettik. Çetin Altan, fıkra yazarlığında çığır açmış usta bir kalem sahibiydi. Onu gazete bürolarında kaç kez sessiz sedasız, hayranlıkla dinlediğimi anımsıyorum.

Kızdırdığı insanlar çoktu. Milletvekili olduğu dönem, Şadi Pehlivanoğlu adındaki fanatik vekilin başını çektiği bir ekip tarafından darp edilip hırpalandığına bizzat tanık olanlardan biriydim. Düşmanı çoktu ama seveni de çok fazlaydı. Cezasının ertelenmesi için İsmet İnönü başta olmak üzere bir çok kişi uğraş vermekteydi. İşte o günlerde vaktini hep Milliyet gazetesinin Ankara bürosunda geçirmekteydi. Ben de o tarihlerde o büronun gediklilerinden biriydim.

O dönem Kızılay'da birkaç büyük sinema vardı. Bir de cep sineması gibi bodrumlarda, pasaj altlarında küçük, yeni sinemalar açılmıştı. Çetin Abi sinemaya düşkünlüğümü bilirdi; ortalığın duruldluğu saatlerde bir kaç kez "Yakındaki sinemalarda hangi filmler oynuyor" diye sormuştu. Ben de söylemiştim. "Hadi bana eşlik et de, şu sinemaya gidelim" demişti ve gitmiştik. Birlikte üç filim seyrettik. Aklıma geldikçe içimi bir üzüntü kaplıyor.

AYASOFYA 1905-2015

1478 yaşında, hâlâ revaçta

Mimarlık tarihin en önemli anıtsal yapılarından Ayasofya tam 1478 yıldır tüm dünyayı heybetiyle büyülüyor.1936'da müzeye dönüştürülen yapı aslında aynı yerde yükselen üçüncü eser. 360'ta Konstantin tarafından yaptırılan Büyük Kilise (Megale Ekklesia) 404'te bir ayaklanma sırasında yakılınca, II. Teodisius tarafından 454'te yeniden inşa ettiriliyor. İkinci Ayasofya da aristokrat "maviler" ile tüccar "yeşillerin" kapışmasına sahne olan Nika isyanı sırasında yerle bir oluyor. 27 Aralık 537'de törenle ibadete açılan günümüz Ayasofya'sını yaptırma şerefi ise Justinanus'a ait. Rivayete göre eserinin ihtişamıyla kendinden geçen imparator, Kudüs'deki Süleyman Tapınağı'nı kastederek "Ey Süleyman, seni geçtim!" diye bağırmaktan kendini alıkoyamıyor. 1905'te sarıklı-şalvarlı, fesli-redingotlu İstanbullulara ibadethane olarak hizmet veren, az sayıdaki oryantalist ziyaretçiyi kendisine cezbeden efsane bina, bugün her yıl 72 buçuk milletten dört milyon civarında turisti ağırlamaya devam ediyor .

HAZIRLAYAN: **YİĞİT KÖSEOĞLU**

Kehanetlerden anketlere Geleceği

GETTY IMAGES

Erken öten gazete, eğlenen Truman!
1948 ABD başkanlık seçimlerinin sürpriz galibi Truman, Dewey'in kazanacağından emin olduğu için "Dewey Truman'ı yenilgiye uğrattı" başlığıyla çıkan *Chicago Daily Tribune* gazetesiyle alaycı bir zafer pozu veriyor.

göremeyenler

Churchill 1943'te savaşın geleceğini soranlara "Önceden kehanette bulunmaktan hep kaçınmışımdır çünkü olay olduktan sonra kehanette bulunmak çok daha iyidir" diye cevap vermişti. Buna rağmen insanlar geleceği merak etmekten, kahinler, müneccimler ve toplumbilimciler de gelecekle ilgili ahkam kesmekten hiç vazgeçmedi.

AYŞEN GÜR

En şaşırtıcı seçim deyince akla hemen 1948 ABD başkanlık seçimleri gelir. Bu seçimler sadece sürpriz sonucuyla değil, kamuoyu araştırmaları alanındaki büyük bozgun nedeniyle de ünlüdür. Demokrat Partinin adayı Harry S. Truman'ın seçimleri kaybedeceğine, Cumhuriyetçi aday Thomas E. Dewey'nin kazanacağına mutlak gözüyle bakılıyordu. Gallup araştırma şirketinin yaptığı dokuz ankette Dewey galip çıkmıştı. Truman'ın taraftarları, hatta eşi bile seçimi kazanacağına ihtimal vermiyordu. Basın da aynı telden çalıyordu. *Newsweek* dergisi elli uzmana sormuş, hepsi de Dewey'e şans tanımıştı. Life dergisi, seçimden önceki sayısında "Müstakbel başkanımız feribotla San Francisco limanına geliyor" başlığıyla Dewey'nin büyük bir fotoğrafını yayınlamıştı.

Seçim kampanyasını başkanlık treniyle adım adım ABD'yi dolaşarak yapan Harry Truman'ın bu uzun gezisine gazeteciler fazla rağbet etmemişti. Oysa onu yakından izleselerdi, işlerin sanıldığı gibi gitmediğini görebilirlerdi.

Seçimler 2 Kasım 1948'de yapıldı. O gece Dewey, geniş ekibiyle birlikte New York'ta bir otelde sonuçları beklerken, Truman, Missouri eyaletinde küçük bir şehirde bir otele sığınmıştı. Sonuçlar bütün ülke için tam bir sürprizdi: Truman, oyların yüzde 49.55'ini alarak başkan olmuştu.

Ertesi sabah *Chicago Daily Tribune* gazetesi satışa çıktığında, herkes gülmekten yerlere yattı. Gazete editörleri bir önceki akşam kendilerinden o kadar emindiler ki, "Dewey Trumann'ı Yendi" başlığını atıp gazeteyi baskıya yollamaktan çekinmemişlerdi. Başkanın elinde gazeteyle gülerek çektirdiği fotoğraf, hem gazetecilik hem kamuoyu araştırması konusunda önemli bir ders oldu: Gallup son araştırmasını seçimden on beş gün önce yapmış, son iki haftada seçmenlerin eğilimlerinin değişebileceğini gözden kaçırmıştı. Bir daha aynı hatayı tekrarlamadı. Gazete editörleri ise bir olay gerçekleşmeden tahmin üzerine başlık atmamayı öğrendiler.

Geleceği önceden bilmek, insanoğlunun çok eski tutkusuydu. Orta Asya'daki şamanlardan eski Yunan ve Roma dünyasındaki kahinlere, kuşbilicilere ve Ortaçağ'daki müneccimlere kadar bunun pek çok yolu vardı. Bunlardan en çok bilineni Delphi kehanet tapınağı, Yunanistan'da Delphi'nin dağlık bölgesinde bir Apollon tapınağıydı. Tapınağın iç odasında, Pythia denilen ve bölgedeki kadınlar arasından seçilen bir rahibe, elinde bir tasla üç ayaklı bir taburenin üzerinde oturur, vecd içinde başvuranların geleceğini haber verirdi (Tapınağın iki fay hattının keşistiği noktada bulunduğu ve yeraltından çıkan etilen gazının rahibenin kendinden geçmesine yol açtığı düşünülüyor).

Delphi Tapınağı'ndaki Pythia'ya başvuranlar, ne zaman evlenmeleri gerektiğinden savaştan sağ dönüp dönmeyeceklerine kadar her türlü soruyu sorabilirlerdi. Antik Çağ yazarlarının anlattığı kehanet öyküleri, bunların çoğunun sonradan uydurulduğunu gösteriyor. Örneğin Büyük İskender dünyayı ele geçirip geçiremeyeceğini sorduğunda Pythia cevap vermeyi reddetti. Öfkelenen İskender kadıncağızı saçlarından tuttuğu gibi dışarı sürükledi, Pythia çaresiz "Sen yenilmezsin oğlum!" diye bağırdı. İskender "İşte şimdi cevabımı aldım!" diyerek rahibeyi bıraktı. Roma İmparatoru Nero ise, annesi Agrippina'yı öldürttükten sonra Delphi'ye gitti. Pythia'nın kehaneti şu oldu: "Buradaki varlığın tanrıları rencide ediyor. Geri dön, anne katili! 73 rakamı düşüşünün işareti olacak!" Öfkelenerek Pythia'nın yakılmasını emreden Nero yine de memnundu: 73 yaşına kadar yaşayacağına inanıyordu. Ancak bunun yerine 73 yaşındaki Galba tarafından tahttan indirildi...

Önbilgi, savaşta en çok ihtiyaç duyulan unsurdu. Gerçi Sun Tzu veya Machiavelli gibi "savaş sanatının" eski kuramcıları, bununla düşman hakkında edinilecek somut bilgiyi kastettilerse de, uygulamada komutanlar savaş öncesinde kuşbilicilere (augur) veya müneccimlere danışmaktan vazgeçmedi. Roma ordusunda tavukların yem yeyip yemediğine göre saldırı kararı alınırdı ve orduda bunlara bakmakla görevli "pullarius" denilen kişiler vardı. Komutanların çoğu işi bu tür kehanetlere bırakmazdı. Ama ordunun morali açısından kutsal tavukların yem yeyip yememesi önemliydi. Bu konudaki anekdotların en ünlüsü şudur: MÖ 249'da Kartaca ve Roma donanmaları Sicilya'daki Drepanum (bugün Trepani) limanı önünde karşılaştılar.

En meşhur müneccim

Nostradamus'un Kehanetler isimli 1555 tarihli kitabındaki öngörülerin günümüzdeki gelişmeleri bile açıkladığına dair yorumlar, internetten eksik olmuyor.

LES
ROPHETIES
DE M. MICHEL
NOSTRADAMVS.
uës & corrigées sur la coppie Imprimée
à Lyon par Benoist Rigaud.1568.
M. DCV.

Roma komutanı Publius Claudius Pulcher, kutsal tavukların getirtilmesini emretti. Güvertede tavukların kafesi açıldı ama hayvanlar yem yemeyi reddettiler. Bu durumda saldırıya geçilmemesi gerekiyordu. Ama Claudius Pulcher "yemiyorlarsa içsinler!" diye haykırarak tavukların denize atılmasını buyurdu. Elbette sonuç, Romalılar için ağır bir yenilgi oldu.

Ortaçağda müneccimler çağı başladı. Aralarından en ünlüleri, kral ve komutanların vazgeçemediği kişiler haline geldi. En tanınmış müneccim Nostradamus denilen Michel de Nostredame'dı (1503-1566). *Les Prophéties* (Kehanetler) adlı 1555 tarihli kitabına dayanılarak bugün bile internette "Paris saldırılarını bildi" şeklinde yorumlar yapılan Nostradamus, bir gökbilimci bile değildi. Ancak Kraliçe Catherine de Médicis'nin hayranlığını kazandı ve Kral IX. Charles'ın doktoru oldu. Hazırladığı yıldız fallarında kraliçenin bütün çocuklarının genç yaşta ölüp gideceklerini ve Valois hanedanının sona ereceğini öngördü mü, bilinmiyor.

Günlük politikayı ondan çok daha fazla etkileyen müneccimler vardı. Otuz Yıl Savaşları'nda 1618-1634 arasında imparatorluk ordularına komuta eden Albrecht von Wallenstein, müneccimlere başvurmadan adım atmazdı. Wallenstein, henüz 25 yaşındayken, büyük astronom (ve astrolog) Johannes Kepler'e başvurarak yıldız haritasını çıkartmıştı. Kepler, genç adamın "akıllı, çalışkan, uyanık, yenilikçi" olduğunu belirttikten sonra ayın duruşu nedeniyle başına çok dert açılacağını, çevresi tarafından "yalnız, kaba bir adam" olarak görüleceğini bildirmişti. Wallenstein bu falı yıllarca yanında taşıdı.

Wallenstein'ın kadrolu müneccimi ise İtalyan Giovanni Battista Seni'ydi. 1630'da İmparator Ferdinand Wallenstein'i ordu komutanlığından aldığında, münecci-

Bize geleceği söyle

Spartalı kanun yapıcı Lycurgos, planladığı reformlar için Delphi tapınağı kahinine (Pythia) danışıyor, Eugene Delacroix'nın tablosu (solda). Phytia, Atina Kralı Aegeus'un geleceğini okuyor. MÖ 440'a ait çömlek resmi (üstte).

mi Wallenstein'a "seni daha parlak günler bekliyor" diye moral vermişti. Gerçekten iki yıl sonra Wallenstein yeniden imparatorluk orduları başkomutanı oldu. Astrologunun sözlerine güvenerek imparatordan bağımsız hareket etmeye, kendi başına barış-savaş kararları almaya başladı. 1634'te imparator "astrolojiye meraklı, muhtemelen kaya büyüye de başvuran" bu başbelası komutanının gizlice öldürülmesini emretti. Giovanni Battista Seni, Schiller'in *Wallenstein Üçlüsü* (1799) adlı tiyatro oyunlarında önemli bir karakter oldu. Ancak efendisinin odasında kendi yakınları tarafından öldürüleceğini tahmin edememişti.

Siyasi öngörülerin birer propaganda malzemesi olabileceğini gösteren örneklerden biri de, İngiliz iç savaşı sırasındaki müneccimler kavgasıydı. O sıralarda müneccimler her yıl almanaklar çıkararak olacakları anlatır, ucuza satılan bu risaleler kapışılırdı. İngiltere'de Kral ile Parlamento arasında iç savaş başladığında o güne kadar basımı sıkı bir sansür altında olan almanaklar birden serbest kaldı. 1644 almanağında parlamentonun kralı yeneceğini öngören müneccim William Lilly, Avam Kamarası'nda tartışmaya konu oldu, "İngiliz Merlin'i" (Kral Arthur efsanesindeki büyücü) lakabını aldı. Lilly'ye karşılık Kralcılar da kendi astrologlarını, Naworth takma adıyla yazan George Wharton'ı öne çıkardılar. Kralcı yazarlarla parlamentocu yazarlar, yayınladıkları risalelerde müneccimlerini çarpıştırıyordu. Bir kralcının "Eğer Kral kendi tarafına çekebilirse, Lilly yarım düzine tabura değer" diye yaz-

1929 ve 2008: Piyasa guruları nasıl çuvalladı?

1929'daki 'Büyük Depresyon' öncesi "korkunç çöküş geliyor" diyen Roger Babson'a deli muamelesi yapılmıştı. 2008'deki global krizi de ne merkez bankaları, ne ünlü yatırımcılar ne de akademisyenler öngörebildi.

EKONOMİ
BÜYÜK BUNALIMLAR

Yale Üniversitesi profesörü Irving Fisher (1867-1947), herkes tarafından tanınan "star" iktisatçıların ilk örneklerindendi. 16 Ekim 1929'da *New York Times* gazetesinde onun ağzından çıkan ünlü cümle yayınlandı: "Hisse senedi fiyatları kalıcı olmak üzere yüksek bir seviyeye ulaştı".

Ekonomi tarihinin çuvallamış tahminleri arasında en ünlüsü olan bu cümleyi, New York'ta borsa simsarlarının bir kulübünde yaptığı aylık konuşmada söylemişti. Bunu söylemesinin nedeni de, rakip piyasa uzmanı Roger Babson'ın (1875-1967), 5 Eylül'de "Er geç bir çöküş geliyor ve korkunç olabilir" şeklinde tahminde bulunmuş olmasıydı. Fisher aklı sıra Babson'a haddini bildiriyordu. Herkes Fisher'i alkışladı, Babson'a deli gözüyle baktı. Çünkü 3 Eylül 1929'da New York Borsası Dow Jones Sanayi Endeksi 381.17 puanla 1920'den beri sürdürdüğü çıkışın en yüksek noktasına ulaşmış, tarihî bir rekor kırmıştı.

Ancak Fisher, hisse senedi fiyatlarının ulaştığı yüksek düzeyin "kalıcı" olduğunu

söylediği sırada, aslında borsa 3 Eylül'deki rekordan geriye doğru inmeye başlamıştı. Fisher iyimser görüşünde ısrarlıydı. 23 Ekim'de bankacıların bir toplantısında "hisse senedi değerleri hiç de aşırı şişkin değil" diye beyan etti. Ertesi gün, yani 24 Ekim 1929'da "Kara Perşembe" yaşandı, borsada panik halde hisse satışları başladı. 28 Ekim'de sıra "Kara Pazartesi"deydi, hisseler yüzde 12.8 oranında indi. Ertesi gün yani "Kara Salı" düşüş yüzde 11.73 ile devam etti. Dow Jones Endüstri Endeksi, 3 Eylül 1929'da kırdığı rekor düzeye bir daha ancak 25 yıl sonra ulaşacaktı. O sırada Fisher çoktan ölmüştü.

2008 Krizi

Ekonomiyle çok az ilgilenenler bile 15 Eylül 2008'de büyük yatırım bankası Lehman Brothers'ın iflas haberini hatırlar.

Bugün hâlâ etkileri hissedilen son büyük global kriz, aslında o tarihten bir yıl önce ilk ipuçlarını vermişti. Bu krizi tetikleyen kredili konut satışlarındaki müthiş patlamanın hayra alamet olmadığını önceden kim tahmin etmişti? Amerikan ekonomisinin aktörleri bunu tahmin edememiş, daha doğrusu tahmin etmek istememişti. Kriz başladıktan az sonra ABD Merkez Bankası'nın bir önceki başkanı Alan Greenspan şöyle söylemişti: "Herkes kaçırdı: Akademi dünyası, Merkez Bankası, bütün regülatörler..." ABD Merkez Bankası'nın kriz sırasındaki başkanı Ben Bernarke ise "Bütün bu rakamları biliyorduk tabii. Bir dolu zeki insan bunun bir krize doğru gittiğini düşünmüştü. Ama tahminleri doğru çıkmadı. Onlar dolarda bir çöküş bekliyorlardı ancak başka tür bir kriz oldu. Öngörmenin ne kadar zor olduğunu kanıtlayan bir örnek daha..."

Piyasa oyuncuları arasında en zekileri olarak bilinen iki kişi, yani George Soros ve Warren Buffett krizi öngöremediler. İlki iflas etmeden az önce Lehman Brothers'a yatırım yaptı, ikincisi de krizde milyarlarca dolar kaybetti. Buffett 2010'da Mali Kriz Soruşturma Komisyonu'nda verdiği ifadede "Hiç kimse kredili ev balonunun patlayacağını tahmin edemedi" dedi. Oysa bugün 85 yaşında olan bu iki adama kahin gözüyle bakılırdı. George Soros 1992'de sterlinin düşeceğini öngörerek aldığı pozisyonla 1 milyar dolar kazandığı gibi "İngiltere Merkez Bankası'nı batıran adam" olarak meşhur olmuştu. Dünyanın en zengin insanlarından biri olan Warren Buffett ise doğru zamanda yaptığı yatırımlarla ve bu yatırımları doğru zamanda elden çıkartmasıyla tanınan, "Büyücü" takma adını hak eden bir yatırımcıydı.

Ancak konut kredilerinin zehirli bir balona dönüşeceğini tahmin edenler çıkmadı değil. Bunlardan en tanınmışı, İstanbul doğumlu İran asıllı Amerikalı iktisatçı Dr. Nouriel Roubini oldu. Kriz başlamadan önce bir IMF toplantısında "Bugün için duyduğum kaygı, konut kredisi balonunun patlamasıdır... Henüz görmedik ama bu balon patlayınca bankacılıkta daha geniş sistemik sorunlara yol açacak... Ödenmeyen kredilerdeki ve ipotekli konutlara konulan hacizlerdeki artış başka banka ve finans kurumlarına da yansıyacak..." Roubini bu sözleri söyledikten sonra oturumun moderatörü "bu sözlerden sonra galiba şöyle sıkı bir içkiye ihtiyacımız var" diye espri yaptı ve herkes güldü. Ancak Roubini öngörülerinde haklı çıktı. "Dr. Kıyamet" (Dr. Doom) takma adını kazandı ve şöhrete kavuştu.

Kimse öngöremedi

Hem 1929 "Büyük Buhran"ında, hem de 2008 global krizinde çöküşün yaklaştığını öngören az sayıda iktisatçı oldu. Fakat çokbilmiş ekonomi guruları aksi fikirdeydi, onlara bel bağlayan piyasa aktörleri, fena halde hazırlıksız yakalandı.

ması, müneccimin propaganda değerini gösteriyordu.

2. Dünya Savaşı sırasında İngiliz gizli servisinin Macar müneccim Louis de Wohl'u bünyesine almasının nedeni de buydu. Louis de Wohl'ün öngörüleri elbette muharebe alanında kullanılmıyordu ama 1941 başında bir dizi konferans için ABD'ye gönderildi. Amerikan medyasının "Modern Nostradamus" dediği Wohl, Hitler'in yenileceği konusundaki kehanetlerini her konuşmasında tekrarladı. Ama Pearl Harbor baskını olup ABD savaşa girince, İngiliz gizli servisi onu hemen geri çağırdı çünkü artık Amerika'da propaganda yapmaya ihtiyaç kalmamıştı.

Kamuoyu yoklamalarının da müneccim kehanetleri gibi bir propaganda değeri olduğundan, seçim araştırmalarının yayınlanmasına yasaklar konuldu. Bu önlemin, İngiltere'de Kraliçe I. Elizabeth döneminden itibaren hükümdar ve hanedan üyelerinin yıldız fallarının yayınlanmasının yasaklanmasından hiçbir farkı yoktu. Raymond Aron'un söylediği gibi: "Geleceğe yönelik tahminler, insanın hem düşmanlarını hem de taraftarlarını manipüle etmesini sağlar" (*L'opium des intellectuels*).

Peki eğer 1948 ABD seçimi gibi beklenenin tersi gerçekleşirse ne olur? O zaman politikacılar, gazeteciler ve diğer bütün ilgili uzmanlar, tahminlerin neden doğru çıkmadığını açıklayarak geçmişe yönelik kehanetlerde bulunurlar. Churchill'in 1943 Kahire konferansında o sırada devam etmekte olan savaşla ilgili soruya verdiği cevap gibi: "Önceden kehanette bulunmaktan hep kaçınmışımdır çünkü olay olduktan sonra kehanette bulunmak çok daha iyidir." ■

25 yıl arayla Avrupa'da iki büyük barış illüzyonu

1. Dünya Savaşı 1914'ün Eylül ayında patlak verdiğinde, Avrupalı komutan ve politikacıların ezici çoğunluğu askerlerin Noel'de evde olacağını söylemişlerdi. 2. Dünya Savaşı arefesinde, Almanya dönüşü İngiltere Başbakanı Chamberlain de halka "artık evinize gidin, yataklarınızda rahatça uyuyun" demişti.

YIKIM
1. VE 2. DÜNYA SAVAŞLARI

Ağustos 1914'te Alman İmparatoru II. Wilhelm, savaşa giden askerlere yaptığı konuşmada "Sonbahar yaprakları dökülmeden evlerinize geri döneceksiniz" diye söz vermişti. Almanya'nın Britanya Elçisi Prens Lichnowsky'nin 27 Temmuz 1914'te imparatoruna yolladığı "kıtada bir savaş olursa Almanya kazanamaz" şeklindeki telgrafın II. Wilhelm'e gösterilmediği söylenir. Alman Başbakanı Bethmann Hollweg ise, savaşın üç veya dört ay süreceği şeklindeki tahminini, bu süre bitene kadar defalarca tekrarlamıştı.

Onun gibi pek çok yönetici de savaşın kısa süreceğine inanıyor veya konuşmalarında böyle söylüyorlardı. Bütün ülkelerde "kısa-savaş illüzyonu" adı verilen bir yanlış öngörü hakimdi. İngiltere'de Seferberlik ve İstihbarat Müdürlüğünün (Directorate of Mobilization and Intelligence) stratejik bölümünün başında bulunan E. A. Altham, planlarını yaparken, ticari bir imparatorluk olan Büyük Britanya'nın kısa süreli bir savaş yapacağı düşüncesine dayandırmıştı. 1912'de İngiliz genelkurmayı muhtemel bir savaşın en fazla altı ay süreceğini, Alman genelkurmayı ise 4 ile 9 ay arasında devam edeceğini öngörüyordu. 5 Ağustos 1914'te savaşın başlamasından az sonra İngiliz amiral David Beatty karısına yazdığı bir mektupta, savaşın kış gelmeden biteceğini söylüyordu: "Dünyada bu kadar büyük çarpışmayı daha uzun süre sürdürmeye yetecek kadar para yok."

Bu tamamen yanlış tahminlerin nedeni, ülkelerin 1866 Prusya-Avusturya ve 1870 Prusya-Fransa savaşını kendilerine örnek almasıydı. (Son yapılan büyük savaşlar bunlardı; Balkan Savaşları "gelişmemiş" ülkeler arasında olduğundan, Avrupa'nın "gelişmiş" büyük güçleri tarafından dikkate alınmıyordu). Ancak ülkeler, bu savaşlardan sonra geçen sürede kaydedilen askerî gelişmeleri göz önüne almıyorlardı. Mâli tahminlere bakıyor, yeterli kaynağın olmadığını düşünerek çarpışmaların mecburen biteceğine hükmediyorlardı. Yöneticiler böyle olunca, halkların da kısa-savaş illüzyonuna kapılmaları normaldi. Askerler 1915 yılına girildiğinde ilk yorgunluk belirtilerini vermeye başladılar. Ancak o zaman bile savaşın 1918 sonbaharına kadar uzayacağına inanmıyorlardı. Asker mektuplarında bunların örnekleri bulunabilir. Örneğin psikanalizin babası Dr. Freud, Ocak 1915'te Macar yedek süvari birliğinde çarpışan arkadaşı Dr. Sandor Ferenczi'den bir mektup aldı. Freneczi şöyle diyordu: "Savaş uzun süreceğe benziyor... Ta ekim ayına kadar sürebilir." Oysa savaşın süresi bu tahmini de çok çok aşacaktı.

Büyük Savaş'ın nasıl olacağını çok önceden öngören birkaç kişi vardı. Bunlardan Friedrich Engels, 1887'de şöyle yazmıştı: "Karşılıklı silahlanma yarışı uç noktaya götürülürse, sonunda doğal meyvelerini verecek ve önceden görülmemiş yoğunlukta bir dünya savaşına yol açacak... Sekiz ile on milyon asker birbirini kesecek ve Avrupa silinip süprülecek... Ticaret ve endüstride büyük kaos yaşanacak ve genel bir iflasla sonuçlanacak, eski devletler ve gelenekleri öyle bir yıkıma uğrayacak ki, düzinelerce taç lağımı boylayacak... Bütün bunların nasıl biteceğini ve kimin zafer kazanacağını öngörmek mümkün değil ama tek bir sonuç kesin: Genel bir bitkinlik ve çalışan sınıfın nihai zaferi için gereken koşulların ortaya çıkışı..."

2. Dünya Savaşı

Naziler 1933'te iktidara geldikten sonra gittikçe saldırganlaşan ve silahlanan Almanya'ya karşı güttüğü "yatıştırma" politikası, yanlış siyasal öngörülerin en tanınmış örneği olarak görülür. Japonya'nın Mançurya'yı, İtalya'nın Habeşistan'ı, Almanya'nın Avusturya'yı ele geçirdiği 1930'larda, İngiltere ve Fransa diplomatik çaba göstermekten, saldırganları yatıştırmaya çalışmaktan öte bir şey yapmadılar. Bu tutum, Almanya'nın Çekoslovakya'nın Almanların oturduğu bölgesi Südet bölgesini (Sudetenland) ilhak etmek üzere harekete geçmesine kadar sürdü.

Eylül 1938'de Münih'te, Çekoslovakya'nın geleceğini tartışmak üzere uluslararası konferans başladı. Çekoslovakya buraya davet bile edilmemişti. İngiliz ve Fransız diplomatların tek derdi Avrupa'da yeni bir savaşın başlamasını önlemekti. Bu uğurda Münih'te Çekoslovakya'nın Südet bölgesini Hitler'e teslim etmeyi kabullendiler.

Hitler'le yaptığı ikili görüşmelerden tatmin olan ve elinde yine Hitler'in imzaladığı "İki halkın birbiriyle bir daha asla savaşmama isteğinin sembolü" olan İngiliz-Alman Antlaşması'yla İngiltere'ye dönen başbakan Chamberlain, halkın tezahüratı arasında Buckingham Sarayı'na kadar geldi. Orada kralla birlikte balkona çıkarak kalabalıkları selamladı. Aynı gün başbakanlık konutundan ünlü konuşmasını yaptı: "Sevgili dostlarım, bir İngiliz başbakanı ikinci kez Almanya'dan Londra'ya şerefle dönüyor. Zamanımız için barışı sağladığıma inanıyorum. Şimdi artık evinize gidin, yataklarınızda rahatça uyuyun."

Chamberlain'in sağladığı "zamanımız için barış" bir yıl bile sürmedi. O sürede Almanya Çekoslovakya'nın sadece Almanların yaşadığı bölgelerini değil, tamamını yuttuğu gibi Polonya'ya da saldırdı. Böylece 3 Eylül 1939'da radyodan şu konuşmayı yapmak yine Chamberlain'e nasip oldu: "Bu ülke Almanya ile savaş halindedir."

Parlak bilimcilerin patlayan tahminleri

Bilim dünyasının seçkin isimleri, şüphesiz insanlığa yaptıkları katkılarla anılıyor. Ancak bu uzmanların yakın tarihimizdeki birçok "bilimsel" tahmini, kısa süre içinde hayat tarafından yalanlandı. Tarihin naklettiği hazin saptamalar...

✎ İNAN ARAN

BİLİM
ÇOK BİLEN ÇOK YANILIR!

İstikbalin avuçlarında bizim için ne sakladığını bilmek isteriz. Geleceği bugünden tahmin edebilsek, kendimizi daha huzurlu hissederiz. Fal, büyü, kehanet güven vermiyor. Daha akla dayalı bir yol olmalı. İşte bu kuşku, zayıf varlığımızın her cinsten bilgiye aç endişesi, beraberinde kaygan bir soru getiriyor: Pozitif bilim, gelecek tahmini için bize veri sağlayabilir mi? Bir başka deyişle, yanlışlanabilir bilimsel varsayımlardan ürettiğimiz kristal küreyle gerekçeli gelecek tahminleri işine girsek, tutunabilir miyiz? Bilimcilerin merak motorlarına kısa devre yaptıran geleceği tahmin faaliyetlerine tarihten birkaç örnek, bizi cevaba daha temkinli yaklaştırabilir.

Parlak bilimcilerin patlak tespitlerine ilk örnek, 1932'de "Atomdan enerji elde edilebileceğine inanmıyorum" deyip 1944'te ABD Başkanına "Atom bombası şart, biz yapmazsak Almanlar patlatacak" notunu yollayan Albert Einstein.

Bununla kalsa iyi, dağınık bilimcimiz Max Planck ve şürekasının bir bir keşfettiği kuantum mekaniği ilkelerine de külliyen karşıydı. Ona göre "Tanrı barbut oynamazdı",ve haliyle yüzde bilmemkaç olasılıkları öne çıkaran kuantum mekaniği boş bir iş, olsa olsa zaman kaybıydı. Einstein'in pek sevip tekrarladığı bu cümlesine günün birinde, Niels Bohr'dan gelen mükemmel düzeltmeyi not edelim: "Tanrının işine karışmamalısın Albert".

Öngörülerin hepsi zamanla, bilgiyle ilişkili yanılmaz, bazen de insanca algıya sürtünüp alevler içinde kalır. Bugün bile, bilim karşıtı görüşlerin kendilerini kolayca odaklayabildikleri *Türlerin Kökeni*'ni 1859'da kaleme alan Charles Darwin uzun tuttuğu takdimesinde haddinden fazla iyimserdi: "Elinizdeki bu kitabın, insanların dinsel hassasiyetlerini zedeleyecek yönde en ufak tesiri olacağına ihtimal vermek için hiçbir sebep yok." İnsan gerçekten hayret ediyor, böylesine dev tefekkürün misliyle gelecek neticesini hiç mi sezemedi Darwin?

Peki ya, evrim kuramını bir telaş indirgeyip noksan gözlemlerinden gündelik yaşam kestirmeleri üreten güncel bilimcilere ne demeli? Walter Kiulehn, *Demir Melekler*'de bakın nasıl aktarıyor masumiyetlerini: "İngiltere'de düdüklü tencere icat edildiğinde, kamuoyu bu yeni alet sayesinde etleri eskisi kadar kopartıp çiğnemelerine gerek kalmayacağını düşünerek, özellikle kadınların köpek dişlerinin zamanla normal dişlere dönüşeceğini ümit ettiler."

Öngörü kaçınılmazsa, en azından dudak payı ihmal edilmemeli. İngiliz Kraliyet Bilimleri Akademisi adına 1899'da yaptığı açıklamada başkan Lord Kelvin sırayla, "Radyo teknolojisinin en ufak bir geleceği olmadığını; havadan ağır ve uçabilen makinelerin asla yapılamayacağını; X ışınlarının baştan sona şarlatanlıktan ibaret olduğunu" iddia ediyordu. 1957'de, Ruslar Sputnik uydusunu yörüngeye oturtmadan tam iki hafta önceyse, İngiliz Kraliyet Astronomları derneğinden Sir Harold Spencer Jones kendinden emin, "Uzay yolculuğu tam bir fasaryadır" tespitini paylaşıyordu.

Oysa zamanın neler getireceğini -veya götüreceğini- kimse bilemez; zamanın bilimi, düz bir çizginin ucuna çizilen yön işaretinden başka modeli yok ve insan türünün olanı, olduğu gibi kabul etmesi güç. Zamanı tahmin etmek, geleceği bilmek, belki de her şeyi bilip sonsuzluğa adım atabileceğimiz, bütünün bilgisine sahip olup hayatı kontrol edebileceğimiz için önemli. Zamana ilişkin öngörülerimizdeki büyük yanılgılar da, insanın her şeyi zamandan -ve zeminden- münezzeh bilebileceği algısından nasibini alıyor. Oysa, bilimli veya bilimsiz, her öngörü başlangıç kısıtlarıyla sınırlı; ama biz, bilmek aşkından mı acaba, bunları daima unutma eğilimindeyiz? Özet: "Çok bilen çok yanılır".

THE NEW YORK HERALD.

A Correction

On Jan. 13, 1920, "Topics of The Times," an editorial-page feature of The New York Times, dismissed the notion that a rocket could function in a vacuum and commented on the ideas of Robert H. Goddard, the rocket pioneer, as follows:

"That Professor Goddard, with his 'chair' in Clark College and the countenancing of the Smithsonian Institution, does not know the relation of action to reaction, and of the need to have something better than a vacuum against which to react—to say that would be absurd. Of course he only seems to lack the knowledge ladled out daily in high schools."

Further investigation and experimentation have confirmed the findings of Isaac Newton in the 17th Century and it is now definitely established that a rocket can function in a vacuum as well as in an atmosphere. The Times regrets the error.

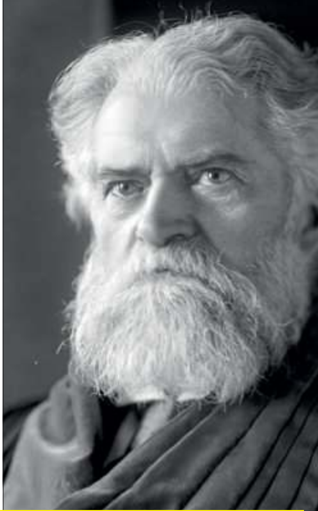
"Uçan makineler vakit kaybıdır"

Wright kardeşlerin bisikletten bozma uçaklarıyla ilk insanlı uçuşu gerçekleştirmelerine 1 hafta kala, *New York Times* "Uçan makineler vakit kaybıdır" yazmış; "Roket bilimci Goddard'ın çalışmaları da nafile... herkes bilir ki uzayda hava olmadığı için roket uçurmak mümkün değildir" demişti. Gazete sonradan düzeltme yayınlamıştı.

Dünyanın yaşı bir muamma, çağın fizik allamesi Lord Kelvin ve Charles Darwin arasında büyük bir tartışma konusuydu. Kelvin, kendi varsayımlarıyla kurduğu bir modele göre dünyanın yaşını 1846'da 100 milyon yıl olarak hesaplıyordu. Oysa Darwin'e kalırsa bu süre, gözlenen canlı çeşitliliğine oranla çok kısaydı; en azından birkaç misli arttırılması gerekiyordu. Kayaların oluşumunu inceleyen yerbilimciler de benzer görüşteydi. Bilimciler aralarında anlaşsalar bile, İncil ayetlerinden dünyanın yaşını 10bin yıl hesaplayan ve fazlasını zinhar reddeden yaratılışçıları kim, nasıl ikna edecekti? Düğümü çözen, 20. yüzyılın ilk günlerinde radyoaktivitenin ve kütle spektroskobisinin keşfedilmesi oldu. Dünyanın gerçek yaşı, C.C. Patterson'un azimli çalışmalarıyla ortaya çıktı: 70 milyon yıl yanılma payıyla 4,55 milyar yıl.

Yeni icatların belirmesinden az öncesine tekabül eden koşullar, bilimin mesuliyeti ile felaket tellalığı arasındaki çizgiyi bulanıklaştırabilir. Türümüze özgü "Yeni, üstelik öncesiz; demek ki tehlikeli" akıl geçişimizin bunda bir payı olmalı. Trenle yüksek hızda ▶

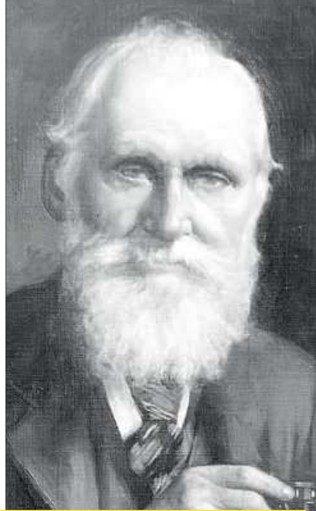

1888

Astronomi üzerine bilinmesi mümkün her şeyi bilmeye çok yaklaştık

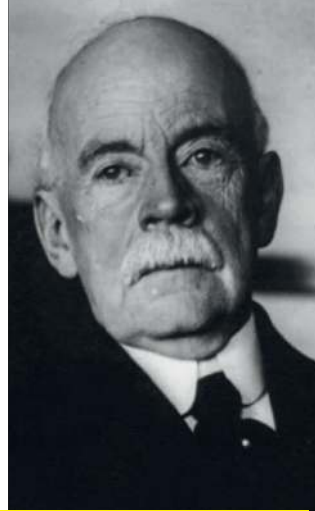
Simon Newcombe
Matematikçi, 1888

1899

Radyo teknolojisinin en ufak bir geleceği yok; havadan ağır ve uçabilen makinelerin asla yapılamaz; X ışınları baştan sona şarlatanlık

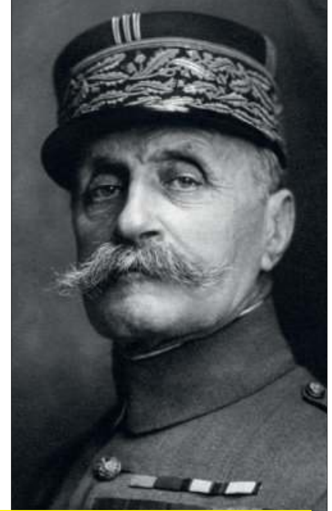
Lord Kelvin
İngiliz Kraliyet Bilimleri Akademisi

1899

Artık yeni bir şey yok. İcat edilebilecek her şey edildi

Charles H. Duell
ABD Patent ve Marka Dairesi Başkanı,1899

1911

Uçaklar ilginç oyuncaklardır, ancak askerî açıdan hiçbir değerleri yoktur

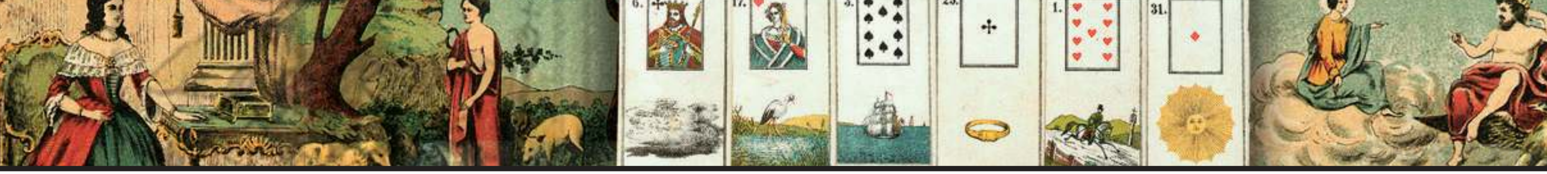
Mareşal Ferdinand Foch
Fransız Orduları Komutanı

seyahat edebilmek, 19. yüzyıl ilk çeyreğindeki bilim otoritelerince olanaksız görülüyordu. Popüler bilim yazarlarının hemen tümüne ve tabii doğa bilimci Dr. Dionysos Lardner'a göre tehlikeyi tarife ne hacet; hızlanan tren, içindeki havayı kaybedecek, ve yolcular boğulacaklardı. İpini koparmış mantıksız aklın, benzer nitelikte "sesten hızlı uçulamayacağı" yönündeki iddiayı bir yüzyıl sonra tekrar dillendirdiğini, ve sesten hızlı gerçekleşen uçuşu haber veren ilk gazete haberiyle sırra kadem bastığını da kaydediyor bilim tarihi.

Gazete demişken, Wright kardeşlerin bisikletten bozma uçaklarıyla ilk insanlı uçuşu gerçekleştirmelerine 1 hafta kala, *New York Times* sütunlarına "Uçan makineler vakit ziyanlığıdır" yazıldığı da doğru. Üstelik haberin devamında, editoryal kehanet bir de içten yanmalı kıvam kazanıyor: "Roket bilimci Goddard'ın çalışmaları nafile, bir o kadar da beyhude; zira herkes bilir ki uzayda hava olmadığı için, roket uçurmak mümkün kabil değildir."

Yığınların aptallığını uzmanların cehaletine tercih etmek daha güvenli bir seçenek mi? Elbette şaka yapıyorum, ama şu gelen açıklamaların nasıl fiyakalı olduğuna bir dikkat eder misiniz? 1888'de meşhur matematikçi Simon Newcombe "Astronomi üzerine bilinmesi mümkün her şeyi bilmeye çok yaklaştık sanıyorum" diyor; 1899'da ABD Patent Bürosu başkanı Charles H. Duell "İnsan aklının icat edebileceği herşeyin çoktan icat edildiğini" söylüyor. IBM İcra Heyeti Başkanı Thomas Watson'a göre "Dünyada en çok dört, hadi diyelim beş bilgisayarlık bir pazar" mevcutken, Michigan Tasarruf Bankası Genel Müdürü, Henry Ford'un avukatı Horace Rackham'a "Otomobil gelir geçer bir moda, oysa atlar hep olacak" tavsiyesinde bulunuyor. 20th Century Fox yapımcısı Daryyl Zanuck'a göreyse, "Televizyon geçici bir heves. İnsanlar önünde sonunda, her akşam ahşap bir kutuya gözlerini dikmekten yorulacaklar." Zanuck aslında yanılmadı, en son ne zaman gerçekten ahşap bir televizyon gördüğümü anımsamıyorum, artık hepsi plastikten yapıyorlar.

Xerox'un fotokopi makinelerinin muhtemel pazarını araştıran IBM'in 1959 tarihli raporuysa aşırı gerçekçi: "Tetkiklerimize göre, pazarda en

1932

Atomdan enerji elde edilebileceğine inanmıyorum

Albert Einstein
Teorik Fizikçi

1944

Televizyon en geç altı ay içinde piyasadan silinecek. İnsanlar her akşam ahşap bir kutuya bakmaktan kısa sürede sıkılacaklar"

Darryl F. Zanuck
Twentieth Century Fox film stüdyosunun başkanı

1957

Uzay yolculuğu palavradır

Sir Harold Spencer Jones
İngiltere Kraliyet Astronumu (Sputnik'in fırlatılmasından 2 hafta önce)

1995

İnternet hızla şişecek ve bir yıl geçmeden kendi üzerine çökecek

Robert Metcalfe
Ethernet'in mucidi

çok 5000 fotokopi makinesine yer var; bu sayı, toplu üretime geçmek için yeterli görünmüyor". Telefonun ne kadar gereksiz bir icat olduğunu yüz yıldır öne sürmekten bıkıp usanmayan akıl küpleri de ihmal edilmemeli. Bu ileri görüşlü arkadaşlar, en son Apple'ın ürettiği iphone'lara mana vermekte güçlük çekiyorlardı. Ethernet'in mucidi Robert Metcalfe'ın 1995'te "İnternetin hızla şişeceğini ve bir yıl geçmeden kendi üzerine çökeceğini" yazdığı dergi sayfalarını, kehanetinin çıkmaması üzerine 1996'da blender'dan geçirip içtiğini bilmiyor olmalıydılar.

Tıp biliminin toplama karakterde olduğunu, birkaç nesil öncesine kadar cerrahinin berberlik ve terzilik klasmanında bir meslek kabul edildiğini, dişçilerin hâlâ itibarları için savaştığını bir an için unutalım. Mide ülserlerinin strese bağlı tanılanması adeti, hakiki etken H. Pylori şaşmaz bir kesinlikle ortaya çıkarılana dek terkedilmedi. Keşfinin getirdiği stresle baş edemeyen Dr. Marshall, karşı çıkanları ikna etmek için kendisini bu mikroorganizmayla ölümüne enfekte etmekten çekinmedi de, anlı şanlı kitaplar ve doktorlar fahiş hatalarını kabul edebildiler.

Tıp deyince pürdikkat bir durmalı, çünkü her an her şey baştan aşağı değişebilir. 1954'te Ulusal Kanser Enstitüsü adına W. C. Heuper ne diyordu? "Sigara tiryakiliği ile akciğer kanseri arasındaki ilişki, son derece küçük ve ihmal edilebilir düzeyde."

Madem doktordan müsaade var, bir sigara yakıyorum. Oturduğum yerden görebildiğim kadarıyla uzmanlık, bir başına mana ifade etmiyor. Uzmana duyulan saygı, bilgiyi doğrultmaya yetmiyor. Bazen bir kişi, bazen bir kurum, bazen de dünya tümüyle akıldan fikirden firar edebilir. Bu koşullarda, kişisel kuşkuyu terk etmemekte büyük yarar var. Tarihin naklettiği bu hazin sapmaların benzerlerinin şimdi de yaşanmadığını kim iddia edebilir? Galiba bazı uzmanlar. Son 10 yılın küresel iklim felaket raporlarının hazin akıbetine internette bakmanızı öneririm; milyar dolar masraf ve hepsi sıfır, hiç biri tutmadı yapılan tahminlerin: "Bilimle tahmin etmek, adeta ganyan demek: insanın da, atın da bahtı olması lazım kazanmak için. Çünkü ne bileceğimizi asla bilemiyoruz". ■

Sineklerin Tanrısı:

Nobel alacak romanı yayınevi reddetmişti

1983'de Nobel Edebiyat Ödülünü alan William Golding'in kült eseri *Sineklerin Tanrısı*, ilk yazıldığı sırada yayınevleri tarafından "çöp, sıkıcı ve manasız" olarak nitelenmiş, basılmamıştı. Mevcut söylemin dışına çıkan, bilindik düşünsel çerçeveyi zorlayan bir başyapıtın ilginç hikayesi...

✎ MURAT GÜLSOY

EDEBİYAT
YAYINEVLERİNİN YANILGISI

Yirmi iki kez reddedildikten sonra basılan *Dublinliler* ancak 379 adet satılır, bunların 120 tanesi kitabın yazarı James Joyce tarafından alınmıştır.

James Joyce! Dünya edebiyatının dev ismi, yayınevlerini kapı kapı dolaşmış kendini bir türlü kabul ettirememiş! Basıldığında da hemen hemen hiç satmamış! Bu tür hikayeleri çok severiz. Zamanında değeri anlaşılamamış yazarların varlığı öncelikle bize umut verir. Yazıyor olmasak bile, hangi işle uğraşırsak uğraşalım çoğu zaman yeterince anlaşılmadığımızı düşünürüz ve bu tür anekdotlar günün birinde değerimizin bileneceğine dair

Filmleri de çekildi

İngiliz yazar William Golding'in 1954 tarihli romanınından uyarlanan ve Cannes'da Altın Palmiye'ye aday gösterilen 1963 tarihli ilk "Sineklerin Tanrısı" filminden bir kare.

duyduğumuz inancı pekiştirir. Ama daha önemlisi edebiyat elitine karşı içimizde birikmekte olan öfkeyi bir nebze olsun yatıştırır. Köşebaşlarını tutmuş örümcek kafalı editörlerin, yayıncıların, eleştirmenlerin tarih önünde komik duruma düşeceklerini umut etmek içimizi soğutur. Tabii tarihin ya da zamanın mutlak yargıç olduğuna duyduğumuz bu keskin inanç da sorgulanabilir. Çünkü tarihin değerini teslim etmediği ve bu yüzden de varlıklarını dahi bilmediğimiz nice önemli eser olabilir. Muhtemelen onları asla öğrenemeyeceğiz. Bizim bilebildiğimiz sadece olumlu örneklerdir. Sırf bu az sayıdaki olumlu örneğe bakıp zamanın adaletine güvenmek oldukça iyi niyetli bir yaklaşım...

Hangi yapıtın başarılı olacağını ön görmek gerçekten de çok kolay bir iş olmasa gerek. Joyce'un *Dublinler*'iyle yarışacak denli çok sayıda red yemiş bir başka kitabın macerasından söz etmek istiyorum. Yıl 1953. Londra'nın en saygın yayıncılarından Faber & Faber'e ulaşan *Strangers from Within* adlı dosyanın her halinden çok sayıda yayınevinden reddedildiği belli olmaktadır. Sayfa kenarları yıpranmış, eskimiş bu dosyanın üzerinde Faber'e ve birçok yayınevine profesyonel ön okuma yapan Polly Perkins'in okuma notu vardır. Basılmayacaklar kategorisine alınmak üzeredir. Perkins kitabın ön yazısında şöyle yazmıştır:

"Zaman: Gelecek. Sömürgeler üzerinde patlayan bir atom bombası hakkında saçma ve ilginç olmayan bir fantezi. Bir grup çocuk Yeni Gine yakınlarında vahşi bir yere düşer. Çöp ve sıkıcı. Manasız" (John Carey, *William Golding: The Man Who Wrote Lord of the Flies*, Free Press, 2009, s 157).

Eğer bu dosya geleceğin efsanevi editörü Charles Monteith'in eline geçmeseydi 20. yüzyılın modern klasikleri arasında yer alacak olan bu roman belki de Faber & Faber'den de reddedilecekti. Halen okunmakta ve tartışılmakta olan, insan doğasına dair çok önemli noktalara değinen bu romanın ilk reddedilişi de değildir. Charles Montheith'in yayınevini de ikna etmesi pek kolay olmaz; satış müdürüne göre asla satmayacak bir kitaptır bu. Çok da haksız sayılmaz. İlk baskısı çok fazla ilgi uyandırmamıştır. Ancak belli bir süre sonra Amerika'da üniversite kampüslerinde 'bir orman yangını gibi' yayılır. Bu deyim Charles Montheith'e ait; kitabın ilk sunulduğu halinden bizim bildiğimiz versiyonuna dönüşmesinde çok büyük katkısı olan bir editördür. Üstelik henüz yolun çok başındadır ve bu onun ilk işidir.

Daha sonra *Sineklerin Tanrısı* adıyla yayınlanacak ve yazarı William Golding'e Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandıracak olan bu romanın gerçekten de insan doğası hakkındaki genel inançlara ters düşen, devrimci bir yanı vardır. Hikaye 2. Dünya Savaşı'nın külleri henüz çok tazeyken yazılmıştır. İnsanlığın en uygar kesiminin kısa bir süre içinde arka arkaya yaşadığı iki savaşın yarattığı büyük yıkım; ve Auschwitz'deki Nazi toplama kamplarının, toplu mezarların, sistematik soykırımın ortaya çıkması modernliğin ideallerine duyulan güveni sarsmıştır. Artık hemen her konuda aydınlanmanın öğretisi sorgulanır olmuştur. *Sineklerin Tanrısı* bu atmosferde yazılan diğer romanların aksine meseleyi farklı bir yerinden inceler. William Golding romanının temel düşüncesine ilişkin şöyle diyor:

"İkinci Dünya Savaşı'ndan önce toplumsal insanın mükemmelleşebileceğine inanırdım; yani doğru bir toplum yapısı iyi niyeti üretecekti; ve bu sayede tüm toplumsal hastalıkları toplumu yeniden düzenleyerek ortadan kaldırabilirdiniz. Bugün de benzer bir şeye inanıyor olabilirim; ama, savaştan sonra inanmıyordum çünkü inanamıyordum. Bir insanın diğerine neler yapabileceğini keşfetmiştim. Bir insanın diğerini bir silahla öldürmesinden, ya da bir bombayla havaya uçurmasından söz etmiyorum. Totaliter devletlerde yıllardır süregiden sözcüklerle ifade edilemeyecek o kötülükleri düşünüyorum. Şu kadar çok Yahudi'nin şu veya bu şekilde ortadan kaldırıldığını söylemek bile yeterince kötüdür (temiz-

Gerçekle söylenceyi birleştiren...

1983'te William Golding'e Nobel Edebiyat Ödülü'nü layık gören İsveç Akademisi, gerekçesinde yazarı şöyle tanımlamıştı: "Gerçekle söylenceyi ustaca birleştiren, insanın ruhsal ve fiziksel boyutlarını derinlemesine inceleyen romancı..."

lendi, böyle derler, şık bir deyimle); ama o dönem öyle şeyler yapılmıştı ki bunları bir kez düşünmeye başladığımda eğer aklımdan kovamazsam fiziksel olarak hasta oluyorum. Bunlar Yeni Gine'deki kafatası avcıları ya da Amazonlardaki bir ilkel kabile tarafından yapılmadı. Bunlar büyük bir ustalık ve soğukkanlılıkla eğitimli insanlar tarafından, doktorlar, kanun adamları, arkalarında bir uygarlık geleneğini taşıyan insanlar tarafından yapıldı. Tüm o yılları yaşayan biri, insanın arının bal yapışı gibi doğal bir şekilde kötülüğü ürettiğini anlamıyorsa ya kör ya da aklını kaybetmiş olmalıdır. İnsanın ruhen hastalıklı bir yaratılışı olduğuna inanıyordum ve yapabileceğim en iyi şey yarattığı uluslararası felaketle hastalıklı doğası arasındaki bağlantının izini sürmekti" (William Golding, *The Hot Gates*, s. 85-86).

Romanın bizim hiç okuyamadığımız ilk versiyonu uzun bir üçüncü dünya savaşı anlatımıyla başlar. Bu savaştan korunmaya çalışılan bir grup çocuk özel bir uçakla sömürgelerin üzerinde uçarken bombalara hedef olur ama özel tüp kabinler sayesinde (romanın aslında bir bilimkurgu olduğunu hatırlayalım) ıssız bir adaya sağ salim inerler.

Romanı basmak üzere yazarıyla görüşmelere başlayan Charles Montheith bir dizi değişiklik önerir. Bunlardan biri de girişteki o uzun savaş sahnelerinin atılmasıdır. Bu yüzden bildiğimiz *Sineklerin Tanrısı* çocukların adaya düşmelerinden sonra başlar. Burası cennet gibi bir yerdir. Çocuklar daha önceden okumuş oldukları *Mercan Adası*'na benzetirler burayı. Büyükler olmadan güzel za-

Time: the Future. Absurd & uninteresting fantasy about the explosion of an atom bomb on the Colonies. A group of children who land in jungle near New Guinea. Rubbish & dull. Pointless. R

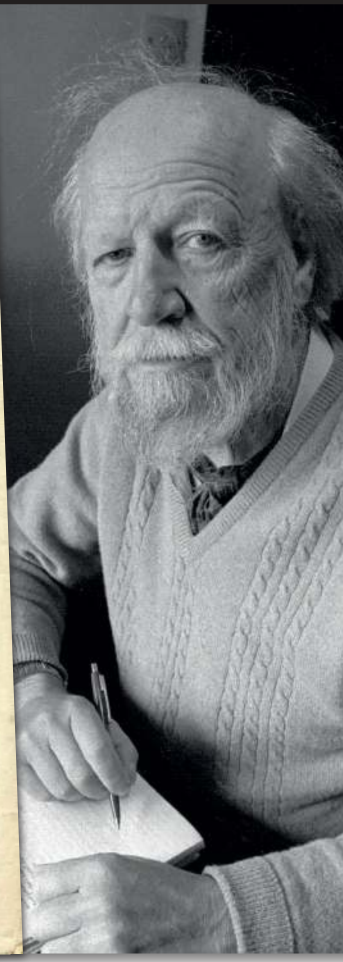
21 Bourne Avenue
Salisbury.
Wilts.
14th Sept. 1953.

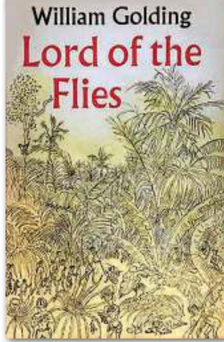
Dear Sir

I send you the typescript of my novel 'Strangers From Within' which might be defined as an allegorical interpretation of a stock situation.

I hope you will feel able to publish it.

Yours faithfully
William Golding

Editörün gafleti, yazarın zaferi

Golding'in ilk başvurduğu yayınevine gönderdiği mektubun üzerinde editörün red notu. Sineklerin Tanrısı'nın 17 Eylül 1954 tarihli ilk baskısının kapağı.

man geçireceklerini bile düşünenler vardır içlerinde.

Oysa bu romanda hiçbir şey o iyimser çocuk klasiğindeki gibi olmayacaktır. Romanın Türkçe baskısında, kitabı dilimize kazandıran Mina Urgan bu noktayı çok güzel özetler. Robert Michael Ballantyne tarafından 1857'de yazılan *Mercan Adası*'nda da üç İngiliz genci ıssız bir adaya düşer; bir süre yalnız başlarına yaşarlar, ardından yerlilerle temas ederler. Romanın özelliği İngiliz gençlerin gittikleri bu vahşi doğa parçasına kendi uygarlıklarını taşıyabilmeleridir. Hem bilgilerini hem de değerlerini beraberlerinde götürebilirler. Tıpkı kendinden yine yüz yıl önce yazılmış olan, James Joyce'un tipik İngiliz sömürgeci ruhunu gösterir dediği, Marx'ın *Kapital*'de analizini yaptığı *Robinson Crouse*'da olduğu gibi burada da Avrupa aklının kazanımlarının vahşi doğaya taşınarak oraların da uygarlaştırılabileceği anlatılır. Evrensel doğrunun yolculuğudur bu. Oysa *Sineklerin Tanrısı* bu romanlara, özellikle de *Mercan Adası*'na verilmiş sert bir cevaptır.

Sineklerin Tanrısı'nın değerinin anlaşılamaması sadece bir edebiyat geleneğinin içindeki farklılıkla açıklanamaz. Mevcut söylemin dışına çıkan, bilindik düşünsel çerçeveyi zorlayan ya da alaşağı eden çoğu zaman ideolojik bir meydan okuma içeren bu eserlerin hali hazırda hüküm süren edebiyat kanonu tarafından reddedilmesi bizi şaşırtmamalıdır. Golding'in *Sineklerin Tanrısı* yayınlandığı 1954 yılında değil, daha son-

Bilimkurgunun başyapıtı

İki kere beyaz perdeye aktarılan ve defalarca sahnelenen Sineklerin Tanrısı, gelmiş geçmiş en önemli bilimkurgu eserler arasında.

raları, 60'ların başında özellikle Amerika'daki üniversite öğrencileri arasında yaygınlaşmaya başlar. Altmışlı yıllar insan doğası üzerine düşüncelerin yoğunlaşacağı ve tartışmaların çeşitli yönlere doğru derinleşeceği döneme karşılık gelir. Denilebilir ki *Sineklerin Tanrısı* hem zamanın ruhunu anlamış hem de kurulmasına katkı sağlamış bir eserdir.

Bir kez kitabını yayınlatıp, insanlara yazdıklarını ulaştırdıktan, o aşılmaz görünen eşiği aştıktan sonra görece olarak yazarın işi kolaylaşır. Artık yazdıklarını yayınevi editörleri yeni bir yazarın ilk kitabı gibi okumazlar, hele ki dışarıda okur hazır bekliyorsa... Bir başka Nobel ödüllü yazar Doris Lessing de böyle düşünüyordu. "Kendi adımla yayımlayacağım bir kitap yine binlerce satacak, eleştirmenler yine övgüler düzecekler," diyerek bir deneye girişir. Edebiyat tarihinin en ilginç girişimlerinden biridir bu. 1982 yılında Jane Somers adıyla gönderdiği iki romanı öncelikle kendi İngiliz yayıncısı tarafından reddedilir. Bu başlı başına bir skandal sayılır. Amerikalı yayıncısı ise bu deneyden haberli olarak kitapları yeni bir yazar gibi yayımlar. Yeni bir yazarın ilk kitaplarını kaç adet basıyorsa o kadar basar, o oranda reklamını yapar. Tabii sonuç ortalama bir yeni yazarın aldığı sonuçtur. Doris Lessing bu deneyleri, yeni yazarların önündeki yolun ne kadar zor ve çetrefil olduğunu göstermek için yaptığını söyler. Haklıdır da...

Benzer bir deneyi yakın zamanda Harry Potter'ın yazarı J.K.Rowling de yapmıştır. Kitap yazarak dolar milyarderi olan yazar bu sefer kitabını Robert Galbraith adıyla yayımlatır ve ilk baskısı sadece 1500 adet satar.

Bir roman, bir kitap hiçbir zaman sadece yazılı bir metinden ibaret değildir. Tıpkı diğer sanat eserlerinde olduğu gibi sosyolojik, siyasi ve hatta psikolojik bileşenleri vardır. Yayınevlerine, eleştirmenlere ve okurlara çeşitli etiketlerle yüklenmiş olarak ulaşır. Yazarının kimliği, cinsiyeti, yaşı, daha önce yazdıkları, yaşadıkları, çektiği acılar ya da başından geçmiş ilginç maceralar, giriştiği kişisel ya da siyasi mücadeleler, kamusal alandaki varoluşu, savunduğu düşünceler... Hepsi yapıtla birlikte ulaşır. Tüm bunlara yayınevlerinin ya da yazarların bilinçli olarak tasarladıkları sunum stratejileri de eklenince ortaya karmaşık bir tablo çıkmaktadır. Bu durum sadece kitaplar ve sanat eserleri için geçerli değil tabii, belki biz bunu kabullenmekte güçlük çekiyoruz. Saf yanımız, yine de zamanın en adil hakim olduğuna inanmayı sürdürüyor... ■

Kahinlerin 'bildikleri' şirketlerin tahminleri

21. yüzyıl ilerleyedursun, geleceği yorumlayan sosyal bilimciler, araştırmacılar, kamuoyu ölçümleri gerçekleştiren şirketler, birkaç bin yıl önce tapınaktaki kâhinden uzun uzadıya farkları olmadığının farkında mıdırlar?

KAĞIT ÜZERİNDE

ENİS BATUR

Millenium eşiğinde yazdığım "Gelecek Satmak" başlıklı bir denemede, takvim hazırlamanın bir tür öngörü biçimi olduğunu ileri sürmüştüm:

"Takvim anakonusunun içinden fal, bili, önbili değilse bile öngörü, müneccim bakışı eksik olmadı sonuçta. Yarıyarıya ölçü, ölçüm, ölçülendirme Takvim; öbür yarısı tahmine, öngörüye, varsayıma dayanıyor. Her yıl, bir sonraki yılın takvimleri hazırlanıyor, basılıyor: Kimsenin elinde geleceğe, geleceğin varolacağına, daha doğrusu geleceğine ait kesin kanıtlar olmasa da.

Oraculum çağına dönelim bir anlığına. Delphoi'da, Omfalos'un karşısında biriken bütün sorular, yakın ya da uzak yarın ile ilgili değil miydi? Ortaçağa geçelim: Rabelais'nin muhteşem 'prognostic'i baştan uca bizi bekleyen günlere ilişkin öngörülere, hatta 'uçuş'lara dayanmıyor muydu?"

Kehânet kültürünün tarihi derinlere iner. Ana başlangıç coğrafyası olarak Mezopotamya havzasını görüyoruz: Asur'da, Babilonya'da düpedüz hüküm sürmüş, Antik Yunan'a oradan sürgün vermiştir. Şüphesiz bütün kültürlere aynı noktadan yayıldığını söylemek abartılı yorum olur: Uzak-Doğu'da, Güney Amerika'da, Okyanusya'da biliciliğin gelişmesinde farklı, özerk etmenler rol oynamış olsa gerektir.

Tektanrılı dinlerin dünya düzenine egemenliğini önceleyen çağlarda kehânet düpedüz "kurumsal" bir boyut taşıyordu: Asurlularda ve Babilonyalılarda Kehânet (1940) başlıklı kapsamlı araştırmasında Contenau hiyerarşi piramidinde, yukarıdan aşağıya resmî bir gelişme zinciri kurulduğunu, her kesimden insanın "başvurduğunu" belgelere yaslanarak kanıtlar. Ama hükümran, ama kul, herkes geleceğin(in) kendisine neler hazırladığını "öğrenmek" istemiş, duyduklarına inanmış, yaşamını o "bilgi"lere göre düzenleme yolunu tutmuştur.

Kâhine "herşey" soruluyordu. Bireyler, özellikle önemli karar gerektirecek seçimlerini yapmadan önce danışıyorlardı tapınaklarda. Kâhin ya da şaman ya da "Bârû" güvenilir merciydi. Geçmişleri, Tufan öncesinin efsanevî bilicisi Enmeduranki'ye dek iniyordu. Kuzeyde Hattilere, Hititlilere, Batıda Cermenlere, Güneyde Mısır'a, Doğu'da Hindeli'ne yayılmıştı kehânete inanç. Eski Yunan'daysa, tanrılar bile bağımlıydılar Omfalos'tan, Delphoi'daki yarıktan gelecek sözlere. Yazının yaratılışının ardından kâhinler yazmışlardır da: Başta kil tabletlere, zamanla papirüslere, 'kitap'larını çatmışlardır. "Bildiklerini" göstermek istemişlerdir, söylediklerini hayat doğruladıkça.

Kâhinler gökkubbeye, yıldızlara bakıyorlardı, onları kılavuz olarak kullanırlardı, dolayısıyla bugüne dek açılımının sürdüğünü gördüğümüz astroloji ile sıkıfıkı bağları vardı. Düş yorumcusuydular, dolayısıyla Freud'a ve ruhçözümcülere varan bir çizginin atalarıydılar. Atmosfer hareketleri kehânetlerinin kaynakları

Mozambik kültürüne özgü kehanet taşları...

Orakel, 1999

Orakel, 1999

Batı Afrika kültüründe kahinleri temsil eden heykeller...

arasındaydı, dolayısıyla meteoroloji alanında öncülükleri sözkonusuydu. Hayvanların davranışlarından, bitkilerin özelliklerinden, insan gövdesinin parçalarından (özellikle karaciğer) ve ürünlerinden (kan, ana sütü, dışkı) gelecek okumasında yararlandıkları biliniyor, dolayısıyla zooloji, botanik, anatomi ve tıp bilgileri azımsanamazdı.

Gelecekten haber vermek, görünmez güçlerle yıldızlar, canlılar âlemi (özellikle de Acaib-ül Mahlûkat), cansız nesneler (cins taşlar) üzerinden söyleşiye, ilişkiye girme ayrıcalığı gerektiriyordu. Kâhin kişi ya doğuştan, ya yeteneklerini geliştirerek ulak mertebesine çıkıyordu. Bir de ama, aracılar aracılığıyla transa geçtikleri, bir anlamda doğal konumlarından yapay katkılarla taştıkları sır değildi. Bu yolda çeşitli otlardan, sıvı alaşımlardan yararlanıyorlar, bir esrime aşamasına sıçrıyorlardı.

Tektanrılı dinlerin kâhinlere karşı çıkışının temelinde hem güvenilmezlikleri, hem şirk koşmaları yatmıştır. Doğu Kilisesi, Hıristiyanlığın ilk döneminde kehânetin gücüne inanmış, ama temas kurulan gücün İblis olduğuna işaret etmiştir. Gene de, öngörü isteğini âdemoğlundan söküp almanın yolunun bulunduğunu söylemek olanaksızdır: Bugün de milyonlar fal açıyor, fincan kapatıyor, avuç okuyor. Milyonlar "iddaa" oynuyor, onbinler kumarın, bahisin her türlüsü ile içiçe, devletler piyango düzenliyor, bilinmezin peşine düşülüyor.

Kollektif öngörü çağına, bilimsel(imsi) yöntemlerle girildi. Seçmen tercihlerini önceden kestirmek, ülkelerin büyüme hızına ilişkin öngörülerde bulunmak amacıyla kurulan ciddi kuruluşların çalışanları, verileri değerlendiren uzmanlar, strateji belirleyicisi muktedirler, pazar yoklaması için yüksek bedel ödemeyi göze alan sanayiciler, tecimenler, sonuçların ulaştırıldığı yurttaş ya da tüketici kimliği taşıyan bireyler, 21. yüzyıl ilerleyedursun, geleceği yorumlayan sosyal bilimcilerin, araştırmacıların, kamuoyu ölçümleri gerçekleştiren şirketlerin birkaç bin yıl önce tapınakta "kekemeliğim ne zaman geçecek?" diye soran Battos'a "git Libya'ya yerleş" yanıtını veren (Libya'ya yerleşen Battos bir aslanla karşılaşmış ve korkusundan kekemeliği geçmiştir) kâhinden uzun uzadıya farkları olmadığının farkında mıdırlar? ■

Kadınlar saltanatında zirve:

Kösem Sultan

VALİDE SULTANLAR DEVRİNİN EN ETKİLİSİYDİ

1574'te Nurbanu Sultan'la başlayan, 1715'te Emetullah Gülnûş Sultan'ın ölümüyle sonuçlanan 141 yıllık valide sultanlar veya "gelin-kaynana iktidarları" döneminin en parlak yıldızı Mahpeyker Kösem Sultan'dı. Erkek tarihçilerin sevmediği Kösem, imparatorluğun en karışık, karanlık, cinayetlerle dolu 40 yılında, dul bir saraylı olarak siyasal meselelerin ortasında son karar ve sorumluluğu yüklenmişti.

✎ NECDET SAKAOĞLU

Padişah ailelerine en uzun süre mekânlık eden Topkapı Sarayı'nın kadınlara özel dairelerini kapsayan Harem-i Has (kadınlar sarayı) 1570'lerden başlayarak ana saraya çarpık, oransız katlar, odacıklar, dehlizler sokuşturularak eklenmiş; bu kaotik yapılaşmaya muhteşem bir ad verilmiş: Harem-i hümayun-ı ismet makrun! Bu ortamda yer yer duvar ve kapı yazıları görülse de mekân tanımlamaları çoklukla yanlış, yaşantıyı gözlemlememiş geç dönem saray görevlilerinin uydurmalarıdır.

Konu, 16. yüzyıl sonu-19. yüzyıl başı arasında Harem labirentlerinden gelip geçen kadınların yaşamlarını ayıklamaya, hatta gün ışığına çıkarmaya gelince, durum daha karanlıktır. Yangın, yıkma yenileme-ekleme, son evrede de restorasyonlarla belgesel uydurmaları eklenince Harem büsbütün "mahrem" olmuştur.

Şayet Harem'deki yaşam, dizilerde belgesellerde sergilendiği gibi dehliz ve taşlıklarda, hatta hünkâr dairelerinde cariyelerin, hasekilerin, harem ağalarının, aşçıların, baltacıların, içoğlanlarının... gece gündüz fink attığı bir ortam olsaydı, vay halimize! Bugün, o Harem'de doğan padişahlara, şehzadelere, sultanefendilere kimbilir daha neler yakıştırılır, Harem dehlizlerinde gurfelerde, türlü çeşitli, korkulu buluşma-sevişme-baskın sahneleri canlandırılırdı? Şimdilik bu boyuttan yoksunuz. Bunun yerine cinayet, gizem, kıskançlık, saltanat hırsı, rekabet, rüşvet, dalavere, tek tük de aşk uydurmaları, sır vermez Harem kapalılığının malzemeleri oluyor.

Şu sıralarda Hurrem ve Kösem, hiç ifşa edilemeyen

Valide Sultanın katli

Turhan Sultan, Yeniçeriler sarayı basmadan Kösem Sultan'ı öldürtmüştü. Bu Batı kaynaklı çizimde ise, Kösem Sultan özel odasında uyurken katledilmiş şekilde tasvir edilmiş. Topkapı Sarayı'nda Kösem Sultan'ın naaşının konulduğu niş (.......). "Maktel-i Valide Sultan" denilen bu yer, Haremin Kuşhane dehlizindedir.

Osmanoğulları hareminin biri başta, öteki ortada veya sonda iki odağı. Bu iki muhteşem kadın arasında, ölüm tarihleri dikkate alındığında (1558 ve 1651) 93 yıl var. Bu süreçse saraydaki kadın varlığı ve nüfuzunun, yaygın deyimiyle kadınlar saltanatının dik doruğudur. Yalnız, Kösem'in karakteri ve misyonu ile karşılaştırıldığında Hurrem eksiklidir. Çünkü Hurrem, sevgisine bend ettiği Sultan Süleyman'ın saltanatına parlaklık katmış harikulade bir ecedir. Oysa Kösem, en karışık, karanlık, cinayetlerle dolu bir 40▶

1530?-1583

Cecilia Venier-Baffo: Valide Nûrbânu Sultan

Nurbanu Sultan (d. 1530? – öl. İstanbul 7 Aralık 1583) İstanbul'da Valide-i Atik/ Eski Valide adıyla ünlenmiştir. II. Selim'in hasekisi, III. Murad'ın annesi. "Mehd-i Ulya-i Saltanat / Valide Sultan" sanını alan ilk padişah annesi. Korfulu veya Venedikli soylu bir ailenin gayrimeşru kızı, adı da Cecilia Venier-Baffo imiş. "Yahudi veya Rumdu" da denir. Çeşitli entrikalar, rüşvet dolapları çevirdiği, yaygın söylencelerdir. Kızı Esmihan Sultan, Sokollu Mehmed Paşa'yla evlendiğinden yönetimde etkinmiş. Döneminin kaynaklarından Selânikî Tarihi'nde, yabancı elçilerin notlarında Nûrbânı için önemli biligiler vardır.

Son yıllarında kurduğu vakıf için servetinin bir bölümünü harcayarak Üsküdar'da, sonraları Atik Valide Külliyesi denen, cami, dârüşşifa, çifte hamam, şadırvan, medrese, mektep, kütüphane ve kervansaraydan oluşan yapılar topluluğunu, Çemberlitaş, Yeşildirekli, Langa Havuzlu hamamlarını yaptırmıştır. Yahya Kemal'in, "İftardan önce gittim Atik-Valde semtine" dizesiyle başlayan şiiri, Üsküdar Atik Valide semtini anlatır.

1550-1605

Sofia Bellicui Baffo: Büyük Valide Safiye Sultan

Venedikli asıllı bir tutsak, asıl adı da Baffo olan Safiye, Sultan III. Murad'ın haremine şehzade ve Manisa'da sancak beyi iken girdi. Murad, 21 yıllık saltanatında (1574-1595) başka hasekiler, çok sayıda gözdeler edinse de Safiye 1563'ten 1595'e sevgili başhasekisiydi. Murad ölüp oğulları III. Mehmed (1595- 1603) tahta geçince Safiye, mehd-i ulyâ-yı saltanat, yani vâlide sultan, tarihçi Selânikî'nin tanımıyla "vâlide-i ismet-penâh" oldu. Mehmed'in vakitsiz ve beklenmedik ölümünde hayattaydı ve resmen verilmese de Sultan I. Ahmed'in babaannesi, yani büyük valide oldu. Torununun padişahlığını gören ilk saraylı Safiye'dir ve bu Osmanlı hanedan tarihinde bir ilktir.

Doğal ki Venedik asıllı olması nedeniyle ve çat kapı saray haremine gelip giden Este Kira aracılığında Venedik Balyosu (elçisi) ile temasta olduğu gibi gümrük, dirlik, mansıp, iltizam işlerinden rüşvetler sağladığı söylenir.

Safiye'nin şanssızlığı ya da ikbalinin sönüşü, torunu çocuk padişah I. Ahmed'in, kendisini 10 Ocak 1604'te Eski Saray'a göndermesiyle başladı, ondan 10 Kasım 1605'teki ölümü dışında, tarihlerin yazdığı herhangi bir haber yoktu. 1598'de yapımını başlattığı cami de (Yenicami) üsttemel seviyesinde yarım kaldı.

Topkapı Sarayı Müzesi, 5948-246Tb

Kösem'in yazısı

Kösem Sultan'ın veziriazama yazdığı, arz odasında oğlu IV. Murad ile birlikte olmak istediğini belirttiği mektubu.

yılın çalkantılarında dul bir saraylı olarak siyasal meselelerin ortasında son karar sorumluluğunu yüklenmişti.

Daha ileri gidilerek denebilir ki, tarih kitaplarında, "Sokollu Mehmed Paşa ve Yükselme Devrinin Sonu", "Lâle Devri" birer başlıksa "Kösem Sultan'ın Naibeliği" de Osmanlı tarihi için önemli bir ayraç veya başlık olmalıdır. Doğal ki "erkek" tarih yazarları, cevaz vermeyerek saray kadınlarını suçlamak için odağa oturttukları Kösem'le "Kadınlar Saltanatı" kurgulamışlardır.

Kösem Sultan üzerine Reşat Ekrem Koçu'nun son yıllarında yazdığı 2 cilt *Kösem Sultan* (*) romanından kırk yıl sonra günümüzde de biri erkek diğeri kadın, iki yazar-araştırmacının Kösem Sultan konulu kapsamlı kitapları yayımlandı (**) hayli emekli ve özenli bu çalışmalar, Kösem'in hakkını teslim eden birer yargı ilamı gibidir. Meğer Kösem bizim kuşaklara ne kadar öznel, yanlış, haris tanıtılmış. Artık onu tarihçi bakı- ▶

1574-1605

Rum asıllı "Helen": Valide Handan Sultan

III. Mehmed'in hasekisi, I. Ahmed'in annesi. Harem ortamında "Benli Haseki" diye ünlenen Handan'ın milliyeti, saraya gelişi, III. Mehmed'e hasekiliği, oğlu I.Ahmed'e valideliği konularında tarihler suskundur. Tek bilinen otuz-otuz iki yaşında iken ve kayınvalidesi Safiye'den iki gün sonra 12 Kasım'daki gizemli ölümüdür. Ölüm tarihini 26 Kasım veren Alderson, olasılıkla zehirlendiğini öldürüldüğünü yazar ki, eğer doğru ise Safiye, gibi zehirlenen Handan Sultan, iki gün fazla dayanmış olmalı. İlginç olan, bu iki suikastın sonucunu bekley I. Ahmed'in en, babaannesi Safiye'yi III. Murat'ın, annesi Handan'ı da babası III. Mehmed'in türbesine gömdürterek ertesi gün soğuğa fırtınaya aldırmadan Mudanya yoluyla Bursa'ya savuşmasıdır.

1627?-1683

Rus asıllı Nadya: Hadice Turhan Sultan

Sultan İbrahim'in başhasekisi, Kösem'in gelini, çocuk padişah IV. Mehmed'in annesidir. (Rusya? 1627? – Edirne 5 Temmuz 1683). Turhan'ı Ukraynalı, Romen, Ulah, Macar gösteren kaynaklar da vardır. Gezgin Tavernier'ye göre Çerkesti. 1640 -1683 arasında 8 yıl başhaseki, 35 yıl valide sultandı. Osmanlı hanedanının sonraki kuşakları, kocası Sultan İbrahim ile oğlu IV. Mehmed'den yürümüştür.

İbrahim'in tahtan indirildiği (8 Ağustos 1648), boğulduğu (18 Ağustos) korkulu günlerine, hatta kayınvalide- gelin hesaplaşmasının yaşandığı 2 Eylül 1651 gecesine kadar, adı önde ve gündemde değildi. Haremdeki "paralel yapı" evresinde yeniçerilere dayanan Büyük Valide Kösem Sultan'a karşı, haremağalarından, Zülüflü Baltacılarla Hasodalılardan destek alan Valide Turhan Sultan, o gece atak davrandı. Yeniçeriler sarayı basmadan Kösem'i boğdurttu. Harem en meş'um gecesini yaşarken Osmanlı tarihinde Mahpeyker Büyük Valide devri kapandı. Turhan Sultan, 32 yıl sürecek valide sultanlığını, 1656'dan sonra Köprülülerin güçlü iktidarında huzurlu geçirdi ve 1683'te öldü.

Bir görüşmelerinde Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa'nın "Ben sakalımı devlet hizmetinde ağarttım!" demesine Turhan Validenin: "-Ak sakal insana akıl vermez paşa!" çıkışı meşhurdur. Adına yapılan Eminönü'ndeki Yeni (Vâlide) Câminin iki minaresinin üçerden altı şerefesi, selâtin (padişahlara özel) câmi kimliğini vurgular. Valide sultanlığı bundan daha uzun süren valide sultan yoktur.

"Kadın padişah" Valide Hadice Turhan Sultan'ın modern bir yorumu.

İllüstrasyon: Eylül Demirtaş

şıyla ve olabildiğince nesnel, kendi kuşaklarına doğru tanıtacak araştırmacılar yetişiyor. Kösem'i okul kitaplarındaki mesnetsiz anlatılardan belleklerine yerleştiren eski tarihseverlere ise "Ahmed Refik'in, Reşad Ekrem'in romanlarını zevkle okuyun ama yeni çalışmaları da gözardı etmeyin" demek gerekiyor.

Her kaynak ya da anlatı, Kösem'i başka vatan, başka milliyet ve başka rollerle karşımıza çıkarıyor. Örneğin Koçu'ya göre Kösem, henüz toprak üstüne çıkmamış Afrodit heykelinin bulunduğu Milo (Değirmenlik) adasında, kilise zangoçu Rum Andon Sudaru'nın evlatlığı, Afrodit'in ta kendisi denecek güzellikteki Afro kızdı. Nahid Sırrı (Örik) ise eski harfli mecmualardan *Resimli Perşenbe*'deki öykümsü yazısında Trabzon'un Rum mahallesinde, bir kilise hizmetlisinin kızı Sofia diye tanıtmış. Kösem'i kitaplaştıranlardan Özlem Kumrular, yabancı kaynaklardaki vaftiz adını Anastasia (veya kısaltılmışı Nassia), Rum kökenli, Bosnalı, bir yeniçerinin saraya getirdiği çerkes kızı, Romanyalı bir papazın kızı, Tinos Adalı... diye olasılıklar sıralaması yapmış. Demek ki Osmanlı dünyasında Kösem için memleket ve ana-baba belirlemek zordur! Cavid Baysun, İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı "Kösem Sultan" maddesinde yabancı yazarları dikkate alarak bir Rum papazının kızı veya Bosnalıydı diyor.

Bu olası köken bilgilerinin okuyucuya vereceği bir öngörü yoktur. Bilinmesi gereken, Kösem'in, I. Ahmed'den IV.Mehmed'e kadar Osmanlı Devleti'nin en çalkantılı, güvensiz, fetreti ortamında, dönemin ulemasına, kimileri cahil yetersiz vüzerasına, çocuk, deli padişahlarına kıyasla yetkin, kudretli, cesur bir kimlikle hanedana ve devlete orta direklik ettiğidir. "Rüşvet yedi, öz üvey şehzadeleri boğdurttu, oğlu IV. Murad'ı yeniçerilere öldürtecekti, oğlu İbrahim'i tahttan indirtip boğdurttu, torunu IV. Mehmed'i de boğdurtacaktı..." suçlamaları doğru veya iftira olabilir. Lâkin, Kösem'in Osmanlı hanedan yapısındaki yeri Avrupa ve Rusya'daki hükümdar kraliçelere denk bir üstünlüktür.

Mahpeyker Kösem'i (1589-3 Eylül 1651) bütün kadın sultanlardan ayrıcalıklı kılan, Topkapı Sarayı haremindeki varlığı ve etkinliğinin kocası I. Ahmed'den (1603-1617) torunu IV. Mehmed'e (1648-1687) değin yarı asra yakın olması, iki oğluna ve torununa "Sâhibetü'l-makam Ümmü'l- mü'minîn" sanlarıyla haremde naibelik yapmasıdır. Haremden, ülkenin dört bir tarafına bu düzeyde hükmeden başka bir haremli yoktur! Adı ailesi, milliyeti, tutsaklığı, saraya kapılanışı, I. Ahmed'in hasekisi oluşu, söylencelere, elçi mektuplarına ve tahminlere dayalıdır. Örneğin gezgin Pietro della Vale, *Voyages* adlı eserinde Kösem adını, kocası Sultan Ahmed'in onu öteki hasekilerinin önünde sayarak koyunları götüren koça benzeterek verdiğini yazmıştır.

Ona, tıpkı Hurrem gibi papaz kızı kimliği yakıştıranlar da olmuştur. Rüşvetten edindiği, Valide HanındakiİRen Kulesi'ne doldurduğu altın gümüş, mücevher hazineleri

1642?-1715

Eugenia Voria: Emetullah Gülnûş Sultan

Nûrbânu'nun Atik Valide şöhreti gibi, İstanbullular Emetullah Gülnûş Sultan'ı da (Girit-Resmo? 1642? – Edirne 6 Kasım 1715) "Valide-i Cedid" adıyla andılar. IV. Mehmed'in başkadını, II. Mustafa (1695-1703) ile III. Ahmed'in (1703-1730) anneleri valide sultan. Nûrbânu ile başlayan Medhd-i ulya-i saltanat (valide sultanlık) geleneğini, 17. yüzyıl sonu 18. yüzyıl başında iki oğlunun saltanatlarında temsil etmiştir. Atik Valide Nûrbânu ile başlayan kaynanadan geline kesintisiz valide sultanlık geleneğinin altıncı halkasıdır. Kösem Mahpeyker gibi iki öz oğlunun saltanatını gören validelerin de ikincidir.

Büyük oğlu (II.) Mustafa'yı 1664'te Edirne'de, (III.) Ahmed'i ise eşi IV. Mehmed'in çıktığı seferlere Harem halkıyla katıldığı 1673 kuzey seferinde, Hacıoğlupazarı'nda doğurdu. Kayınvalidesi Turhan Sultan'ın, tahttan indirilen eşi IV. Mehmed'in, kayınbiraderleri II. Süleyman'ın, II.Ahmed'in ölümlerinden sonra, oğulları II. Mustafa'nın (1695-1703) ve III. Ahmed'in (1703-1730) saltanatlarında valide sultandı. 1715'te öldü. Üsküdar iskele meydanında oğlu III. Ahmed'in yaptırdığı Cedid Valide Cami'nin kıble tarafındaki türbesi mütevazı ve açık kubbelidir.

çok yazılmıştır ama, servetler harcayarak yaptırdığı hayırları pek anılmamıştır.

Kösem'in Haremde öldürülüşü ile üvey oğlu II. Osman'ın Yedikule'de öldürülüşü, kimi vezirlerin saray avlusunda ayaklanmacılarca öldürülmeleri, benzer siyasi cinayetlerdir ama bir kadın sultan suikastı olarak Kösem'inki Osmanlı tarihinde tektir. Boğulduğu Kuşhane Kapısı taşlığı ve ölüsünün konulduğu oturma sekisi, Harem kadınlarınca Valide Sultan Makteli denilerek kutsanmış, seki çırağmasında da saray hareminin kapanışına değin geceleri mum yakılmıştır.

Yerli yabancı tarih bilimi uzmanlarının Kösem konusunu ve Osmanlı tarihindeki yerini öne alan yeni çalışmalar, kimbilir nice doğruları ve yanlışları ortaya çıkartacaktır?

Harem mekânlarının dünü bugünü bir yana, hiç değilse günümüze ulaşan çoğu yerinin, "padişah ve ailesi buralarda mı oturmuş" dedirten kasvetli, bakımsız, soğuk, loş, dar, iğreti, hatta yoksul kesimleri, yer yer çinilerle bastırılmıştır. Odaların, sofaların, tarihleri kopuk, adları varsayımlara dayalı veya uydurma, tarih kitabeleri yok veya mekânla ilgisiz Harem, 19. yüzyılda yeni sarayların "eski sarayı"na dönüşüp dul hasta yaşlı saraylılara darülaceze olmuş.

Uzatmayalım. Bu fertut (yaşlı, göçkün) ortamdan gelip geçen kaynana gelin sıralamalı, Nûrubânu'dan Gülnuş'a "Kadınlar Saltanatı" deyimi bir yakıştırma olsa da 16. yüzyıl sonundan 18. yüzyıl başına uzanan (1574-1715) arasının en görkemlisi, ortada ve en doruktaki Kösem'di demekte yanlışlık yoktur. Onun da "Muhteşem Yüzyıl" konusu edilmesi –tarih gerçeklerinin tahrifi bir yana- yadırganmamalıdır.

Osmanlı Hanedan tarihinde ise sadece iki kez "büyük valide Sultan- Valide sultan" kimliklerinin aynı zaman dilimini paylaştıkları saptanıyor: İlki, Sultan Ahmed'in (1603-1617) babaannesi Safiye Sultan'la annesi Handan Sultan'ın 1603-1605 kısa aralığındaki harem beraberliğidir. İkincisi, Sultan IV. Mehmed'in babaannesi Mahpeyker (Kösem) Sultan'la annesi Hatice Turhan Sultan'ın 1648-1651 arasındaki üç yıl süren büyük valide-valide sultan çakışmasıdır. Mahpeyker Kösem Sultan aynı zamanda bir önceki ikiliden Handan Sultan'ında geliniydi. Şu halde Safiye Sultan'dan (öl. 1605) Hatice Turhan Sultan'a (öl 1683) 78 yılında saray hareminde, çocuk meczup, hasta, ama yetkileri sonsuz padişahlarla onlara kalkan olan validelerin serüvenleri yaşanmıştı.

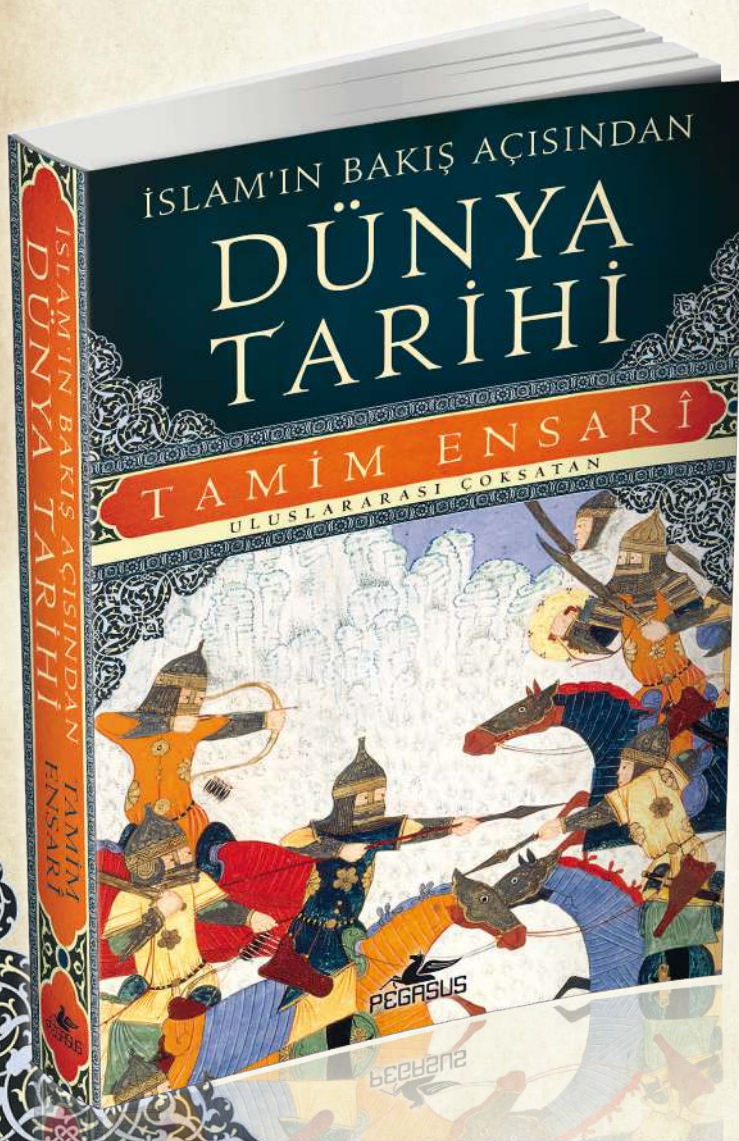
Her iki kaynana-gelin çakışmasına ise doğal bir durum diyemeyiz. Tersine, birinci ikilinin (Safiye-Handan) ölümleri 5 gün arayla iki mağlubu oynadıkları, gizemli- karanlık bir operasyonu düşündürmektedir. İkinci ikili yani Kösem'le Turhan'a gelince; Kösem, Yeniçeri desteğini alarak, Turhan ise haremağalarının, Baltacıların ve Hasodalıların gücüne güvenerek Harem ortamında bir muharebeyi göze almışlar; Turhan galibe, Kösem mağlube olmuştur. ■

(*) 2 cilt, İstanbul Kervan Yayınları 1972)
(**) Özlem Kumrular, Kösem Sultan İktidar, Hırs, Entrika, Doğan Kitap, İstanbul 2015
Murat Kocaaslan, Kösem Sultan,Hayatı, Vakıfları, Hayır İşleri ve Üsküdar'daki Külliyesi, İstanbul, Okur Kitaplığı 2014;

İSLAM MEDENİYETİNİN DÜNYA TARİHİNE BAKIŞI…

“Batı’da yaşayan bizler, ortak bir dünya tarihi algısına sahibiz. Fakat bizim hikâyemiz, halkları bin yıl boyunca bambaşka bir görüşü paylaşmış bir medeniyeti büyük ölçüde hesaba katmamaktadır.”

Tamim Ensarî bu kitapta, Hz. Muhammed’den Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşüne ve daha da ötesine uzanan zengin dünya tarihini İslam dünyasının penceresinden anlatıyor. Avrupa’nın, uzun süre boyunca ilkel ve düzensiz bir yer olarak gördüğü İslam coğrafyasının kaderini gasp ettiğini savunan Ensarî, bölge halklarının bu durumun geç farkına varmaları nedeniyle nasıl etkilendiklerini de ele alıyor.

“Bu kitap İslam’ın geçmişine, şu anki durumuna ve geleceğine dair bilgilendirici bir bakış açısı sunuyor. Kusursuz ve etkileyici üslubuyla geleneksel bakış açısına kafa tutarak İslam ve İslam’ın şekillendirdiği dünya hakkında zengin bir algı kazandırıyor.”
KHALED HOSSEINI,
***Uçurtma Avcısı*’nın yazarı**

“Son derece aydınlatıcı ve açık. Dünya tarihine İslam gözünden bakan bu kadar kapsamlı ve anlaşılabilir başka bir kitap yok…”
DAVE EGGERS

“Mükemmel bir kitap. Ensarî 1500 yıllık tarihi, Batı’nın sık sık görmezden geldiği bir bakış açısından irdelemiş. *İslam’ın Bakış Açısından Dünya Tarihi*, gelecek nesiller için de bir kaynak niteliği taşıyor.”
REZA ASLAN

Çanakkale
1915-2015

FOTOĞRAFLARIN İZİNDE 100 YILLIK ZAFER VE HÜZÜN

Yakın tarihi değiştiren 1. Dünya Savaşı ve onun içinde yer alan Çanakkale muharebeleri, toplumsal hafızamızda acı ve gururla karışık müstesna bir yer tutar. Aradan 100 yıl geçmiş olmasına rağmen, Çanakkale savunmasının yarattığı etki ve sonuçlar hâlâ güncelliğini koruyor. Yıllardır Çanakkale muharebe alanlarında çalışan Onur Akmanlar ve Murat Söylemez'in piyasaya henüz çıkan kitabı Gelibolu 1915- 100 Yıl Sonra Yeniden, bizi yüz yıllık bir zaman yolculuğuna davet ediyor. Savaş sırasında çekilmiş fotoğrafları bugün aynı açıdan tekrar çeken araştırmacılar, bunları tarihî metinler eşliğinde sunuyor.
Çanakkale yaşıyor!

ANZAC KOYU ARTIK SAKİN

Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusuna bağlı askerlerin 25 Nisan 1915 sabahı çıkarma yaptıkları ana noktalardan biri de sonradan Anzak Koyu adını alacak bu küçük koydu. 100 yıl önce oldukça geniş sahil şeridine sahip koy, yolun yapılması, genişletilmesi ve toprak kaymaları sonucu iyice daralmıştır.

SEDDÜLBAHİR'DE DENİZ BANYOSU

İlyas Burnu'nun ucunda, Türk topçu ateşinden korunaklı sahil şeridinde denize giren İngiliz askerleri. Kısa bir süre için savaşı unutan askerlerin neşeli sesleri bugün de kulağımıza geliyor.

KABATEPE SAHİLİNDE BİR TÜRK SUBAYI

19 Mayıs 1915 tarihindeki başarısız Türk saldırısı sonucu 3 bine yakın asker şehit olmuştu. 24 Mayıs'ta yapılacak ateşkes öncesi General Birdwood'la şartları görüşecek Kurmay Bnb. Ohrili Kemal, sedyeyle Kabatepe sahilindeki karargaha getiriliyor.

KİLİTBAHİR'DE ZAMAN

Kilidülbahir köyü, savaş sırasında Osmanlı ordusu için önemli ikmal noktalarından biriydi. İngiliz donanmasının aşırtma top atışlarının tehdidi altındaki küçük limanıyla, bugün hâlâ 100 yıl önceki hatıralarını koruyor.

KEMİKLİ BURNU'NDA İNGİLİZLER

Küçük Kemikli sahilinde, Lala Baba Tepesi önünde İngiliz askerleri... Arka planda Büyük Kemikli Burnu ve İngiliz donanmasına ait gemiler görülüyor. Anafartalar sektörü de 6 Ağustos 1915 tarihinden itibaren kanlı muharebelere sahne olmuştu.

ATLARI DA VURURLAR

20 Aralık 1915 tarihinde Arıburnu ve Anafartalar bölgelerinden çekilen İtilaf kuvvetleri, geride işe yarayacak herhangi bir şey bırakmama talimatı almıştı. Arıburnu sahilinde vurulan atlar...

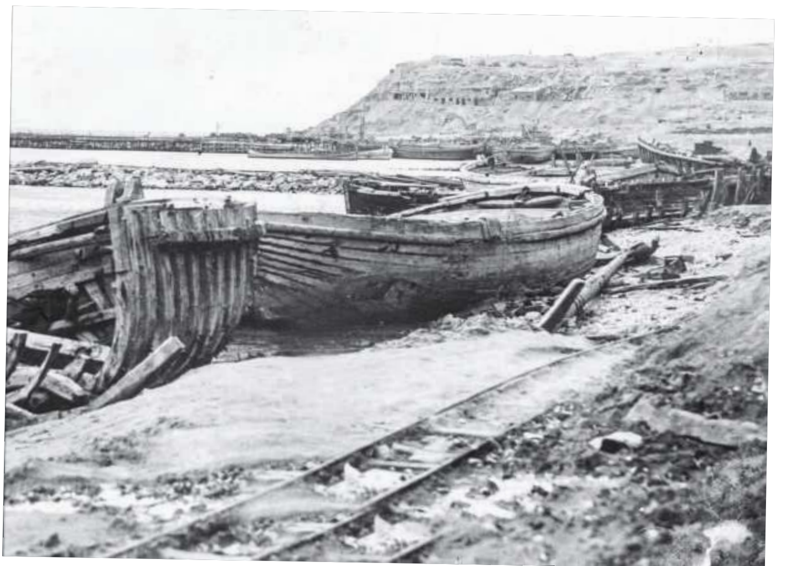

TERKEDİLEN TEKE KOYU

9-10 Ocak 1916'da boşaltılan Seddülbahir bölgesi, Çanakkale'nin ana muharebe alanıydı. Teke Koyu ise hem en önemli çıkarma noktalarından hem de İngilizlerin ana ikmal limanlarından biri olmuştu.

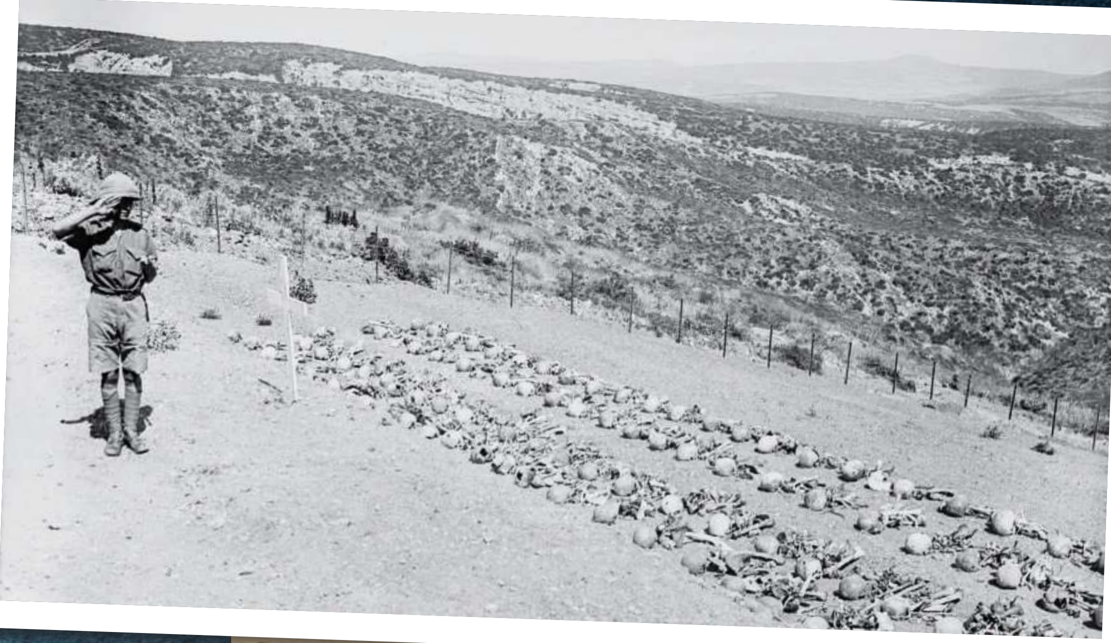

CESARETTEPE'DEN ANAFARTALAR'A

Savaş sırasında çekilen meşhur propaganda fotoğraflarından birinde, "yaralı" arkadaşını taşıyan Avustralyalı asker. Cesarettepe sırtlarından Anafartalar sahili ve ovası görülüyor.

CONKBAYIRI MEZARLIĞI

1. Dünya Savaşı'nın bitiminde Çanakkale'yi işgal eden İtilaf Devletleri, muharebe alanına gömülen ölüleri için, bugün de ziyaret edilen mezarlıkları yaptılar. 1919'da, Conkbayırı'nın hemen doğusundaki Yeni Zelanda mezarlığının o günkü ve bugünkü hali.

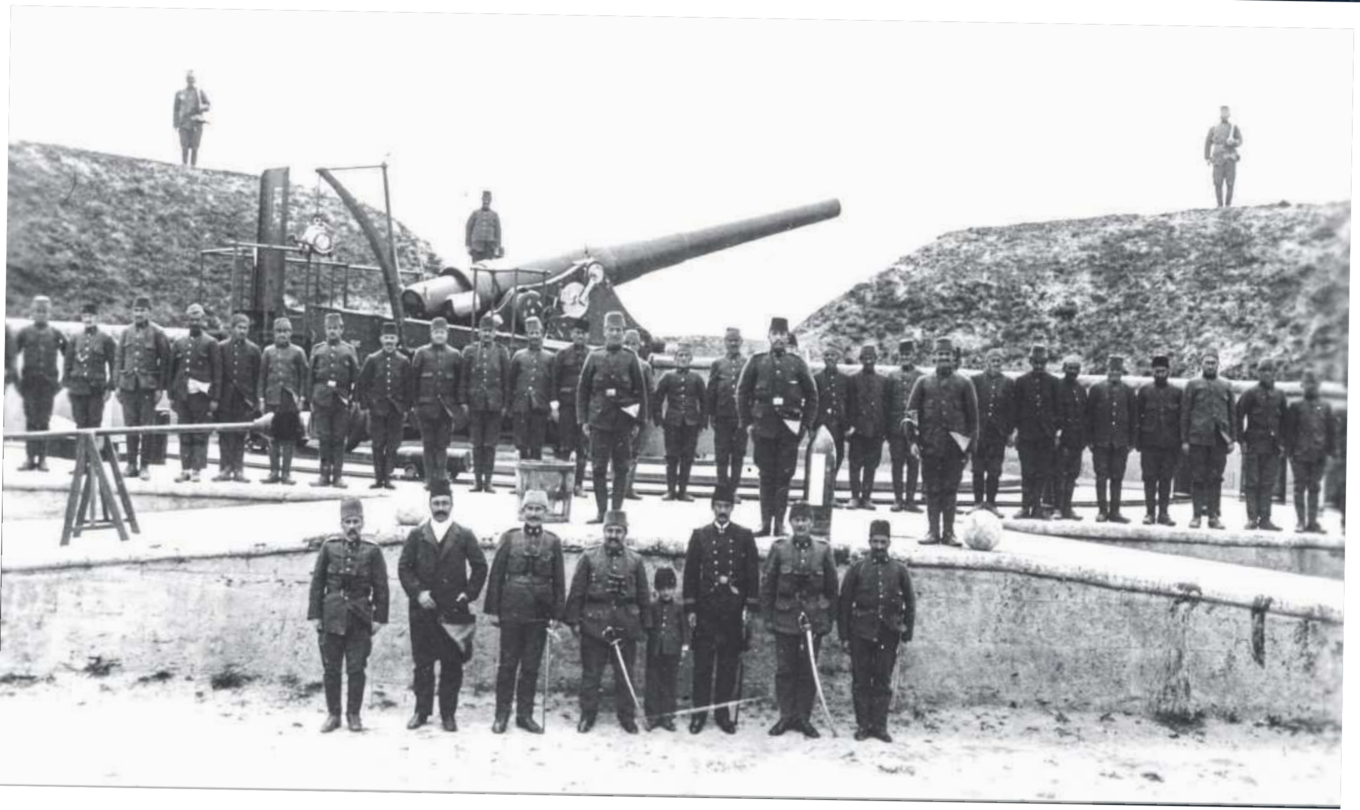

ZIĞINDERE AĞZI

Çanakkale muharebeleri sırasında her iki tarafın da ağır kayıplar verdiği bir mevkii de Zığındere'ydi. Derenin denize kavuştuğu nokta ve civarı Türk ateşinden korunaklı olduğu için, İngilizlerin ana komuta ve ikmal noktaları, barakaları buradaydı.

ERTUĞRUL TABYA: İLK HEDEF

Çanakkale'de deniz bombardımanları 1914'ün Kasım ayında başladı. 1915 Şubat'ında başlayan İtilaf saldırısının ilk hedeflerinden biri de, Seddülbahir'deki Ertuğrul Tabya oldu. Müstahkem Mevkii Komutanlığı'na bağlı topçu alayının askerleri savaş öncesi buradaydı. Boğaz'ın Ege'ye kavuştuğu nokta...

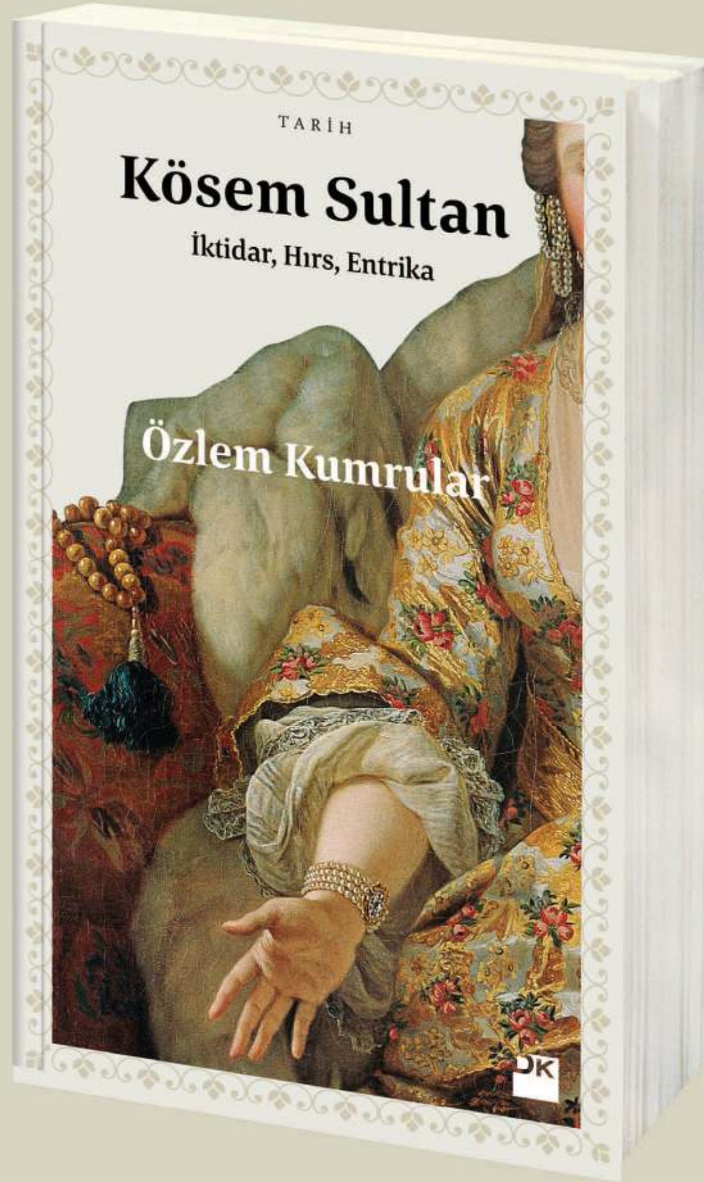

ÇANAKKALE DÜN&BUGÜN

Araştırmacı saha uzmanları Murat Söylemez ve Onur Akmanlar'ın ortak kitabı, Çanakkale hafızasını somut belge ve fotoğraflar aracılığıyla sahici kılmak amacıyla hazırlanmış. Türk Hava Yolları tarafından desteklenen, Denizler Kitabevi tarafından basılan 213 sayfalık eser, savaşın başından sonuna yaşananları hem kronolojik hem tematik bir düzenlemeyle ele alıyor.

Sarayda yarım asır...
Akıllı, basiretli, kurnaz ve her şeyden önce iktidara âşık!

Pek çok farklı dilde arşiv belgesi ve kaynaktan süzülerek size ulaşan Kösem'in "gerçek" hayatı!

Osmanlı koku kültürünün değerli objeleri

18. yüzyıl tombak buhurdan (ortada), 19. yüzyıl altın üzerine yakut ve elmas kakmalı küre formlu murassa koku mahfazası kolye (solda), 19. yüzyıl altın üzerine elmas ve mine süslemeli yumurta biçimli koku mahfazası (sağda). *Harem-Padişahın Evi*, (2012).

OSMANLI DÜNYASINDA PARFÜMLER

Hoş kokularıyla baş döndüren medeniyet

Sofralardan mekanlara, vücutlardan kaftanlara günlük hayatın her kıvrımından hoş kokular yükselir; misk, amber, ud, karanfil, kâfur ve envai çeşit çiçek rayihası burunları şenlendirirdi. Batı'da 19. yüzyıla kadar kötü kokuları perdeleme görevi üstlenen parfümler, Osmanlı İmparatorluğu'nda temizliğin ve bakımlılığın nişanesiydiler.

✎ NEJAT YENTÜRK

Osmanlı kent yaşayışında güzel kokular Batılı burunlar için hiç olmadık yerlerden çıkıp kendilerini belli ederlerdi. Pretextat Lecomte'un güzel kokuların "Batı için bir lüks, ancak Doğu'da vazgeçilmez" olduğunu belirtmesi boşuna değildir. Ya da Miss Pardoe'nun "ister kadın ister erkek, Doğu'nun yerlisi olup da bunları kullanmaya fazlasıyla düşkün olmayan biriyle karşılaşmadım" demesi... Osmanlı gündelik yaşamında güzel kokular, günümüzle kıyasla daha yaygın kullanılırdı. Üstelik pahalı çeşitleri hali vakti yerinde olanların ulaşabileceği kokular olsa da, Batıdaki gibi dar bir zümrenin tüketimi ile sınırlı kalan lüks tüketim ürünleri de değillerdi.

En rağbet görenlerin başında gelen misk, amber, gül suyu ve çiçek suları yemeklere, tatlılara ve şerbetlere katılırdı. Ağız miski denilen miskli, gülsulu şekerler yapılırdı. İster misafir, ister yabancı elçi olsun bir ağırlama sırasında muhakkak gül suyu ve buhur ikram edilirdi. El ve yüzler gülsuyu ile ferahlatılırken, buhurdandan yükselen duman konuğun sakalına ve sarığına tutulurdu. Elbise, kaftan ya da sarık üzerinde sürülebilen terkipler kullanılırken, yelpaze ve mendiller de kokulandırılırdı. Bunlara beden temizliğinde kullanılan misk sabunlarını da eklemek gerekir. Bunların dışındaki koku kullanımları biraz fantezi dünyasına aittiler: Mekanların amberli, miskli ve kâfurlu mumlar ile aydınlatılması; kokulu nargile ve çubuklar, amberli kahveler içilmesi; el yazması kitaplarda misk eklenmiş mürekkepler kullanılması gibi...

Batının gündelik yaşayışında parfümler, 18. hatta 19. yüzyıla dek gerek sokaklardan yükselen kötü kokulara tahammül edebilme, gerekse bedenin yaydığı kötü kokuları perdeleme görevi görür- ▶

lerdi. Beden temizliğini mutlaka abdestle tazeleme şartıyla gündelik yaşamına devam edebilen Müslüman Osmanlı insanı için ise parfümler, bu türden bir sosyal zorunluluk haline gelmemişlerdir. Osmanlı gündelik yaşamında parfümler, koku kullanmanın sünnet sayılması bir yana, su ile temizlenen bir bedende bugünün modern anlayışına daha yakın gerekçelerle kullanılırdı: hamamdan sonra muhakkak kullanıldığı için temizliğin dışavurumu olarak, güzel kokular yayarak fark edilmek ve en önemlisi güzel bir müziği usul usul işitir gibi zevk duymak için...

Bugün parfüm dediğimizde zihnimizde, cilt üzerine uygulanan bir sıvı canlanır. Fakat insanlık tarihinde güzel kokuların ilk kullanılma şekli tütsü, yani buhur halidir ve güzel kokulu ağaç kabukları ya da reçinelerin buhurdanlar içinde yakılmaları ile sağlanırdı. Osmanlı gündelik yaşamında da mekanların buhurdanlar içinde yakılan tütsülerle kokulandırılma-sı, hatta bu iş için özel terkipler meydana getirilmesi en yaygın işlerden birisidir.

Kültürümüzde cilt üzerinde kullanılan güzel kokulara ilişkin en erken kayıtlar, 15. yüzyılın bahnameleri ile tıp kitaplarında formülleriyle birlikte yer alır. Sonraki yüzyıllardaki narh defterleri ile birlikte bunlar, teknik metinlerdir. Bu teknik metinlere 17. ve 18. yüzyıl boyunca Topkapı Sarayı'nda tutulmuş Helvahane Defteri'ni de ekleyebiliriz. Toplumsal yaşama ilişkin ayrıntıları en erken olarak Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde ve surnamelerde bulabiliyoruz.

Bahnameler, okuyucuları cinsellik alanında eğitme amacıyla yazılan metinlerdir. 1430 yılında Ali bin İshak tarafından kaleme alınmış olanı, ilk bahname olarak kabul edilir ve vücut kokusunu güzelleştirici terkipler ve uygulanış şekilleri konusunda aydınlatıcı bilgiler içerir. Bunlar kadınların kullanımına yöneliktir. Çünkü bahnamedeki öğüte göre "kadınların giysileriyle vücutlarının kokusu, erkekleri cezbeder, uysallaştırır." Kitapta, vücuda sürülen

OSMANLI DÖNEMİNDE KOKU TİCARETİ

Her parfüm çeşidinin bir esnafı vardı

Selçuklu ve Osmanlı ticaret yaşamında attar dükkânları, günümüzün eczane ve parfümeri dükkânlarının işlerini görürlerdi. Hatta attarlar hazır ürünleri bulundurmanın yanı sıra, ilaçlar terkip edip, kokulu sular, uçucu yağlar, kına, el ve yüz yağları ve dönemine göre daha birçok çeşit ıtriyatı da üretir ve satarlardı. Günümüz Türkçesindeki aktar sözcüğü, 'güzel kokular satan kişi' anlamına gelen Arapça attar sözcüğünden bozmadır.

Osmanlı ticari hayatında attarlardan başka, yalnızca güzel koku işiyle uğraşan başka esnaf grupları da bulunuyordu.

1640 Tarihli Narh Defteri'ndeki kayıta göre misk-furûşan (misk satıcıları) Osmanlı'nın parfümcüleriydiler… Beden üzerinde kullanılacak ıtriyat kadar, Osmanlı toplumunun koku kullanım alışkanlıklarına uygun her türlü malzemenin satışını yaparlardı. Bu meslek grubu anber-i şemmâme, anber-i tabaka, misk-i Buhâra, galiyeler, buhur suyu, asilbend, buhurdanlarda yakmak üzere öd-i Mâverdî, anberî buhur ve asilbendî buhur ve bunların yanı sıra el ve yüz yağı satmaktaydılar.

Evliya Çelebi ise bu mesleği imal ettikleri ürünlere göre gruplandırır. Osmanlı kokuları içerisinde en rağbet gören gül suyunu satan esnaf-ı gülabcıyan ise dükkânlarında gül suyunun yanı sıra buhur suyu, ma-i kadı, ma-i amber, ma-i aselbent, ma-i maverd, ma-i yasemen gibi dönemin kokulu sularını bulundururlardı. Evliya Çelebi'nin anlattığına göre, İstanbul'da eski Bedesten önünde büyük bakır kazanlar içinde gül suyu satan Edirneli hatunlar da vardı.

Osmanlı dönemi koku satıcıları içerisinde önemli bir grubu buhur satıcıları oluşturmaktaydı. Bunlardan esnaf-ı ud-ı amberciyan buhurdanlarda yakmak üzere ud-ı amber satarken esnaf-ı buhurcıyan ise dükkânlarında yine buhurdanlarda

Gül kokulu şişeler

Gülabdanlar, gül suyu serpmek için kullanılan uzun boyunlu, ağzı emzikli, armut biçimli şişelerdir. Elinde gülabdan tutan kadın, Abdullah Buhari, *Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür* (2014). Qing hanedanı dönemi Çin yapımı 18. yüzyıl Osmanlı gülabdanı, *Harem-Padişahın Evi* (2012).

yakmak üzere aselbent, günlük, sünbül hatayı ve buhur nebi gibi çeşitli buhurları bulunduruyordu. Esnâf-ı zebâtcıyân, dükkânlarında zebât ve kullemisk ve nice yüz çeşit güzel kokulu yağlar satıyorlardı.

Son olarak esnaf-ı ehl-i hıref dehhan-ı edviye ise şifa yağları satan meslek grubunu oluşturuyordu. Bu esnaf, badem, servi kozalağı, ceviz, fındık, fıstıktan ve daha başka birçok şeyden yağlar da elde edebiliyordu. Evliya Çelebi'nin bu satıcıların, esnaf alayından halka yasemen yağı, sümbül ve gül yağı, reyhan ve kallemisk yağları dağıtarak geçtikleri yönünde verdiği bilgiler, söz konusu meslek grubunun kokulu yağları da imal ettiklerini düşündürür niteliktedir.

Kokulu geçit töreni

Surname-i Vehbî'de yer alan, 1720 Şenliği'nde Mısır çarşısı esnaf alayının geçit törenini resmeden Levni minyatüründen detay, kokucu esnafın geçişi. *Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür*, (2014)

üç formül, iki de koltukaltı ve kasıklardaki kötü kokuları giderici formül kaydedilmiştir.

Ortaçağdan başlayarak yüzlerce yıl boyunca parfüm denilince Arap yarımadası akla gelirdi. Bu coğrafya, zengin parfüm örnekleriyle Batı'yı kendine hayran bırakmıştı. Bunun öncelikli sebebi, hammadde ticaretini ellerinde tutan Arap tüccarlardı elbette. Yemeklerde kullanılan baharatın yanı sıra eczacılıkta ve ıtriyatta kullanılan hammaddeleri Asya'nın içlerinden, hatta daha uzaklardan temin ediyorlar, ticaretini denetliyorlardı. Kaşalot balığının dışkısı olan amber, kıyıya vurduğu Yemen sahillerinden toplanıyordu. Ud, karanfil, kâfur Hindistan'dan geliyordu. Zaferan, gül ve daha birçok çiçek İran'dan; misk keçisinden elde edilen misk Tibet ve Çin'den; misk kedisinden elde edilen zebâd ile sandal Hindistan'ın Çin sınırındaki topraklarından; laden Sicilya'dan; ban yağı Arap yarımadasından sağlanıyordu. Arabistan, devrin eczacılık ve ıtriyatçılığında kullanılan hammaddelerin ticaretini elinde bulundurması sayesinde parfümcülüğün temellerini atma fırsatını da yakalamıştı.

Batı'nın, alkolü keşfedip parfümcülükte kullanmaya başlamasına dek tüm dünya parfümcülüğünde çığır açan başka bir yenilik yaşanmadan yüzyıllar geçmiştir. Osmanlı yaşayışı ise, başta Arap ıtriyatçılığı olmak üzere tarih boyunca köklü koku kültürleri meydana getirmiş halkların gelenek ve uygulamalarını miras almıştır. Ortaçağ Arap ve İslam ıtriyatçılık geleneği Osmanlı'da yüzyıllar boyu sürdürülmüştür. Yüzyıllar sonra, hatta yirminci yüzyılın

başlarında bile Osmanlı gündelik hayatında Ortaçağ Arap ıtriyatının örneklerine rastlanır. Bu geleneğin devam ettirilmesinde İslam dininin güzel koku kullanımını sünnet kabul etmesinin büyük payı bulunmaktadır.

İslam Peygamberinin misk ve amber başta olmak üzere güzel kokular kullanan biri olması, koku kullananlara karşı olumlu yaklaşması, Cuma namazından önce hoş kokular sürünenleri övmesi, Müslüman yaşayışında güzel kokuların kendine yer açmasının sebeplerindendir. Cennet tasvir edilirken birçok kez güzel kokulu miske atıfta bulunulur. Peygamberin evinde de misk, kâfur, amber, ud ağacı kabukları yakılır ve bu suretle çıkan güzel kokulu dumanla evi tütsülenirdi.

Osmanlı koku kültürü ile ilgili bir başka önemli kaynak ise 15. yüzyılın ilk yarısının büyük hekimi Şirvanî'nin *Tuhfe-i Murâdî* isimli eseridir. Bu eser, Anadolu'da yazılan ilk Türkçe tıp kitapları arasında sayılır. Bursa'da yazılıp 2. Murat'a sunulan eser, kültürümüzdeki parfüm çeşitlerinin en erken örneklerini barındırır. Kitaptaki tariflerin çoğunluğunu mekânları kokulandırmak için kullanılan buhurlar oluşturur. Bunların yanında insanların kendi bedenleri için kullandıkları güzel kokular, sadece isimleriyle değil, içeriklerindeki maddeler ve hazırlanma yolları ile yer alırlar. Lehlehe-i ebyaz, hamamdan sonra erkeklerin bedenlerine sürdükleri merhem şeklinde bir parfümdür; kâfur ve menekşe yağı karışımıdır. Mutarra-yı müdrec, kaftanları kokulandırmak için kullanılır, misk amber ve ud, yani öd ağacı içerir. 'Anberine'ler, kadınların boyunlarında ziynet gibi taşıdıkları katı parfümlerdir: amber, misk, öd ağacı, ban yağından yapılırlar; hazırlanırken istenilen şekil verilip, ortasından delinerek üstte taşınırlar. 'Zerire'ler misk, öd ve amberle yapılan merhem şeklindeki parfümlerdir. Ve son olarak 'galiye'ler yer alır bu kitapta. Ortaçağ Arap ıtriyatçılığının en ünlü ve pahalı parfümleri... Zaten altın, gümüş ya da sırça kaplarda saklanması, ederi konusunda fikir de vermektedir.

'Galiye'ler (ya da 'kalye'ler), galiyedan denilen küçük kaplar içinde saklanan ve parmak ucuyla alınarak saç ve kaşlar üzerine sürülerek kullanılan siyah macun görünümündeki parfümlerdi. Bütün koku macunları gibi galiyeler de Arap kökenli idi.

Hakkındaki ilk bilgiler 7. yüzyıla, Emevilere dek uzanan galiyelerin ana bileşenleri misk ve amber olduğundan oldukça pahalıydı. Zaten 'galiye'nin sözcüklerdeki karşılığı 'pahalı'dır. Bu meşhur kokular, misk ve amber karışımına sümbül, söğüt külü ve saf beyaz mum eklenerek hazırlanırdı. Koku vermekle kalmaz, sürülen yeri siyaha boyar ve parlatırdı. 20. yüzyılın başına kadar seyyar esans satıcılarının çantalarında bulunabilen ve bu yıllarda erkeklerin bıyıklarına sürerek kullandıkları kalemis ya da kalemis yağı, gerçekte galiye-i misk'in halk arasındaki söyleninşinden başka bir şey değildi. Bu kokulu boyalara yirminci yüzyılın başı İstanbul'unda 'kozmatik' adı verilmişti.

Bugün olduğu gibi geçmişte de bir parfümün kokusunun kalıcılığını ve fiyatını artıran en önemli unsurlar, terkibinde kullanılan hammaddelerin türü ve terkip içindeki oranıdır. 1640 tarihli Es'ar Defteri'nde galiyelerin, dönemin diğer ünlü parfümü olan buhur suyuna kıyasla tam 800 kat pahalı oldukları anlaşılmaktadır.

Osmanlı sarayının parfümlerinin yapıldığı yer, sarayın ilaçlarının, tatlılarının, kokulu sabunlarının da yapıldığı Helvahane'dir. Saray için imal edilen kokular arasında buhur suyu önemli bir yer işgal etmektedir. İmalatı kayıt altına alındığı için tarifi bütün ayrıntıları ile bugüne ulaşmış Osmanlı'ya özgü bir

Kokulu yağlar

Kalemis, galiye-i misk'in halk dilindeki söyleniş biçimiydi. Kalemis yağı (sağda), Beykoz imalatı kokulu yağ şişeleri (altta). Aybala-Nejat Yentürk koleksiyonu.

BUHUR SUYU

Hem sultanın hem tebanın parfümü

Buhur suyu adını taşıyan kokulu su, geçmişi yaklaşık 550 yıl öncesine dek uzanan, terkibi ve yapılışı hakkındaki bilgilerin tamamı günümüze ulaşabilmiş önemli bir Osmanlı parfümüdür.

Topkapı Sarayı'nda, fetihten beri devam edegelen bir anane olarak her yıl ramazan ayının on beşinci günü geçtikten sonra padişaha buhur suyu takdim olunurdu. Helvahane ocağında imal edilen buhur suyunun imalatı ve dağıtımı büyük bir ciddiyetle yürütülür, kayıt altına alınırdı. Buhur suyu, Enderun'un Seferli Koğuşu mensupları tarafından padişaha sunulurdu. Saray mensuplarına, vükelâya, hareme, ulemaya ve sair bendegâna ise ramazanın on beşinden itibaren zarif billur şişeler içinde dağıtılırdı. Bu buhur suyu, alanlara, Hırka-i Şerif Alayı'na davetiye yerine geçerdi.

Buhur suyu sarayın kullanımı için Helvahane'de imal edilen, ama halkın da misk satıcılarından ve gül suyu esnafından satın alabildiği, Osmanlı yaşayışına has bir parfümdü. İstanbul misk satıcılarındaki fiyatı ise ulaşılamayacak bir rakam değildi. 1640 Es'ar Defteri'ne göre gül suyuna kıyasla sadece dörtte bir oranında pahalıydı.

Buhur suyunun terkibine ve hazırlanışına ilişkin kayıt, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde (No: 7011) bulunan, 1708 tarihinde Çamaşırbaşı olan Yusuf Ağa'nın defterinde yer almaktadır. Çamaşırbaşı Yusuf Ağa, defterinde buhur suyunun tarifini verdikten sonra bu yöntemin mucidinin Ankaralı Mustafa Ağa olduğunu da açıklar.

Bu kayda göre Padişah, Çamaşırbaşı tarafından sunulan buhur suyunu kabul ettiğinde, 15 altın çamaşırbaşına, biner akçe de diğer yoldaşlarına ihsanda bulunurdu. Buhur suyunu, devlet ricaline götüren ağalara rical tarafından mevkilerine uygun birer hediye ve bahşiş verilmesi de eski âdetlerdendi. Yıllar geçtikçe, buhur suyu getiren ağalara verilmesi zorunlu olan bu hediye ve bahşişlerin ricale ağır geldiğini ifade edilmeye başlanmıştı. Bu durumu işiten Sultan 3. Mustafa tarafından bundan böyle Sadrazam ve Şeyhülislam dışında ricale buhur suyu gönderilmemesi için emir verilmiştir.

İstanbul halkının ulaşabildiği buhur suyu, üstünlük bakımından sarayda yapılandan geri kalmazdı. Hatta 1720 yılında 3. Ahmet'in şehzadelerinin sünnet düğünleri için yapılan şenlikte Mısır Çarşısı esnafı tarafından sunulan düğün hediyeleri arasında yer almıştı.

Buhur suyunun terkibinde yer alan sandal ağacı, aselbent, buhuru Meryem, öd ağacı, kalenbek ağacının her biri aslında buhurdanlar içinde yakılarak kullanılan buhur/tütsü çeşitleridir: bu buhur çeşitlerinin gül suyu içinde kaynatılması ile elde edilen kokulu suya bu nedenle buhur suyu adı verilmiştir.

kokulu sudur.

Gül suyu ve gül yağı ise kültürümüzün başta gelen kokularındandır. Gül, bu coğrafyanın en önemli kokulu çiçeklerinden biridir: Kafkasya'dan başlayarak, Lübnan dağlarına kadar uzanan bir hat içerisinde, Anadolu'nun doğusunu da kapsayan bölgenin kokulu gül ırkının doğduğu, yetiştiği ve dünyaya yayıldığı bölge olduğu kabul edilir. Koku güllerinin ziraatının yeryüzünde ancak belirli bölgelerde yapılabilmesi, gül suyu ve gül yağının değerli bir meta olmasına yol açmıştır. Konuk ağırlamalarında, mevlit gibi dini toplantılarda konukların ellerine gül suyu serpme âdeti vardı. Gül kokusunun İslam dinindeki ayrıcalığı, yeni yapılan ya da onarılan camilerin ibadete açılmadan önce gül suyu ile yıkanmasına kadar varmaktadır. Gül suyu, Osmanlı mutfağına güllaç, su muhallebisi gibi tatlılarda ve şerbetlerde de kullanılırdı. Evliya Çelebi *Seyahatname*'sinde Edirne çevresinde geniş gül bahçeleri bulunduğunu, burada üretilen gülsuyunun İstanbul'da satıldığını yazar.

Evliya Çelebi, İstanbul'da gülsuyu satıcı esnafına ait dükkânlarda bulunan buhur suyu ve gül suyu'na ek olarak başka kokulu sular da sayar: Ma-i kadı, Ma-i amber, Ma-i ▶

aselbent, Ma-i maverd, Ma-i yasemen. Evliya Çelebi'nin verdiği bu listeye 'çiçek suyu'nu da eklemek gerekir. Tomurcuk halindeki turunç çiçeklerinden elde edilen çiçek suyu, gül suyu gibi haricen sürüldüğü gibi, mutfaklarda da kullanılırdı.

Osmanlı ıtriyatında saptadığımız diğer parfümler yasemin, sümbül, gül, reyhan ve kullemisk (galiye-i misk), ıtır, tefarik, sandal, öd ağacı, ful, kakule, tarçın, karanfil, sandal gibi kokulu yağlardan ibarettir.

Son olarak, cilt üzerine uygulanmasa da kişisel bir parfüm formu olarak değerlendirilmesi gereken 'şemmame'leri anmak gerekir. Bilindiği üzere şemmame, yenmeyen ancak kokusu için yetiştirilen çok küçük boyutlu bir kavun cinsidir. Amber, misk ve laden şemmameleri, giysi üzerinde taşınarak koku yayan ya da elde tutularak koklanan, hatta yazı takımında koku yayması için bulundurulan küçük toplardı.

Sonuç olarak, geleneksel Osmanlı parfümleri teknik olarak kokulu sular, kokulu yağlar, macunlar ve şemmame gibi kokulu toplardan ibarettir. Alkol, 19. yüzyılın son çeyreğine dek Osmanlı parfümcülüğünde hiç yer almamıştır: uçucu yağlara, yani esanslara alkol ve su ekleyerek Avrupa tarzı kolonyalar, losyon ya da parfümler imal etmek, ancak Avrupa'dan ithal edilen örneklerle karşılaşıldıktan sonra mümkün olabilmiştir. Ancak, geleneksel koku alışkanlıklarından hemen vazgeçilmediği, hatta nadir de olsa rastlamakta olduğumuz seyyar esans satıcıları ile günümüze kadar uzandığı açıktır. ■

AHMET FARUKÎ

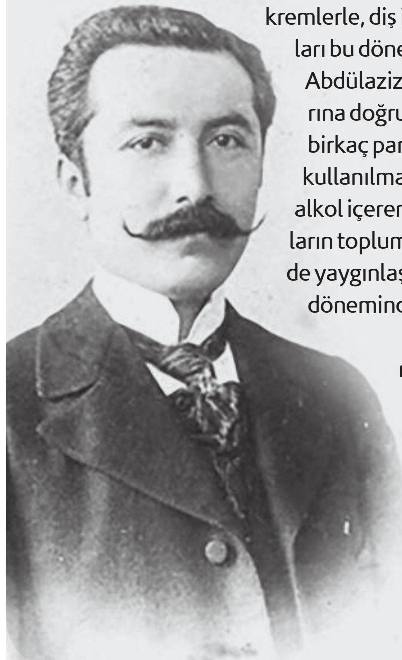
Avrupa tarzı üretim yapan ilk yerli 'parfümör'

19. yüzyılın ilk yarısında Batı ülkeleri ile imzalanan ticaret antlaşmaları sonucunda Osmanlı topraklarında çeşitlenerek artan ithal malların varlığı, Tanzimat döneminde yoğun toplumsal değişikler yaşayan Osmanlı toplumunda yeni bir beğeni dalgası yaratmış ve yeni bir tüketici kimliğinin, yeni alışkanlıkların biçimlenmesine yol açmıştı. Gündelik yaşamın birçok parçası alaturka ve alafranga diye ikiye bölünmüştü. Osmanlı tüketicisi, ayeni parfümlerle bu yıllardan başlayarak tanışmıştı.

Aynı dönemde Avrupa'da kimya alanındaki yenilikler parfümeri sektörüne büyük atılımlar a yol açmış, hızla büyüyen parfümeri sanayisinin, Osmanlı pazarında yer edinmesi güç olmamıştır. Kokulu yağlardan terkip edilmiş geleneksel kokular kullananların alkollü ıtriyatla, pudralarla, allıklarla, kremlerle, diş iksirleriyle tanışmaları bu dönemde gerçekleşmişti. Abdülaziz döneminin sonlarına doğru Avrupa'dan gelen birkaç parfüm dar bir çevrede kullanılmaya başlanmışsa da alkol içeren parfüm ve kolonyaların toplumun tüm kesimlerinde yaygınlaşması II. Abdülhamit döneminde yaşanmıştı.

Batı'ya rakip oldu

Kaliteli ürünlerini şık ambalajlar içinde, zarif etiketler ve cazip isimlerle sunan Ahmet Farukî, Avrupalı firmaların karşısına rakip olarak çıkmayı başarabilmiştir.

19. yüzyılın sonlarına doğru, İstanbul'da Galata'da, Pera'da, İzmir'de Frenk Sokağı'nda açılmaya başlayan bonmarşeler Avrupa'nın lüks tüketim ürünleri ile dolup taşmaya başlamıştı. İthal malların varlığı ile hareketlenen bu ticari ortamda Osmanlı esnafı parfümeri sektörünün karlılığını fark etmekte gecikmeyecekti. Tıpkı Avrupa kökenli bonmarşeler gibi yerli tuhafiyeciler ve yağlıkçılar da bu yeni ve göz alıcı ürünleri dükkânlarında satışa sunma konusunda oldukça heveslenmişlerdi.

Bu gelişmeleri değerlendiren ilk girişimci, Mısır asıllı Müslüman bir İstanbullu Ahmet Farukî oldu. Farukî henüz 26 yaşında iken tamamı ithal edilen kozmetik ürünleri ülke içerisinde imal etmenin kârlı bir girişim olduğunu fark ederek 1894 yılında Sultanhamam'da açtığı büyük mağazası ve Feriköy'deki imalathanesi ile yerli parfüm ve kozmetik sanayinin kurucusu oldu.

Ahmet Farukî, kendi alanında bir ilktir. Yaptıkları, sanayi alanında sayılmayacağından önemli görülmeyebilir; ama bir ithal malları cennetine dönüşmüş olan Osmanlı mülkünde büyük bir anlam taşımaktadır. Farukî ardından gelecek birçok yerli üreticiye önderlik etmiş, müessesesinin daha ilk yıllarından başlayarak çeşitli dergi ve gazetelere yerli üreticiyi teşvik edici, cesaretlendirici yazılar yazmış; tüketici kesime ise, alışverişlerinde yerli müstahzarları tercih etmelerinin ülke iktisadiyatı için önemini vurgulamıştır.

Sadece parfüm ve kolonya değil, kremden düzgüne, briyantinden şampuana, allıktan sürmeye, rujdan ojeye, tıraş sabunundan diş macununa çok değişik ıtriyat malzemesi üreterek, sözcüğün tam anlamıyla bir parfümeri fabrikası var eden Farukî, işine duyduğu saygı ve yaratı-

İlk parfümeri dükkanı

İthal kozmetik ürünleri ülke içinde üretmenin kârlı bir iş olduğunu gören Ahmet Farukî'nin 1894 yılında Sultanhamam'da açtığı büyük mağaza. Aybala-Nejat Yentürk koleksiyonu.

cılığı ile kısa sürede büyük bir başarı elde edecektir. Ürünleri Avrupa orijinli olanların ayarında olmak bir yana, onlarla yarışacak üstünlükte ve çeşitliliktedir. Nitekim katıldığı uluslararası sergilerden (1903 Atina, 1904 B ordeaux, 1905 Liege, 1906 Paris, 1906 Londra) kazandığı birçok altın madalyanın yanı sıra, Nişan-ı Osmanî ve Sanayi Madalyası, İran Hükümeti tarafından da Altın Şîr-i Hûrşîd Madalyası ile onurlandırılır.

Kaliteli ürünlerini, şık ambalajlar içerisinde, zarif etiketlerle sunan Farukî, Avrupa'daki parfümeri firmalarının karşısına bir rakip olarak çıkabilmiştir. Hatta ismini, bir marka olarak lanse edebilmiştir. Farukî'nin kozmetik türlerin isimlerini yerli halkın anlayacağı biçimde değiştirmesi ise ticari anlamda dâhiyane bir tutumdur. Müslüman halk, dilinin dönmediği eau de cologne'a odikolon derken, o önce Farukî Kolonya Suyu ismiyle halkın karşısına çıkmış, daha sonra bu ismi Farukî Kolonyası'na dönüştürmüştür. Daha başka birçok müstahzara da Türkçe adlar takarak, bunların isim babası olmuştur: Zambak suyu (eau de lys), dudaklık (ruj), allık (compakt'lar), kirpik boyası ya da fırçalı sürme (rimel)…Parfümlere ise lavanta adını takmıştır. Ecnebi isimlere sahip ithal parfümlere karşı Unutma Beni, Cici, Meltem, Şebnem isimli kokular tertip etmiştir.

Firmasının en popüler olduğu yıllarda Sultanhamamı'ndaki dükkânından alışveriş etmek bir ayrıcalık haline gelmiş, nişan, düğün ve benzeri özel günler için hediyenin Farukî'nin dükkânından alınması önemsenir olmuştu. Müessese çok geçmeden İran, Hindistan, Batavya ve Japonya'dan gelen siparişleri karşılamaya başlar. İç pazarda kendine bir yer edinebilmenin ötesinde ihracat yapabilen bir kuruluş haline gelir.

Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi'nde, Farukî'nin Abdülhamid'in son yılları ile İkinci Meşrutiyet devrinin namlı iş adamlarından olduğunu yazar ve işlerinin Meşrutiyet'ten sonra bir ara aksadığını, bu yüzden işlerini küçültmeye mecbur kalarak, yine Sultanhamam'da 'Cici' adında küçük bir dükkâna çekildiğini ekler. "Cici" markalı pudralar, rujlar, losyon ve kolonyaların bu dükkânın ürünleri olduğunu belirtir.

Oğlu Nihal Faruki, Ahmet Farukî'nin 1942 yılındaki vefatından sonra müessesenin faaliyetlerini devam ettirmişse de, 1950'li yılların sonunda kapanan firma ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır.

Kendisi ile ilgili tüm kaynaklarda Ahmet Farukî'nin "gayet yakışıklı, sayılı güzellerden" olduğunun altı özellikle çizilir. "Hele kaşlarıyla gözleri, hanımların dillerine destan"dır. İlk kadın heykeltıraşımız Nermin Farukî, babasının Maltepe'deki mezarını mozaiklerle süslediğinde duygularını şöyle dile getirir: "Mezarlığa biraz renk götürmek istedim. Babam "parfümör" olduğu için mezarını çiçeklerle süslemek istedim. Birbirine kaynaşmış iki amfora yaptım. Evliliği simgeliyor. İçlerinden dört çiçek çıkıyor, yani iki oğlan iki kız, biz."

EDEBİYAT TARİHİNDEN HOŞ KOKULU SAYFALAR

Refik Halid'in paha biçilmez parfümleri

19. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı topraklarına girerek geleneksel koku beğenilerini tümden değiştiren 'Batılı parfümler' hakkında Refik Halid'in eserlerinde yer alan tespit ve yorumlar Avrupa parfümeri tarihi açısından da büyük önem taşır.

AYBALA YENTÜRK

Kibarlar için "Avrupalı" parfümler

Refik Halit'in adlarını verdiği Vivitz, Pompeia, Floramye Osmanlı topraklarına ilk adım atan ve kibar ailelerce kullanılmaya başlanan Avrupa menşeli parfümlerdendir. Aybala-Nejat Yentürk koleksiyonu.

Meşrutiyet döneminden Cumhuriyet'e kadar uzanan bir zaman diliminde Osmanlı insanının gündelik yaşamının ve tüm alışkanlıklarının hemen her alandaki değişimine tanıklık eden Refik Halid, gerek romanları gerekse denemelerinde, yaşanan kültürel dönüşüme oldukça ayrıntılı ve çoğu zaman da eleştirel bir dille yer verir. Onun, Osmanlı insanının koku beğeni ve alışkanlıklarının değişimi özelindeki verdiği bilgiler, bu konudaki araştırmalar için paha biçilmez bir nitelik taşır.

İmparatorluğun son günleri ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan toplumsal ve kültürel dönüşümleri oldukça renkli ve mizahi bir dille kaleme aldığı Üç Nesil Üç Hayat adlı eserinde Refik Halid, alkol içeren parfümlerin Sultan Abdülaziz devrinde bilinmediğini dile getirir: "Alkollü ıtriyat henüz meçhuldür; koku olarak gülyağı revaçta. Fakat devir sonlarına doğru Avrupa'dan gelme bir kaç parfön kibar ailelerce kullanılmaya başlıyor. Mesela Lüben suyu..."

19. yüzyılda özellikle kimya alanında yaşanan yenilikler Avrupa'da parfüm üretimini başlı başına bir endüstri haline gelmesini sağlamıştı. Bitkilerden elde edilen uçucu yağlar içindeki maddelerin izole edilebilmesi ve koku moleküllerinin sentetik olarak üretilebilmesi, parfümlerin daha ucuza mal edilmesini mümkün kıldı. Kokuların sentetik olarak üretilebilmeleri ve sonrasında doğada olmayan kokuların keşfi birbirinden değişik parfümlerin yaratılabilmesi için hayal gücünü harekete geçirecek bir ortam yarattı. Böylece Avrupa'da 19. yüzyıldan itibaren parfümerinin altın çağı başladı. Bu gelişmeler, beraberinde yoğun bir rekabet ortamını da getirdi. Yaşanan üretim patlaması, Avrupa'da özellikle de Paris'te sayıları hızla artan parfüm evlerinin ürünlerini satabilmek için yeni pazar arayışına girmesini zorunlu kıldı. Osmanlı İmparatorluğu ise parfüm üreticileri için mükemmel bir pazardı.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygın olmasa da Avrupa'nın özellikle de Fransa'nın köklü parfüm evlerine ait ürünler yavaş yavaş, başta İstanbul, Pera'da ve İzmir, Selanik, Beyrut gibi liman kentlerinde açılan bonmarşelerde, tuhafiyecilerde ve yağlıkçı esnafında boy göstermeye başladı.

Bu öyle bir denk gelişti ki, Tanzimat'tan itibaren baş döndürücü toplumsal değişikliklere tanık olan ve Batılı yaşam tarzını kabule hazır Osmanlı insanında yeni bir

Refik Halit Karay
Ardında çoğu yaşadığı döneme ayna tutan romanlar, hikayeler, anı kitapları, oyunlar ve denemelerden oluşan kültürel bir miras bırakan değerli yazar, eserinde parfümeri dünyası için büyük önem taşıyan bilgilere de yer verdi.

merak ve beğeni dalgası yaratması kaçınılmazdı. Daha önceki dönemlerde, kokulu yağ, gül ya da çiçek suları gibi geleneksel kokulardan başka bir ürün kullanmayan ancak yeni modaları yakından takip eden, özellikle üst tabaka Osmanlı hanımların ve beylerin Avrupa tarzı parfümleri benimsemeleri zor olmadı.

O yıllarda, bugün parfüm olarak adlandırdığımız ürünlerin tamamı “lâvanta” olarak adlandırılıyordu. Koku beğenileri köklü bir geleneğe dayanan Osmanlı insanı Batı’dan gelen “lâvantaları” benimseyerek kullanmaya başladı ama bu, hiçbir zaman gözü kapalı bir hayranlıkla olmadı. İşte bu noktada Refik Halid’in gözlem ve yorumları dikkate değerdir.

Refik Halid, Osmanlı topraklarına ilk giren parfümlere örnek olarak Lüben suyunu verdikten sonra şöyle ekler: “...Bu kırmızı renkte, lavanta çiçeği ve karanfil kokan, temizlik hissi verip iç açıcı latif bir losyondur; amma bir kusuru vardır: Damladığı kumaşta, çamaşırlarda leke bırakıyor. Çok sonradan fabrika bu kusurun önüne geçmişse de malın da modası geçmiş, revacı kalmamıştır.”

Avrupa’dan gelen parfümlere örnek olarak verdiği Lüben suyu, 1798’den beri var olan, Avrupa’nın en eski ve köklü parfüm evlerinden Lubin’e aittir. Parfümleri ile başta İmparatoriçe Josephine olmak üzere tüm ▶

Savaşa yenilmeyen koku

Refik Halit Karay’ın I. Dünya Savaşı yıllarında tükenmediğini söylediği Alman mamulâtı iki parfümden biri Divinia’ydı. Aybala-Nejat Yentürk koleksiyonu.

sarayın dikkatini çeken ve beğeni alan Lubin'in en gözde kokularından Eau de Lubin ile ilgili böyle bir değerlendirmeye Avrupa parfüm tarihi literatüründe rastlamak mümkün değilken Refik Halid'in bu noktaya özellikle dikkat çekmesi ilginçtir.

Abdülhamit devrine gelindiğinde, başta parfümler olmak üzere, Avrupa'dan gelen tuvalet malzemeleri gitgide çoğalmaya başladığını görürüz. Refik Halid bu ürünlere de temkinli ve eleştirel yaklaşır. "...Beyoğlu'ndaki Bonmarşe mağazasının bir kısmına tamamile ıtriyat camekânları sıralanmış: Pirs sabunu, (tuvalet sabunları adi alelumum misk sabunudur). Çeri diş macunu ve diş fırçaları, Kaloderma kremleri ve pudraları, Violet markalı allıklar, daha sonra piyasayı Piver fabrikası dört türlü lâvanta, losyon ve pudrasiyle dolduruyor. Florami, Pompeia, Vivitz ve Safranor." Ardından ekler: "Mamafih mürebbiyelerden frenk tahsili görenler nazarında bunlar âdi ve dikişçi kız ıtriyatıdır. "Guerlain" in pahalı çeşitleri, hususiyetle pudrası rağbette. Makbul olan sade kokular, Parm menekşesi, leylak, elyotroptur. Derken isimleri bugüne kadar ehemmiyetini kaybetmeyen yeni lâvantalar başlıyor: Origan ve Şipr! Umumî harpte Alman mamulâtından "Divinia" ve "Akazina"dan başkası tükenmiştir."

Fransız İhtilali sonrasında Avrupa'da koku beğenileri çiçeksi ve hafif kokular yönünde bir gelişme gösterir. Yeni dönemde, birden fazla hammadde ile hazırlanan parfümlerin kullanımı gözden düşer ve yalnızca çiçeklerden yapılan parfümlerin kullanılması uygun görülür. Eau de Cologne gibi hafif ve ferahlatıcı kokular sadeliğin ve saflığın simgesi haline gelir ve burjuvazinin gözdesi olur. Napoleon bile dönemin en büyük keşfi olan Eau de Cologne 'u tercih emektedir. Eau de Cologne, Osmanlı topraklarında da benimsenir. Nitekim II. Abdülhamit ve kızları, Jean Marie Farina üretimi Eau de Cologne'dan başka koku kullanmazlar.

Refik Halid'in menekşe, leylak ve helyotrop gibi sade kokuların makbul olduğunu belirtmesi bizde de geleneksel ve ağır kokulardan uzaklaşılmaya başlandığının işaretidir. Yazarın adlarını verdiği Florami, Pompeia, Vivitz ve Safranor Osmanlı topraklarına ilk adım atan parfümlerdendir. Paris'in en eski parfümevi L.T.Piver'nin namlı parfümleri arasında yer alan ve içerikleri itibariyle ağır ve egzotik olan bu kokular yavaş yavaş terk edilen beğenilere hitap ettikleri için adi olarak nitelendirilmiş, alt tabakaya uygun görülmüşlerdir. Buna karşılık L.T. Piver'e göre daha genç ancak onun kadar ünlü Guerlain'in parfümlerinin tercih ediliyor olması Osmanlı insanının Avrupa'dan ithal edilen her ürüne gözü kapalı bir hayranlıkla

ÇALIKUŞU

En 'roman'tik parfüm

Reşat Nuri'nin, İstanbul Kızı adlı 4 perdelik bir oyun olarak kaleme aldığı *Çalıkuşu*, Darülbedayi tarafından sahnelenmek istenmeyince yazar eseri roman haline getirmişti. *Çalıkuşu* önce Vakit gazetesi'nde tefrika edildi ve büyük ilgi gördü. 1922 yılında, Anadolu'da yaşanan kurtuluş mücadelesinin en yoğun günlerinde yayınlanan *Çalıkuşu*, konusu ile o günlerde ülkeye, özellikle de İstanbul'a hâkim olan havaya cevap veren bir roman olmuştu. Eserin başarısı, edebiyattan çok ama çok farklı başka bir alanda da bir ilk'in yaratılmasına vesile oldu. Roman ile aynı dönemde, *Çalıkuşu* bu kez bir parfümde hayat buldu.

Başarılı tiyatro eserlerinin, romanların, operaların parfümlere ilham kaynağı olması, Avrupa'da, özellikle Belle Epoque döneminde yaygın bir pazarlama yöntemiydi. Bu parfümler arasında en bilinen örnek 1905 yılındaki Japon-Rus Savaşı'ndaki bir aşkı konu eden

Claude Farrere'in La Bataille romanından esinlenilerek 1919'da Guerlain tarafından üretilen Mitsouko parfümüdür. Ancak Çalıkuşu parfümünün Avrupa'daki benzerlerinden oldukça önemli bir farkı vardı. Zira romandan isim olarak esinlenmenin ötesinde, parfümün sunumu birebir romanla ilişkilendirilmişti. Parfümün kutusu bir kitap şeklindeydi ve kapağın içinde romandan bir alıntı ve altında da yazarının adı yer alıyordu:

"Feride bütün vücudu titreyerek ayaklarının ucunda yükseldi. Genç adamı omuzlarından çekti. Vücudunun bütün kanı dudaklarında toplanmış, boynunu uzattı."

Reşat Nuri Bey'in *Çalıkuşu* romanından Çalıkuşu parfümünün şişesinin nasıl olduğunu ve nasıl koktuğunu ne yazık ki bilmiyoruz. Parfümü satışa sunan Altun Çiçek firması, İstanbul'un sayılı parfümeri üreticilerindendi. Çalıkuşu parfümünün döneme hâkim olan koku beğenilerine uygun olarak formüle edildiğini düşünebiliriz. 1920'lerde piyasaya sürülen hemen hemen tüm modern parfümler, Chanel No 5'in yarattığı moda ile bol aldehit içeriyor ve doğadaki hiçbir kokuya benzemiyordu. Belki Çalıkuşu parfümü de dönemin modasına uygun bir şekilde aldehit bazlı olarak tasarlanmıştı. Ya da belki de, romanda Çalıkuşu Feride'nin kullandığı heliyotrop kokusundan ibaretti.

Çalıkuşu romanı bugün tam 93 yaşında ve Türk edebiyatının hâlâ en çok okunan eserleri arasında yer alıyor. Parfümünü ise hatırlayan ne yazık ki yok. Bununla birlikte, Çalıkuşu parfümü, her ne kadar çok sayıda bilinmezi barındırsa da, en az romanın kendisi kadar önem taşıyor. Çünkü o, parfümeri tarihimizde, Türk edebiyatından bir eserin birebir adını taşıyan bildiğimiz ilk ve tek koku olma unvanına sahip…

Parfüme ilham veren roman

Şişesi kayıp olan Çalıkuşu parfümünün kutusu kitap şeklinde tasarlanmış, kapağın içinde romandan bir alıntıya ve yazar Reşat Nuri'nin adına yer verilmişti.

yaklaşmadığının en güzel kanıtlarındandır. Frenk tahsili görenlerin hafif ve sade kokuları tercih ettiklerine dair bir başka kanıt da Reşat Nuri Güntekin'den gelir. Reşat Nuri Çalıkuşu romanının kahramanı Feride için helyotrop'u uygun görür ki bu koku da Guerlain'e aittir.

20. yüzyılda parfümler içerik anlamında da gelişmeye, çeşitlenmeye devam eder. Parfüm tarihinde çığır açan bazı kokuların Osmanlı topraklarında da beğenilerek yer edindiğini görürüz. Refik Halid'in bahsettiği L'Origan, François Coty'nin 1905 yılında yarattığı, doğal ve sentetik maddeler karıştırılarak üretilen ilk modern parfümdür. Şipr ise yine Coty'nin 1917 yılında satışa sunduğu ve aynı ad ile anılan koku ailesinin başlangıcı ve referans noktası olan önemli bir parfümdür.

Refik Halid, Üç Nesil Üç Hayat eserinde Avrupa orijinli parfümler ve ürünler ile ilgili verdiği kısacık da olsa paha biçilmez bilgiler ve tespitleri ile Osmanlı insanının koku beğenileri konusundaki sır perdesini yalnız aralamakla kalmamış önemli bir boşluğu da doldurmuştur. Verdiği bilgiler sadece bizim açımızdan değil Avrupa parfüm tarihi çalışmaları için de kayda değerdir. Çünkü o, Avrupalı araştırmacıların hiç değinmedikleri bir şeyi yaparak, bugün bile hâlâ toz kondurulmayan kült parfümleri tarafsız bir göz ve cesur bir dil ile üstelik üretildikleri dönemde karşılaştırmalı olarak değerlendirebilmiş ve doğru yargılara varabilmiştir. Onun bu cesareti ve konuya olan hâkimiyeti, Osmanlı ve Doğu koku kültürünün oldukça köklü ve incelikli olduğunun en güzel kanıtı olarak değerlendirilmelidir. ■

Ortadoğu'da sadece 'Osmanlı' sıfatı kalmıştı

✗ Osmanlılar son dönemlerinde bile Ortadoğu'ya hâkimdi.

✓ Osmanlıların Ortadoğu'da fiili egemenliği kalmamıştı.

AHMET KUYAŞ

Son zamanlarda iyiden iyiye alevlenen Osmanlı hayranlığının, önceki sayılarımızda değindiğimiz özentilik ve görgüsüzlük boyutlarının yanısıra, bir de uydurma tarih boyutu var. Bu uydurma tarihin, öyle ciddî ve bilimsel görünümlü dışavurumları yok tabii. Koyunun olmadığı yerde Abdurrahman Çelebi kesilen birtakım yeteneksizler, gazete köşelerinde, TV programlarında bol keseden atarak yaratıyorlar bu efsanevî tarihi. Ne kadar okunduklarını, bakıldıklarını bilmiyorum doğrusu; ama yaşadığımız korkunç cahillik ortamında büyük zararlar verme olasılıkları bulunduğu kanısındayım.

"Yitirilen Cennet"

Söz konusu uydurma tarihin temel direklerinden biri, bugün tam bir karmaşa içinde olan Ortadoğu'nun, Osmanlı döneminde barış ve huzur içinde yaşamış olduğu varsayımı. Yani Batı taklitçisi milliyetçilerin komploları sonucunda yitirdiğimiz bir cennet yaratılıyor. Bunun bazı çevrelerin rüyalarını süsleyen İslâm ümmetinin birliği arayışının kurgulanmış geçmişi olduğu, tarihyazımına ilişkin azçok bilgi edinebilmiş herkesin anlayabileceği bir şey. Gene de, 1. Dünya Savaşı öncesine özgü bu Osmanlı cennetinin olgusal düzlemde gözden geçirilmesinde yarar var.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1910'lardaki durumuna şöyle yüzeysel bir bakış attığımızda, tarih kitaplarındaki haritalarda Osmanlı toprağı gibi gözüken Cebel-i Lübnan Sancağı'nın Osmanlı hakimiyetinde olmadığını, Mârunîlerin çoğunlukta bulunduğu bu sancağın mutasarrıfının Fransız dışişleri bakanınca onaylandıktan sonra atandığını görüyoruz. Zaten Cebel-i Lübnan da, 1908'de Osmanlı Parlamentosu'na milletvekili göndermeme kararı almış, bu durum ancak Osmanlı Devleti 1. Dünya Savaşı'na katıldıktan sonra değişmişti.

Aynı biçimde, bugün adına Küveyt dediğimiz bölgede de Osmanlı hakimiyeti yoktu. Küveyt, Büyük Britanya koruması altında bağımsız olmuştu bile. İşin ilginç yanı, bu durumun daha Sultan II. Abdülhamit döneminde böyle olduğu ve Küveyt'te egemen olan Sabah ailesini sindirebilmek için Sultan'ın Reşid ailesini seferber ettiği, bunların Küveyt'i istilâ ettiği, ama Büyük Britanya'nın devreye girmesiyle daha önceki statükoya süklüm püklüm dönüldüğüdür. Küveyt'in egemen bir emirlik olması, sonuçta Mahmut Şevket Paşa'nın sadrazamlığı (Ocak – Haziran 1913) döneminde İngilizlerle yapılan bir antlaşmayla kesinleşmiştir. O dönemde İngilizlerin Suud ailesiyle ve bugün Birleşik Arap Emirlikleri'ni oluşturan aşiret devletleriyle de ikili antlaşmaları olduğunu hatırlatmakla yetinelim.

İsyanlar coğrafyası

Yemen'in Aden bölgesi, 19. yüzyıl başlarından beri İngilizlerin elindeydi. Geriye kalan kısmı ise Osmanlı yönetimine karşı isyan halindeydi. İsyanı yöneten İmam Yahya, İtalyanların Libya'ya saldırmaları üzerine savaşı durdurmuş, daha sonra yapılan sözleşmeyle Osmanlı yönetimini tanımış, ama özerkliğini korumuştu. Yemen'in hemen kuzeyindeki Asir bölgesi de 1910'larda Osmanlı yönetimine karşı isyan halindeydi.

Kudüs Muharebesi sırasında İngilizlere teslim olan belediye başkanı Hüseyin Efendi.

Daha kuzeydeki Hicaz ise 1916'da patlak verecek olan Arap İsyanı'nın hazırlıklarına başlamıştı bile. O kadar ki, isyanın önderi Şerif Hüseyin ibn Ali'nin oğlu Abdullah, 1914 başında milletvekili seçildiği Osmanlı Parlamentosu'na katılmak için İstanbul'a doğru yola çıktığında Mısır'a uğramış ve Lord Kitchener'le görüşerek babasının hazırlandığı isyana Büyük Britanya'dan destek sağlamaya çalışmıştı. Ayrıca bu dönemde Şerif Hüseyin'in, Sultan II. Abdülhamit'in uygulamaya koyduğu Hicaz Demiryolu projesini başarıyla engellediğini ve Medine'ye varmış olan demiryolunun Mekke'ye, oradan da Cidde limanına uzanacak kısımlarının yapılmamasını sağladığını da unutmamak gerekiyor.

Öte yandan, egemenlik meselesinin yalnızca bu yönetim sorunlarına ilişkin olduğunu sanmak çok yanlış olur. Osmanlı toprakları üzerinde devreye sokulacak herhangi bir iktisadî girişim de bin türlü zorlukla karşılaşıyordu. Nitekim Fransızların izni olmadan Suriye-Lübnan bölgesinde, İngilizlerin izni olmadan da Bağdat-Basra yöresinde Osmanlılar çivi bile çakamıyorlardı. Osmanlı Devleti'yle İran arasındaki sınırın nasıl çizileceğine Rusya karışıyor, aynı Rusya 1913'te yapılmaya başlanan Sivas-Samsun demiryolunun inşaatını engelleyebiliyordu. Cumhuriyet döneminde bitirebildiğimiz bu inşaata Rusya, ancak bazı ödünler elde ettikten sonra, 1914 baharında izin vermiştir.

Tabii başta sözünü ettiğimiz o uydurma tarihi yaratmaya çalışanların bütün bunlara verdikleri sihirli bir yanıt var: kabahat emperyalizmin. Emperyalizm olgusunu kimsenin yadsıdığı yok gerçi. Ama o noktada durup birilerini şeytanlaştırmak, ideologlara özgü bir tembellik veya kolaycılık oluyor. Yıllar önce tanışma şansı bulduğum, büyük Suriyeli düşünür Sadık Celal el-Azm'ın bu bol keseden atan ideologlara verdiği, aslında bu ülkede çok iyi bildiğimiz ama son zamanlarda unutmaya yüz tuttuğumuz yanıtı hatırlamakta yarar var: "Sömürgeleştirilmek için, önce sömürgeleştirilebilir olmak gerekir".

İtfaiyecilerin piri tulumbanın mucidi Fransız Davud Ağa

İstanbul'un fethinden 56 yıl sonraki büyük depremde, Bizans'tan kalma bakımsız taş binalar insanların üzerine çöktü. Böylelikle başlayan "ahşap İstanbul" dönemi ise sonu gelmeyen yangınlara sahne olmaya başladı. Ta ki tulumbayı icad ederek, bu felaketleri bir nebze olsun durdurmayı başaran bir Fransız mühtedi ortaya çıkana kadar.

✎ SİNAN ÇULUK

Doğu Roma'nın başkenti, tarihinin en büyük tahribatını gördüğü 1204-1261 arasındaki Latin istilasından sonra belini doğrultamadı. Türklerin eline geçtiği 1453'de bakımsız taş binalardan ibaret harabe bir şehir görünümündeydi. İstanbul'un Bizans artığı bakımsız yapı stoku, fetihten 56 yıl sonra "Küçük Kıyamet" adı verilen 1509 depreminde, bir miktar dinî yapı haricinde neredeyse tamamen yerlebir oldu, binlerce kişi enkaz altında can verdi.

Bu büyük depremden sonra taş yapılardan ürken siyasi mekanizma ve halkın istekleri doğrultusunda Anadolu ve Rumeli'den İstanbul'a binlerce dülger ustası ve işçisi getirtildi. Artık İstanbul'un bina dokusu ahşap olacaktı. Ancak şehrin kader çizgisine depremden de tehlikeli olan yangın felaketi eklenmişti.

Devletin sonuna kadar irili ufaklı yüzlerce yangında mahvolan İstanbul, her yangının ardından yeniden ahşap yapıda ısrarcı oldu. Sadece cami, medrese, imaret benzeri kamu binaları taştan inşa edilirdi. Ne var ki çıkan yangınları söndürmeye yönelik bir teşkilat 1719'a kadar kurulamadı. Bu tarihe kadar ilkel usullerle, yangını söndürmekten ziyade, daha fazla yayılmasını önlemeye gayret edilirdi. Sağlam binalar, bazen bir mahallenin tümü, balta, kanca ve küreklerle yıkılarak boş alanlar meydana çıkarılır, yangının yayılması engellenmeye çalışılırdı. Yine de bütün çabalara rağmen yangına maruz kalan ahşap binaların bilhassa iri çivileri genleşme dolayısı ile onlarca metre ilerilere bir yangın bombası gibi fırlayarak alevlerin geniş alanlara yayılmasına yol açardı. Her yangın sonrasında dar sokaklar ve bitişik binalardan ibaret şehirde yenilenen ahşap yapılar, yeni bir yan-

Fotoğraf: Sinan Çuluk

İtfaiye Müzesi'nde yangına koşan tulumbacıların canlandırılması ve 19. yüzyıldan kalma tulumba (solda).

gına kadar hüzünlü kaderini beklerdi.

Sultan III. Ahmed'in yenilikçi hükümdarlığı zamanında 1715'de on kişilik ailesiyle birlikte İstanbul'a yerleşen ve Müslüman olarak "Davud Gerçek" adını alan bir Fransız, 1716'da imal ettiği yangın tulumbası ile İstanbul'un yangınlara karşı makûs talihini değiştirme yolunda ilk adımı atmıştır. Devrin vakanüvis tarihlerinde tulumbanın bulunuşu ve Davud Gerçek hakkında bazı bahisler nakledilmiştir. Daha sonra uzun bir unutulmuşluk ve ihmal döneminin ardından Tarih-i Osmani Encümeni tarafından İbrahim Müteferrika'nın mezarı aranırken tesadüfen Haseki Nisa Hastanesi civarında Davud Gerçek'in mezarı bulunmuştur.

O tarihlerde henüz ortadan kalkmamış olan "Tulumbacılar" ismiyle nam salmış, Osmanlı kültürünü derinden etkilemiş böyle bir zümrenin ilk kurucusuna yönelik bu keşif çok ilgi çekmiş. Bugün Davud Gerçek'in kimliğine dair bil-

gileri en geniş haliyle biyografik bir anlatıma sahne olan mezartaşı kitabesinden öğrenmekteyiz. Bu nadir kitabe olmasaydı Tulumbacılık teşkilatı ve Davud Gerçek hakkındaki malumatımız oldukça eksik kalacaktı (Osman Ergin, Süheyl Ünver, Reşad Ekrem Koçu ve daha çok sayıda araştırmacı, konuyla ilgili yazılar yayınlamıştır).

Dinini değiştirip Müslüman olan Davud Gerçek'i Cevahirci Marşan isimli bir başka Fransız yakalayıp zehirlemek istemişse de başarılı olamamıştır. Kapudan İbrahim Paşa ile Venedik seferine katılarak bazı Venedik gemilerini attığı isabetli güllelerle batırmıştır. Sefer dönüşünde kendini İslâm dini araştırmalarına vermiştir. Davud Gerçek işte tam o sıralarda ilk yangın tulumbasını imal etmiş. Tüfenkhane'den çıkan yangında bugünkü İstanbul Müftülüğü binasının yerindeki Yeniçeri Ağası'na ait binaların yanmasını bu tulumba ile engellemiş.

Tulumba sayesinde suyun üst katlara kolaylıkla ulaştırılabilmesi daha önce görülemeyen bir teknoloji idi. Davud, Tophane yangınında da aynı başarıyı tekrar göstermiş. Biraz zaman geçtikçe tulumbanın yararlarını idrak eden devrin sadrazamı Damat Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından Yeniçeri Ocağı'na bağlı olarak kurulan Tulumbacı Ocağı'nın başına getirilmiş. Kaynaklarımız her ne kadar Davud Gerçek'in yangın tulumbasının mucidi olduğunu belirtseler de, bu tarihten kırk-elli yıl öncesinde (1650'ler) Avrupa'da ilk tulumba örneklerinin görülmeye başlandığını hatırlatalım.

Damat İbrahim Paşa'nın bu ocağın bir nizamnamesinin hazırlandığına dair III. Ahmed'e sunduğu telhis üzerine, padişah el yazısıyla "Tulumba îcâdî bir eser olup dua-yı hayra bais olacak emr-i mukarrerdir" yazarak memnuniyetini belirtmiştir.

1733'te vefat eden Davut Gerçek'in yaptığı ilk tulumbayı günümüzde tespit edemedik. Reşat Ekrem Koçu, 1960'larda kaleme aldığı bir yazıda Gerçek Davud'un imal ettiği tulumbanın İtfaiye Müzesi'nde teşhir edildiğinden bahseder. Şahsen Kasım 2015'de yaptığımız ziyarette bu müzede o tulumbaya dair bir iz bulamadık. Müzede en eski olduğu belli bir tulumbanın tanıtım kimliğinde 19. yüzyıl tarihini gördük. Bu durumda sağlıklı bir değerlendirme yapmak zor. Bildiğimiz, Gerçek Davud'un çocuklarının da bu sahada kabiliyetli insanlar oldukları ve kendisinden sonra oğlu Sadık Ali Ağa'nın

MEZARTAŞI EDİRNEKAPI'DA

Merhum Davud Gerçek ruhiyçun Fatiha

Davud Gerçek'in Edirnekapı'daki aile mezarındaki kitabe, alışılmadık derecede uzun ve ayrıntılı. İşte kitabenin tam çevirisi:

"Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri Tulumbacıbaşısı merhûm Davud Gerçek ruhiyçün Fâtiha 1146 / Aslında Frengistânda olup kendüye hidâyet ve İslâm'la beşâret

Aile boyu tulumbacıbaşı

Davud Gerçek'in ilk tulumbacıbaşı tayininden itibaren tulumbacıbaşılığın ailesi efradına geçmesi kabul edilmiş. Bu bilgiyi, torunu İsmail Fenni Ağa'nın bir arzı üzerine yapılan muamele derkenarlarından anlıyoruz. BOA.C.AS, 34657

olunup on nefer iyâl u evlâdıyla arzû-yı İslâm ve bin yüz yirmi sekizde gelüp Galata'da sâkin ve kendüsini cevâhirci Marşan nâm frenk Françe elçisine gamz ve ahz u tesmîm murâd idüp mümkin olmayup halâsından sonra Kapudan İbrâhim Paşa'yla hasbî Venedik seferine gidüp azîm yararlığı ve Venedik donanmasına tîz-destliği ve ma'rifetiyle bin dokuz yüz altmış dört pâre topu cüz'i vakitde nişândan atup üzerine gelenin direği sınup ve ba'zı gark olup mahâreti zâhir ve gelüp Dîn-i Muhammediye meşgul ve Tersâne önünde âfet irişüp muhterik kalyona nazar ve tulumba îcâd idüp bin yüz otuz târihinde Tüfenkhâne'den zuhûr eden harîk-ı kebîrde tulumbası halâs-ı Ağa Kapusı olmakda nef'i ve târih-i mezbûrda Tophâne harîkında dahi nice fâ'idesi müşâhede olundukda bin yüz otuz iki senesinde Vezîr İbrâhim Paşa bâ-ru'ûs-ı hümâyûn yüz yirmi akçe yevmiye ile kendüyi Ser-tulumbacıyân-ı Dergâh-ı Âlî ve yevmî on beşer akçe ile elli aded nefer ta'yîn ve yevmî otuz akçe ile bir odabaşı ve yirmi altı akçe ile bir çavuş ve yirmi dört akçe ile bir çavuş yamağı ve yirmi akçe ile bir kâtib ve altmış akçe ile ocak-kethüdâlığı ve kışla binâ ve neferâtı yüz elli adede tekmîl ve ortalarına on vukıyye lâhm ve yetmiş beş çift (nân-ı) azîz yevmiye ve doksan akçe yevmiye nöbetçi ta'âmiyesi ve ta'yin, hortum ve tulumba içün ağalığa yevmî kırk akçe terakkî ve neferinden biri Cebeci Tulumbacı Ağası ve biri Topçu Tulumbacı-başısı olmuşdur yirmi dokuz akçe ekmek ile odabaşı çırağ olmuşdur."

Fotoğraflar: Sinan Çulluk

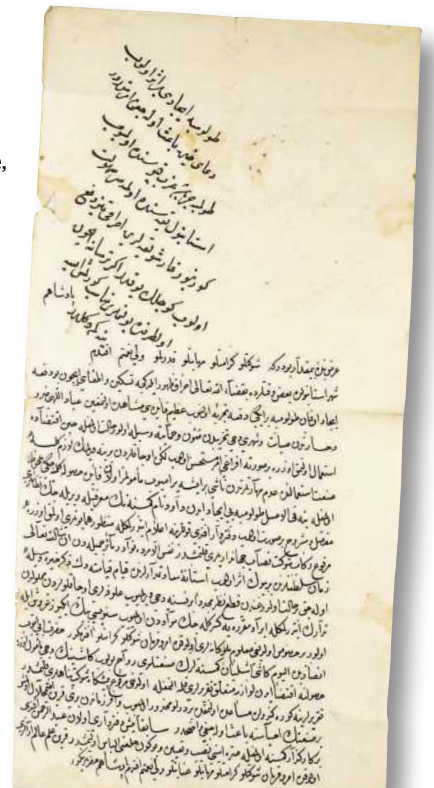
da çift kazanlı bir tulumba icad ettiği.

1963'de Edirnekapı Şehitliği'ne nakledilen mezar taşları, bugün tespit ettiğimize göre sadece Gerçek Davud'un aile efradı ile nesline aittir ve oğlu Tulumbacıbaşı Sadık Ali Ağa'dan (öl. 1154 H) itibaren Tulumbacıbaşı İbrahim Ağa (öl. 1173 H.) Tulumbacıbaşı İsmail Ağa (öl.1215 H) Tulumbacıbaşı İsmail Fenni'nin zevcesi Ziver Kadın (öl. 1228 Hicri), annesi Habibe Hanım (öl. 1229 H) medfundurlar. Gerçek Davud'un ilk tulumbacıbaşı tayininden itibaren tulumbacıbaşılığın ailesi efradına inhisarı kabul edilmiş. Bu bilgiyi, torunu İsmail Fenni Ağa'nın bir arzı üzerine yapılan muamele derkenarlarından anlıyoruz. Bu belgede Davud Gerçek'ten "Ceddim" diye bahseden İsmail Fenni Ağa, Tulumbacı Ocağı'ndaki kethüdalık görevini kardeşi İbrahim'e devretmiştir

Yeniçeri Ocağı II. Mahmud devrinde 1826'da ortadan kaldırılırken, Tulumbacı Ocağı da nasibini almış ve o tarihteki Tulumbacıbaşı katledilirken, kardeşleri İbrahim ve Mehmed Sadık, Hırsova'ya sürgüne gönderilmişlerdir. Bu kardeşlerin akıbeti hakkında şimdilik bir bilgiye ulaşamadık. Belki affedildiler, belki de oralarda idam edildiler. Ne olursa olsun Fransa'dan kalkıp gelen, ailece dinlerini bile değiştiren, Osmanlılara gerçekten hizmet eden bir ailenin, ilk Tulumbacıbaşımız Davud Gerçek'in ailesinin hazin bir sonu olduğu kesindir. ■

III. Ahmed'in tulumbayı takdiri

Damat İbrahim Paşa'nın III. Ahmed'e sunduğu telhis üzerine, padişahın elyazısıyla "Tulumba îcâdî bir eser olup dua-yı hayra bais olacak emr-i mukarrerdir..." yazarak memnuniyetini belirttiği belge. BOA. AE, III. AHMED 21491

HAPİSHANE-İ UMUMİ'DEN MANZARALAR

Osmanlı hapishanelerinde reform rüzgarı

1871'de inşa edilen Sultanahmet cezaevi, Osmanlı Devleti'nin ilk modern hapishanesiydi. 1911'de başlayan ve mahkumları ıslah etmeyi amaçlayan reform hareketlerinin adresi de burası oldu. "İşkencehane", "mezaristan", "ahırdan daha fenadır" diye nitelenen hapishanelerde iyileştirme çalışmaları…

✎ UFUK ADAK

Osmanlı İmparatorluğu'nda hapishaneler deyince aklımıza önce kaleler, hanlar, tersaneler geliyor, ancak bu durum 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişmeye başlamıştı. Hem Osmanlı ceza hukukundaki gelişmelerin (1840, 1851, 1858 Ceza Kanunları) hem de Stratford Canning, Henry Bulwer gibi Avrupalı elçilerin ve Celestine Bonnin gibi uzmanların imparatorluk hapishanelerinin korkunç durumu hakkında yazdıkları raporların neticesinde, modern anlamda ilk hapishane, 1871'in Ocak ayında İstanbul'da Sultanahmet'te inşa edilmişti. Sadrazam ve hazırunun açılışını yaptığı hapishane, ilginçtir, kısa bir süre için halkın ziyaretine de açık tutulmuştu. Anlaşılan o ki, Osmanlı yöneticileri zamanın ruhuna uygun olarak inşa edilen 'Dersaadet Hapishane-i Umumisi' ile gurur duymaktaydılar.

Payitahtta durum böyle iken imparatorluk geneline baktığımızda Osmanlı hapishane reformunun oldukça ağır adımlarla ilerleyen bir süreç olduğunu görüyoruz. Her ne kadar 1880'de hapishanelerin ıslah edilmesini ve mahkumların hapishane içindeki yaşam standartlarının düzenlenmesini hedefleyen 97 maddelik 'Tevkifhane ve Hapishanelerin İdarelerine Dair Nizamname' yayınlansa da yasalar ve uygulamaların senkronizasyonu konusunda ciddi bir sıkıntı vardı. İmparatorluğun pek çok noktasında, hanlar ve derme çatma yapıların hapishane olarak kullanılmasına 19. yüzyılın sonlarına kadar devam edilmiş, kolaylıkla kırılan kapılar, delinen duvarlar sonucu hapishaneden firarların önü alınamamıştır.

Osmanlı hapishane reformunun önündeki iki büyük engelden biri, devlet bütçesinden hapishaneler için ayrılan payın oldukça yetersiz olması, ▶

Kunduracılık atölyesi

Kalabalık bir mahkum grubu, kunduracılık atölyesinde çalışırken…

diğeri ise sayıları hızla artan mahkum nüfusuydu. Mahkumlara günde kaç gram ekmek verileceği, hasta olanların ne şekilde tedavi ettirileceği, hapishaneler arasında mahkum transferlerinin nasıl yapılacağı, taşra ve merkez arasındaki yazışmaların ana başlıklarıydı. Kalabalık mahkum nüfusu, cezasının üçte birini tamamlayanların af edilmesi (afv-ı umumi) ve padişahın doğum günleri, tahta çıkış yıl dönümleri ve dinî bayramlarda ilan edilen 'afv-ı âli'ler yolu ile bir nebze olsun azaltılmaya çalışılmış, ancak bu uygulamalar da hapishanelerdeki doluluk oranlarına kalıcı bir çözüm getirememişti.

Dönemin Osmanlı basınında, bu kadar insan gücünün atıl bir şekilde hapishanelerde ziyan olduğuna vurgu yapılıyor, mahkumların fiziken ve psikolojik açıdan ıslahları için çalıştırılması gerektiği belirtiliyordu. Mahkumların hapishane içerisinde kurulacak atölyelerde çalıştırılması, hapishane bütçesine katkı sağlamaları anlamına da geliyordu, fakat Osmanlı hapishanelerinin birçoğu atölyelerin kurulmasına fiziken imkan verecek kapasitede değildi. Vilayetlerden İstanbul'a gönderilen raporlarda hapishanelerin "zıyyık (dar), müteaffin (kokuşmuş) ve gayr-i müsaid (uygunsuz)" olduğu sıklıkla dile getiriliyordu.

İkinci Meşrutiyet'in ilanını takiben 1908'de ilan edilen genel af ile Osmanlı hapishanelerindeki mahkum

Terzilik öğrenen mahkumlar

Terzilik atölyesinde dikiş makinelerinin başında görülen mahkumlara, hapishane müdürü İbrahim Bey'in ofisinde çektirdiği mağrur fotoğrafı eşlik ediyor.

nüfusu azaltılmış, hapishanelerin ıslah çalışmalarına, İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminde de devam edilmişti. 1911'de Hapishaneler İdare-i Umumiye Müdüriyeti'nin kurulmasıyla birlikte imparatorluktaki tüm hapishanelerin durumu hakkında detaylı istatistikler ve raporlar hazırlanmış, yeni hapishanelerin inşasına çalışılmıştır. Öte yandan Meclis-i Mebusan, imparatorluktaki hapishanelerin ne şekilde ıslah edilmesi gerektiği üzerine hararetli tartışmalara sahne oluyor, mebuslardan bazıları hapishaneleri "işkencehane", "mezaristan", "ahırdan daha fenadır" diye tanımlıyor, mahkumların akıl, beden ve ruh sağlıklarının korunması için çalıştırılması ve hapishaneler içerisinde sanayihaneler ve atölyeler kurulmasının zorunluluğu üzerinde duruluyordu.

19. yüzyılın ortalarından itibaren tasarlanan hapishanede mahkumların çalıştırılması fikri, Polis Mecmuası'nın çeşitli sayılarında gördüğümüz üzere 1910'larda, İstanbul'daki Dersaadet Hapishane-i Umumisi'nde nihayet gerçekleştirilmiştir. 1. Dünya Savaşı yıllarında, Hapishane-i Umumi içinde marangozhane, terzilik, bakırcılık ve kalaycılık, kuyumculuk, çorap örme, saat ve kundura yapım atölyeleri kurulmuştur.

Polis Mecmuası'ndaki fotoğraflarda, terzilik ve kunduracılık başta olmak üzere, çeşitli atölyelerde çalışan mahkumlar görülüyor. Hapishanede mahkumlara sadece teknik eğitim verilmediği, aynı zamanda okuma yazma da öğretildiği de yayımlanan fotoğraflardan takip edilebiliyor. Yetişkin ve çocuk mahkumlara ayrı ayrı sınıflarda okuma yazma öğretildiği de dergide verilen bilgiler arasında. Kısacası, hapishane, hem bir disiplin kurumu hem de bir anlamda bir okula dönüşmüştür; hatta İstanbul hapishanesinde kitaplarla dolu rafların ve duvarında sultanın resmi olan bir kütüphane de kurulmuştur.

"Okul edep evidir"

"Büyük mahkumlara mahsus mektep"te ellerinde kitap ve defterleri, tahta sıralara sıkışan yetişkin mahkumlar. Çocuk mahkumların yer aldığı sınıfta ise (sağda) kara tahtada 'Mekteb bir dar'ül-edebdir' yazması manidar.

'Modern' ve 'medeni' koşullarda kapatılmayı, gözetlemeyi ve disiplini öngören hapishanelerin ıslah edilmesi fikri, global ölçekli bir hareketti. Osmanlı hapishane reformu bu hareketin bir parçası olmuş, 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın başlarına dek hapishaneleri ıslah etmeyi amaçlamıştı. Hapishane-i Umumi'nin içinden çekilmiş, nadir ve bir o kadar da idealize edilmiş halini gösteren bu fotoğraflar, Osmanlı hapishanelerinin mahkumların rehabilite edildiği merkezlere dönüştürülme girişiminin resmidir, ancak imparatorluk genelinde hapishanelerin fiziki koşullarının İstanbul hapishanesi kadar köklü ve yapısal değişime uğramış olduğunu söylemek oldukça güçtür. ■

İsa'nın sünnetinden

Türkiye'de **Yılbaşı** kutlamaları

1936 yılından itibaren resmî tatil ilan edilen yılbaşları, yeni yıl kutlama adetinin halk arasında yaygınlaşmasını sağladı. Yılbaşı balosunda hatıra pozu verenler, 1946

resmî tatil gününe…

Osmanlı Devleti'nin Hıristiyan tebası miladi takvime göre Aralığın 24'ünü 25'ine bağlayan gece İsa'nın doğumunu kutlardı. 31 Aralık ise şakayla karışık İsa'nın sünnet günü olarak anılır, bu bahaneyle Noel benzeri kutlamalar yapılırdı.

R. SERTAÇ KAYSERİLİOĞLU

Müslümanlar, Hazreti Muhammed'in Mekke'den Medine'ye 622 yılındaki hicretini ikinci halife Hazreti Ömer devrinden itibaren takvim başı olarak kabul etmiştir. Hicri takvime göre Müslümanlar için yılbaşı "muhterem kılınmış" anlamına gelen Muharrem ayının birinci günüdür. Fakat, Osmanlı döneminde Muharrem ayı Hazreti Hüseyin'in Kerbela'da şehit edildiği ay olduğundan abartılı şenliklerle karışlanmazdı. Bu "hicri yılbaşı" resmen kutlanmaz, halk yeni bir yıla girmiş olduğunu ancak Muharrem ayının onuncu gününde konu komşu aşure dağıtmaya başlayınca idrak ederdi.

Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda hicri yeni yılın devlet katında tam bir kayıtsızlıkla karşılandığı da

Fotoğraflar ve kartpostallar: R. Sertaç Kayserilioğlu koleksiyonu

İlerleyen yıllarda yeni yıl balosu süs ve aksesuarları çeşitlendi, 1948

İlk kutlama

Cumhuriyet'in ilk gayrıresmi yılbaşı kutlaması bayram havasında, fakat evlerde yapıldı. İstanbul Elektrik İdaresi saat 00:00'da bir dakika süreyle elektrikleri kesti, 1925.

söylenemez. Şairler Muharrem ayının girişi vesilesiyle şiirler yazar, padişaha takdim ederdi. Bu manzumelerde hem zat-ı şahanelerinin yeni yılları tebrik edilir, hem de Muharrem ayının hayırlar getirmesi için dualar dillendirilirdi. Yüksek devlet görevlileri huzura çıkar, padişahı yeni yıl nedeniyle kutlardı. Osmanlı sultanı da ziyaretçilere 'muharremiye' adı altında para ve armağanlar takdim ederdi. Devlet erkanının kendilerine bağlı memurlara ve hizmetkarlara armağanlar vermesi de köklü bir Osmanlı âdetiydi.

Osmanlı ülkesinde kullanılan ikinci takvim, Batı dünyası ile aradaki 13 günlük farkı ortadan kaldırmak için 15 Şubat 1332 gününün 1 Mart 1917 olarak kabul edilmesiyle yürürlüğe giren Rumi takvimdi. Mali yılın başlangıcı kabul edilen bu tarihte Düyunu Umumiye'ye bağlı birtakım müesseselerde yapılan resmî törenlerin zorunlu katılımcıları bir yana bırakılırsa, 'mali yılbaşı' maaşına zam alan memurlardan başkasınca kutlanmazdı.

İmparatorluğun Hıristiyan tebası ise miladi takvime göre Aralığın 24'ünü 25'ine bağlayan gece İsa'nın doğumunu kutlardı. Noel sabahı kilise ayinine gidilir, dini şarkılar söylenir, çam ağaçları süslenirdi. Miladi takvimin son gecesi olan fakat dini açıdan bir ehemmiyet taşımayan 31 Aralıkta yeni yılın gelişini kutlamak için ise bir tür mahalli 'şehir efsanesi' uydurulmuştu. Eski yılın son gününü yeni yılın ilk gününe bağlayan gece şakayla karışık İsa'nın sünnet günü olarak anılır, bu baha-

Yılbaşını kutlayacaz!
Yirmiler ve otuzlar caz orkestralarının fırtına gibi estiği yıllardı. 'Caz yılları'nda hayranlarının yeni yılını kutlamak için objektif karşısına geçen bir cazbant, 1934.

Yeni yıl kartpostalları
Yılbaşında tebrik kartpostalı gönderme adeti 1925'ten sonra Müslümanlar arasında da yaygınlaşmaya başladı. Hristiyanlar için üzerine arzu ettikleri dini bayramın adını yazabilecekleri şekilde hazırlanmış Fransızca tebrik kartının boş alanına eski yazıyla "Sene-i cedîdi tebrik ve gözlerinden öper, afiyet ve saadetini dileriz. Babamın, annemin, halamın, büyük validemin ellerinden öperiz. Vildan ve Nigâr'a keza" notu düşülmüş (sol üstte).

Ünlü piyangocu Nimet Abla (solda), tüm şıklığıyla bir yılbaşı toplantısında, 1941

Cengiz Kahraman arşivi

neyle eğlenceler düzenlenir, yenir içilir, Noel benzeri kutlamalar yapılırdı.

Resmî olarak kutlanmamakla birlikte Osmanlı İmparatorluğu bürokrasisi Hıristiyan yılbaşı kutlamalarına karşı tamamen ilgisiz değildi. Örneğin, 1829 yılında İstanbul'daki İngiliz elçisi, yılbaşını kendi geleneklerine göre kutlamak üzere Haliç'e aldırdığı bir İngiliz gemisinde tertip ettiği büyük ziyafet ve baloya, ilk defa olarak Osmanlı vekillerini de davet etmişti. O zamana kadar Batı usulü ziyafet ve balo görmemiş olan vekiller, yatsı namazını Kasımpaşa'daki Tersane Divanhanesi'nde kıldıktan sonra sandallarla İngiliz gemisine giderek sabaha kadar eğlenmişti. Bu arada bazılarının evsahiplerinin ısrarlarına dayanamayarak viski içtikleri görülmüştü. Eğlenceye katılan Serasker Hüsrev Paşa'nın, Kazasker Yahya Bey'e balonun kafir işi olduğunu ancak devletçe katılmanın icap ettiğini söylerken, Padişah II. Mahmud'a baloyu süsleyerek anlattığı da rivayetler arasındadır.

II. Meşrutiyet'i (1908) izleyen yıllarda yılbaşı adeti, Müslüman-Türk aydınları arasında da yayılmaya başladı. Refik Halit Karay'a göre halkın miladi yılbaşıyla tanışması 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra İstanbul'a kaçan Beyaz Ruslar (Haraşolar) sayesinde olmuştu: "Mütareke yılbaşılarına kadar bizler, saat 12'yi çalarken ışıkların söndürülmesi düzenbazlığını bilmezdik; limandaki vapurların da bu merasime düdük çalarak katılmalarını işgal senelerinde öğrenmiştik. Esasını ararsanız, Müslüman hal-

kı Beyoğlu tarafına alıştıran da Haraşolar oldu... Arkasından gelen garblılaşma hareketi, kaç göçün kalkması, balolara rağbet, bize yılbaşı geceleri sabahlama adetini de kabul ettirdi...”

Miladi takvim Cumhuriyet'in ilanından sonra 1925 yılının Aralık ayının 26'ıncı günü yayınlanan kanunla Türkiye'de resmen kabul edildi. Aynı kanun gereğince eski hicri kameri takvim, gayriresmî olarak ve sadece dinî kutlama günleri için kullanılacaktı.

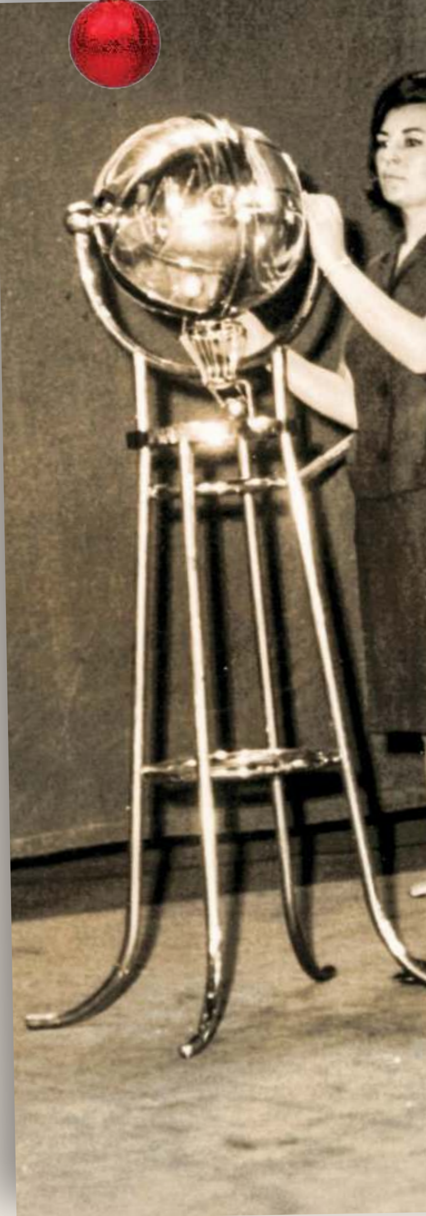
Yeni takvimle beraber Cumhuriyet döneminin ilk yılbaşı gecesi 1926 yılına girerken bir bayram havasında, ancak evlerde kutlandı. 31 Aralık 1925 gecesi İstanbul Elektrik İdaresi'nce yapılan bir uygulamayla saat 00.00'da şehrin bütün ışıkları bir dakika süreyle söndürüldü. 1925'te İzmir'de dar katılımlı küçük bir eğlence toplantısı biçiminde düzenlenen yılbaşı balosunda ise, Mustafa Kemal'in isteğiyle sadece Müslüman erkek ve kadınlar bulunmuştu. Atatürk'ün 1929'da, devletin üst kademesine verdiği büyük yılbaşı balosu, yeni yılın artık resmî olarak kutlanacağının habercisiydi. Yılbaşı balosu düzenleme ve sabahlara kadar dostlarla oturup eğlenme şeklindeki yılbaşı kutlamaları halk arasında 1930'larda yaygınlaşmaya başladı.

Bu yıllarda yeni yılın ilk günü resmî tatil ilan edilmemiş olduğu için, yılbaşı ertesi herkes işine gücüne giderdi. Yılın ilk günü devlet daireleri, çarşı pazar ve dükkanlar da açık olurdu. 1935 yılında çıkarılan bayram ve tatilleri düzenleyen 2739 sayılı kanunla resmî tatil günü olarak kabul edilince, yılbaşı toplumun geniş kesimlerince benimsenen ve coşkuyla kutlanan bir bayrama dönüştü.

PİYANGO ÇEKİLİŞLERİ

Zat-ı âlinize de isabet edebilir!

1939'dan itibaren kâr ya da hayır amacıyla düzenlenen nakit veya eşya ikramiyeli piyangoların modası hiç geçmedi, 1931'den sonra yılbaşı özel çekilişleri büyük ilgi gördü.

Osmanlı İmparatorluğu'nda piyangolar Batı kökenli hemen herşey gibi önce levantenler ve gayr-i müslimler arasında başlar. İlk piyango “Ermeni Katolik Milleti Batrikhanesi” tarafından bir eşya-para karma piyangosu şeklinde tertip edilir. Bu tarihten itibaren gerek gerek kâr, gerekse hayır maksatlı, nakit ya da eşya ödüllü birçok piyango düzenlenir. 1855'te yabancı piyango biletlerinin yurda sokulmasının yasaklanmasıyla başlayan kısıtlamalar Sultan Abdülmecid döneminde her türlü piyangonun “külliyen men'i” ile sonuçlanır. Ancak yasak uzun sürmez, 1861'de tahta çıkan Sultan Abdülaziz'in saltanat yıllarında piyangolar yeniden başlar. 1880'li yıllara gelindiğinde, piyangoların kişisel çıkar amaçlı olanları yasaklanır, genel hayır amaçlıları ise izne bağlanır.

Sonraki yıllarda Macar, Alman, Avusturya, Bulgar piyangoları gibi izinli yabancı piyangolar, İzmir Osmanlı Piyangosu gibi mahalli piyangolar, Ziraat Bankası ve Donanma Cemiyeti piyangoları gibi kurumsal piyangolar, Türk Ocağı Piyangosu gibi karşılığı nakit olmayan piyangolar tertip edilir. Bankalar ise 1930'ların başlarından itibaren keşide sahiplerinin katılabildiği nakit (altın ve para) ve eşya (ev-apartman dairesi, otomobil vs.) gibi “tasarrufu teşvik ikramiyeli” piyangolar düzenlemeye başlar, bu rüzgar 1975'deki yasaklamaya kadar sürer.

Cumhuriyetin ilk piyangosu Türk Tayyare Cemiyeti'ni desteklemek amacıyla düzenlenir; 1 Temmuz, 15 Eylül, 15 Aralık 1925 tarihlerinde yapılan çekilişlerin büyük ikramiyesi beş bin liradır. 9 Ocak 1926'da çıkartılan kanunla piyango düzenleme yetkisi Türk Tayyare Cemiyeti'ne verilir “Tayyare Piyangosu” adı altındaki ilk çekiliş ise 9 Nisan 1926 tarihinde gerçekleştirilir. İlk çekilişte 10 bin lira olan ödül, altıncı çekilişte 100 bin liraya kadar yükselir. 1929 bunalımının etkisiyle piyango gelirleri düşünce, 1931'de tek-özel çekiliş usulü getirilir. 31 Aralık 1931'de Tayya-

İlk özel yılbaşı çekilişleri

Tayyare Piyangosu'nun çekilişi 31 Aralık 1931'de yapılan "Yıl Başı 1932" ibareli ve 1.000.000 lira büyük ikramiyeli ilk yılbaşı piyangosunun yirmide birlik bileti (en solda üstte). 1939'da piyango düzenleme yetkisi Milli Piyango İdaresi'ne devredildikten sonraki ilk yılbaşı bileti, 1940 (en solda altta). Tayyare Piyangosu'nun 1933 tarihli üçüncü yılbaşı özel çekilişinin afişi (solda).

re Piyangosunun ilk özel yılbaşı çekilişi düzenlenir, çok zengin ikramiyeler dağıtılır. Bu tarihten itibaren bu özel çekilişler Yılbaşı Piyangosu olarak anılacaktır.

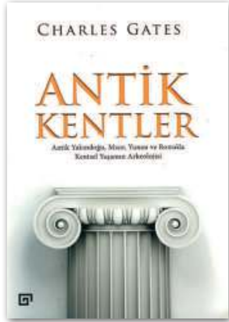
5 Temmuz 1939'da kurulan Milli Piyango İdaresi piyango düzenleme yetkisini devralır, ilk çekilişini 11 Kasım 1939 tarihinde yapar. Aynı yıl İstanbul'da 193, Ankara'da 27 bayi bulunmaktadır. İstanbul' daki bayiler arasında en ünlüleri Nimet Abla, Tek Kollu Cemal, Uzun Ömer ve Cüce Simon' dur. Milli Piyango halk arasında çok uzun yıllar Tayyare Piyangosu, olarak anılmaya devam edecektir.

Yerleşik hayatın 9600 yıllık hikayesi

Antik Yakındoğu, Mısır, Yunan ve Roma'nın kentlerini arkeolojik bakışla anlatan Charles Gates'in Antik Kentler kitabı bazı eksiklerine rağmen konuyla ilgili pratik bilgilere ulaşmak isteyenler için önemli bir kaynak.

ŞEVKET DÖNMEZ

ANTİK KENTLER
Charles Gates
Çeviren: Barış Cezar
Koç Üniversitesi Yayınları
608 sayfa, 52 TL

Göreceli bir kavramdır çevre. İnsan olmadıkça da bu dünya bir çevre değildir. Yani insan olmadan, çevre de olmaz. Uygarlıkların doğuşunda çevre sürekli ve değişmez biçimde etkili olmuştur. Değişik insan toplumlarının yaşadığı iklim, topografya ve hidrografya koşullarının çeşitliliği yerleşmelerin çeşitliliği ile doğru orantılı olmuştur. Yerleşmelerin kentleşmesi ise belli kriterlerle meydana gelmiştir. Coğrafi ve demografik olarak daha büyük olmak, kendi geçimleri için çalışmayan rahip ve yönetici bireylerin bulunması, anıtsal yapılara sahip olması, egemen sınıfın da bulunduğu toplumsal tabakalaşmayla karakterize olması, gelişmiş zanaatkâr/esnaf sınıfının varlığı ve vatandaşları ekonomik anlamda karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı olmaları gibi.

Charles Gates'in kaleme aldığı Antik Kentler isimli kitap MÖ 9. binyıldan MS 6. yüzyıla değin uzanan 10 bin yıllık bir sürecin önemli yerleşmelerini konu edinmiştir. Uzun yıllar devam etmiş bilimsel çalışmaların ve büyük emeklerin bir sonucu olan bu eser, İtalya'dan Hindistan'a, Anadolu'dan Kuzey Afrika'ya uzanan inanılmaz büyük bir coğrafyayı kapsamaktadır. Arkeolojik araştırmalar iki temel üzerinde şekillenir; zaman ve mekan; 10 bin yıllık bir zaman ile yüzbinlerce km2'lik bir alanı çalışmak, incelemek ve değerlendirmek bir bilim insanı için önemli olduğu kadar da riskli bir iştir. Arkeoloji bölgesel ve dönemsel uzmanlıkların konuştuğu bir bilimdir. Çalışılan zaman süreci ne kadar uzunsa, bölge ne kadar genişse doğal olarak bilimsel değerlendirmenin kalitesi düşer, proje istemeyerek de olsa bir ansiklopedi niteliğine bürünür.

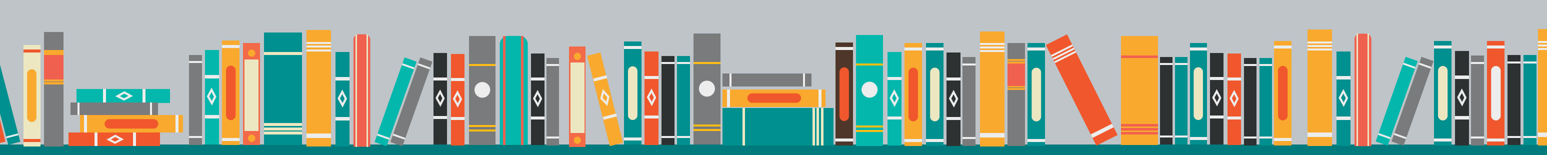
Antik Kentler içerik bakımından oldukça zengin bir kitap ama kurgusal temelde önemli sorunlar içeriyor. Devasa Önasya toprakları bilimsel çalışmalara iki farklı coğrafi yaklaşımla dahil edilebi-

GETTY IMAGES

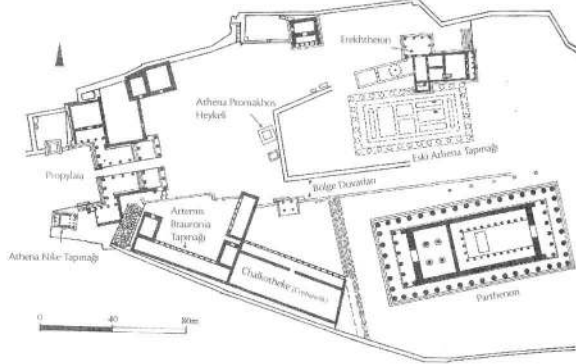
Kitapta anlatılan antik kentlerden biri de İran'da bulunan Persepolis.

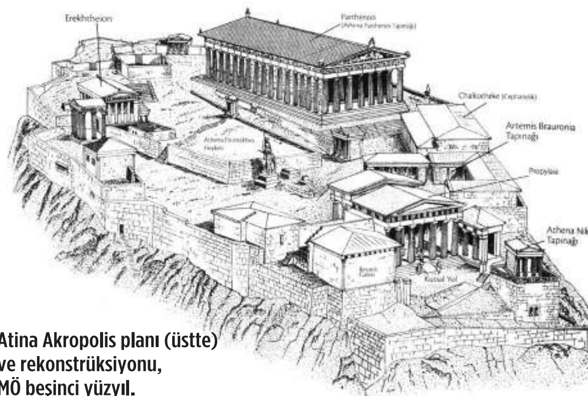

Yazarın bir erken Neolitik merkez olarak değerlendirildiği Göbeklitepe'nin Neolitik kültürle bir alakasının olmadığı yavaş yavaş ortaya çıkıyor.

lir. Birincisi, Akdeniz'i büyük bir kültür çevresi gibi düşünerek, bunun asli unsurları olan Kuzey Afrika, Mısır, Levant, Anadolu, Yunanistan, İtalya, Güney Fransa ve İspanya yani Ponant'ın yanı sıra Mezopotamya'yı konuya dahil etmek; ikincisi ise, Anadolu, Mezopotamya, Levant, Mısır, İran ve Kafkasya'yı bir arada düşünmektir. Antik Kentler, söz konusu bu iki coğrafi yaklaşımı ortalayan, Batı'da Ponant'ı dışarıda bırakıp, Doğu'da Pakistan ve Hindistan arasındaki İndus kültürlerini dahil eden kurgusu ile doğal olarak bütünleşik bir yapı oluşturamıyor. Söz konusu coğrafyayı, yani Ponant ile Hindistan'ı birleştiren yegane unsur, Büyük İskender'in Büyük Asya Seferi'dir ve bu da uzun dünya tarihi içinde yalnızca birkaç yıla denk gelmektedir.

Atina Akropolis planı (üstte) ve rekonstrüksiyonu, MÖ beşinci yüzyıl.

Kitabın başlangıcı da sorunludur. Konuya girmek için konu mankeni olarak kullanılmış olan Göbeklitepe, köy değil, kasaba değil, kent hiç değildir. Göbeklitepe sakinleri tarımı bilmemektedir, hayvan evcilleştirmemişlerdir, konut inşa etmemişlerdir ve burada çanak-çömlek kullanımına dair bir iz bulunamamıştır. Bu durumda yazarın bir Erken Neolitik merkez olarak değerlendirdiği ancak gerçekte Proto-Neolitik Dönem (MÖ 12000 - 10000) ile çağdaş olan Göbeklitepe'nin, Neolitik kültürle bir alakasının olmadığı yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır.

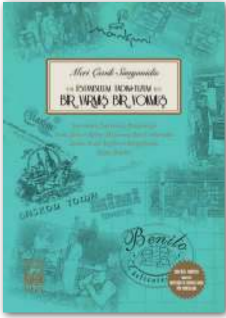
Kitabın Önasya'nın ikinci Neolitik Devrimi olarak kabul edilen Koloni Çağı'na (MÖ 2000 - 1700) değinmemiş ve bu dönemle ilgili kentleri konu edinmemiş olması büyük bir kronolojik boşluğa neden olmuş gibi görünüyor. Anadolu, Kuzey Mezopotamya ve Suriye'nin Koloni Çağı ile karakterize olmuş güçlü ve zengin kentleri olan Assur, Kültepe (Kaneş), Ebla, Tel Brak ve Qatna'nın kitaba kataloga edilmemiş olması yazarın ilginç bir tercihi olarak değerlendirilebilir.

Charles Gates, Demir Çağı'ndan itibaren ustaca kullandığı tarihsel gelişmeleri kentlerin oluşumları ve değişimleri ile ilişkilendirerek Mezopotamya, Anadolu, Mısır, Kuzey Afrika, İtalya, Doğu Akdeniz ve İndus Havzası'nın önemli ve büyük kentlerini tanıtmış. Her arkeoloğun, tarihçinin, öğrencinin ve entelektüel insanın kütüphanesine isteyeceği "Antik kentler" kitabı bilgiye pratik bir şekilde ulaşmanın yöntemini bizlere sunmaktadır.

İstanbul'un damağında Rum lezzetleri

Meri Çevik Simyonidis, İstanbul'un yeme-içme ve eğlence kültürüne Rum etkisini ele aldığı kitabında birçok mekân ve markanın tarihini anlatıyor. Kitapta, Rum ustaların kişisel hikâyeleri ve bazı özel tarifleri de var.

SİNAN YÜCEL

İSTANBULUM TADIM TUZUM BİR VARMIŞ BİR YOKMUŞ W
Meri Çevik Simyonidis
İstos Yayınları
286 sayfa, 20 TL

Yüzyıllar boyunca önce Bizans sonra Osmanlı İmparatorluklarına başkentlik yapmış, Akdeniz ve Karadeniz'in kesiştiği, İpek ve Baharat yollarının buluştuğu bir kavşak noktası olan İstanbul'un kültürü, kentte yaşayan değişik etnik grupların kültür ve gelenekleriyle zenginleşmiştir. Yemek kültürü de değişik etnik grupların etkisiyle zenginleşip kendine has bir İstanbul mutfağı ortaya çıkmıştır. Yeme-içme ve eğlence denilince, birçok etnik grup arasında ilk akla gelen de Rumlar oluyor haliyle.

Yazar Meri Çevik Simyonidis kitabında "tüm zamanların en lezzetli ve zengin mutfağı" olarak tanımladığı İstanbul mutfağına Rum etkisini ve Rum mutfağını ele alıyor. Rumların yarattığı lokantalar, pastaneler, şarküteriler ve elbetteki tavernaları konu alan yazar, Rum mutfağının temsilcileriyle söyleşiler yaparak birçok mekan ve markanın tarihini anlatırken aralara da bu ustaların bazı özel tariflerini serpiştirmiş.

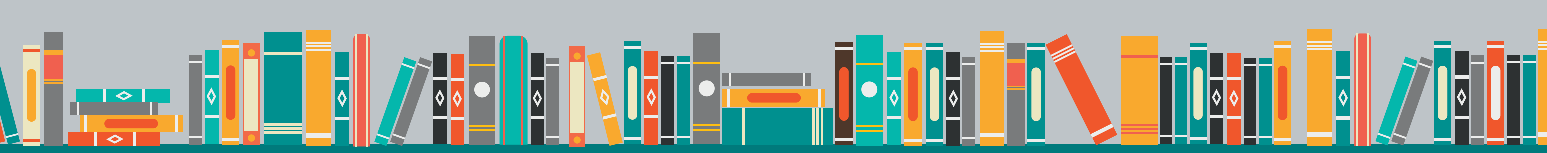

İstanbul'a kapuçinoyu ilk tanıtan Baylan Pastanesi'nden Savoy'a, Royal Çikolataları'ndan Delizia Hardalları'na, İstanbul gecelerinde sahneye çıkıp ilk kez buzuki çalan Buzuki Erol'dan gece hayatının önemli ismi -ve aynı zamanda kadın ayakkabısından içki içmenin mucidi!- gazinocu Gaskonyalı Toma'ya kadar birçok mekan ve kişinin hikayesi var kitapta.

Yalnızca İstanbul'da kalanlarla değil, Yunanistan'a göç edip işini sürdürenlerle ya da bu kişilerin yakınlarıyla da konuşmuş Simyonidis. Bu söyleşilerin satır aralarında, 1950'lerin başında 100 bin olan Rum nüfusun bugün 3 bin civarına düşmesinin Tür-

Royal Çikolata ve Şekerlemeleri, Spiros Ethnopulos tarafından 1885'te kuruldu.

Çoğu artık aramızda değil
İstanbul'un eğlence hayatının unutulmaz isimlerinden Gaskonyalı Toma, en üstteki fotoğrafta ayakta en sağda. İstanbul'da sahneye çıkıp buzuki çalan ilk sanatçı Buzuki Erol (Örter) ve eşi Despina Gazyani Örter (üstte). Heybeliada'nın ünlü Rum bakkalı Sava Kersenoğlu'nun dükkanı (sağ üstte). 1930'da İstiklal Caddesi'nde açılan Şehir Pastanesi (sağda).

kiye için ne büyük bir kayıp olduğunu da o göçler sırasında yaşanan acıları da görmek mümkün. Birçok İstanbullu Rum, göç etmek zorunda bırakılmanın acısına ek olarak Yunanistan'da dışlanmanın acısını yaşamak zorunda kalmış. İstanbul'da hepsi birer marka olan Rum mutfak ustalarının kendilerini bir de Yunanistan'da kanıtlamak zorunda kalması insanı hüzünlendiriyor.

‘Moda’sı geçmeyen semtte tarihî bir gezinti

SİNAN YÜCEL

Deniz Kavukçuoğlu, hayatının bir bölümünü geçirdiği ve hâlâ yaşadığı Moda’yı anlattığı ve “bir gezinti kitabı” olarak nitelendirdiği kitabında okuyucuyu Kadıköy Çarşısı, Bahariye, Mühürdar ve Moda’da bir geziye çıkarıyor. Tarihi semtin sokaklarını dolaşırken, Moda’yı Moda yapan kişileri, yapıları ve dükkânları da tanıyoruz.

19’uncu yüzyılda daha çok Avrupalıların ve özellikle İngilizlerin tercih ettiği, konaklar ve büyük bahçeli evlerle dolu semt olan Moda, 1950’li ve 60’lı yıllardan itibaren hızla apartmanlaşan yerlerden biri oldu.

Yazar, eski Moda’nın çehresinin bu apartmanlaşma döneminde nasıl değiştiğini de anlatmış. Birbiri ardına yükselen apartmanların inşaatlarında çalışan işçilerin, memleketten çağırdıkları hemşehrilerinin kapıcı olmasını sağladığını, semte yerleşen kapıcıların akrabalarının da arka arkaya bakkal, manav, kasap, büfe, lokanta, kahve ve bilardo salonu açtığını aktaran Kavukçuoğlu, bu sürecin semtte büyük değişikliklere yol açtığını aktarıyor. Kitaptaki ilginç bilgilerden biri de bugün Moda’yla özdeşleşen çay bahçelerinin nasıl ortaya çıktığıyla ilgili. Kavukçuoğlu, kapıcıların boş oldukları pazar günleri kendilerini başka semtlerden ziyarete gelen köylülerini, akrabalarını ağırlamakta zorluk çektiğini ve bu çay bahçelerinin de ilk olarak bu ihtiyaca cevap vermek için açıldığını anlatmış.

Kavukçuoğlu’nun anlattıkları semtin tarihiyle de sınırlı kalmıyor. Sözgelimi 238 yıllık bir geçmişe sahip Ali Muhiddin Hacı Bekir’i anlatırken yalnızca demirhindi şerbetinden ve birbirinden güzel lokumlarından söz etmiyor. 18. yüzyılın sonlarında Avrupa’da kurulan rafinerilerde üretilen şekerin, yani “kelle şekeri”nin Türkiye’ye gelmesini ve Hacı Bekir’in bu sayede ürettiği akide şekerlerini, 1811’de bulunan nişastanın un yerine kullanılmasını ve şekerle karıştırılıp ilk lokumların üretilmesini de anlatıyor.

Kısacası, Kavukçuoğlu’nun kitabı bir kent kitabı olmanın hakkını verirken okuyucuyu başka birçok konuda da bilgi sahibi yapan sıkı bir çalışma olmuş.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE MODA’DA GEZİNTİ
Deniz Kavukçuoğlu
Can Yayınları
204 sayfa, 17 TL

Kent nasıl kurulur?

Eski Yakındoğu'da kentler nasıl inşa edilmişti? Ne gibi biçimler ve teknolojiler kullanılmıştı? Daha geniş bir açıdan bakıldığında, insanlar antik dönemde yeryüzünde nasıl yaşıyordu, yaşadıkları kentlerde geçmişlerini anmak, belleklerini canlı tutmak için hangi yöntemlere başvuruyordu? Anıtlarını ne zaman, nereye, nasıl dikiyorlardı?

Illinois Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Ömür Harmanşah, *Eski Yakındoğu'da Kent, Bellek, Anıt* adlı çalışmasında arkeolojik araştırmaların son bulgularını kullanarak yeni bir okuma sunuyor, bir "şehir planlaması" pratiğinin bu coğrafyadaki kültürel tarihini yazıyor.

Eski Yakındoğu'da Kent, Bellek, Anıt
Ömür Harmanşah
İngilizceden çeviren: Fügen Yavuz
358 sayfa
Kasım 2015
ISBN: 978-605-5250-70-6
42 TL

KÜY

kuyayinlari
www.kocuniversitesiyayinlari.com

İbnülemin'in özel defterinden hoş latifeler

Son Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminin önde gelen edebiyat tarihçisi, müzeci ve mutasavvıf İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in yazma bir eseri ilk kez günışığına çıkıyor. Yazarın 50 yıla yakın yanında taşıdığı özel defter.

EMİN NEDRET İŞLİ

İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in basılmamış eserlerinden biri de Kemal ü'l-Letâif'dir. Tek nüsha olan bu yazmanın başlangıcında "bu Mecmua'nın tahririne 21 Şevvâl 1322//15 Kanunevvel 1320 Çarşamba günü mübâşeret (başlanmış) olunmuştur" denilmektedir. 28 Aralık 1904 tarihine denk gelen bu ifade, eserin yazılmaya başlanma tarihidir.

Eserin sonunda yazılı latifelerin bitişinde 1951/1952 tarihleri görülmektedir. Bundan dolayı İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in bu eserini yaklaşık 48 yıl yanı başından ayırmadığını, hoşuna giden veya yaşadığı latifeleri bu eserine yıllar boyu kaydettiğini anlıyoruz. 20x13 cm. ölçüsündeki eser 201 varaktır (402 sayfa). Son kısımda 11 varak (22 sayfa) boştur. 4a-18a varakları arasında 36 adet Nasreddin Hoca fıkrası kayıtlıdır. Açık saçık fıkraların, galiz bazı ifadelerin de yer aldığı bu latife hazinesinden #tarih okurlarına bir seçki sunuyorum:

. Veliahd-ı Saltanat Abdülmecid Efendi bil-münasebe -Maarif Nezaretine ta'yin olunan- Doktor Nazım Bey'den bahs eylediği sırada "Doktorlar ya öldürür yahud diriltirler, Allah vere de bu nâzır Maarifi öldüren doktorlardan olmasın" dedi. Arz-ı takdirât ettim. 9 [zilkade] [13]36 / 16 Ağustos [13]34 / [16 Ağustos 1918] (Sayfa 108).

. Müessislerinden olduğum "Türk İslâm Eserleri Müzesi" müdiriyetinde bulunduğum esnâda benden şehâdetnâme istediler. Şöyle mukabelede bulundum: "Benim gibi Şark ve Garb'ta ma'ruf olan bir ademden ilim şehâdetnâmesi istemek ehl-i iffet bir kadından fahişe vesikâsı istemek kabilindendir." 21 Teşrinsani 1939

Osmanlı kültürüne adanmış bir hayat

İbn'ülemin Mahmud Kemal İnal 1870 senesinde İstanbul Mercan'da doğmuştur. "Mühürdar" lâkabı ile bilinen Emin Paşa'nın oğludur. İlk öğreniminden sonra bazı okullarda medrese derslerine devam etmişse de asıl öğrenimi özel öğretmenlerdendir. Merakı ve özel çalışmalar ile kendi kendini yetiştirmiştir. Çok genç yaşında gazete ve mecmualara yazılar yazmaya ve Babıâli kalemlerine devama başlamıştır. Sadaret Mektubî Kalemi Müdürü iken Meşrutiyet'ten (1908) sonra Eyâlât-ı Mümtaze Kalemi müdürü olmuş ve 13 sene bu vazifede bulunmuştur. Müdevvenat-ı Kanuniye ve Takvim-i Vakayi Müdürlüklerini de bu göreve ilâve olarak yapmıştır. Bir zaman sonra Babıâli'nin en önemli vazifelerinden biri bulunan Divan-ı Hümayûn Beylikçiliği'ne tayin edilmiştir.

Evkaf-ı İslâmiye Müzesi'nin (şimdi Türk-İslâm Eserleri Müzesi) idare meclisi üye ve başkanlığını, Vesâik-i Tarihiye Tasnif Heyeti Reisliği ve Türk Tarih Encümeni üyeliği yapmış ve son görevi olan Evkaf-ı İslamiye Müzesi Müdürlüğü'nden emekliye ayrılmıştır. 25 Haziran 1957'de yaşama veda etmiş, Merkez Efendi Mezarlığı'ndaki aile kabrine gömülmüştür.

Eşsiz yazma kitaplarla dolu kütüphanesi, kıymetli yazı koleksiyonlarıyla evi ve bizzat kendisi canlı bir müze sayılan merhumun 40'a yakın basılmış ve basılmamış eseri mevcuddur. Bütün kütüphanesi ve hat koleksiyonu vasiyeti gereği İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır.

Eserlerinden bazıları şunlardır: Son Asır Türk Şairleri, Son Sadrazamlar, Son Hattatlar, Hoşsada, Şeyhülislam Yahya Efendi Divanı Mukaddemesi, Leskofçalı Galib Divanı Mukaddemesi, Evkaf Nezareti Tarihçesinde Nazırların Hal Tercümeleri, Yusuf Kemal Paşa'nın Sadareti ve Konak Meselesi, Kemal-ül Hikme, Kemal-ü'l İsme, Tuhfe-i Hattatin Mukaddemesi, Sabih (Roman).

(sayfa 196).

. Bir gece musiki meclisimize bir takım lüzumsuz eşhhas da gelmiş kımıldayacak yer kalmamış idi. Kâni nâmındaki hoşsada âmâ hafız gelince -mecliste bulunan- muharrir ve muallimlerden ve erbâb-ı musikiden Hakkı Süha Bey bana hitaben "Kâni geldi" dedi. "Gelen yalnız Kâni mi, Fuzulî de geldi" dedim. Nükteyi anlayanlar münbasit oldu. 29 Teşrinsani 1954 (sayfa 201).

. Kör lakabıyla meşhur Mahmud Nedim Paşa'nın biraderi Sağır Ahmed Bey'in oğlu Ali Haydar Bey Fuad Paşa'ya bir kaside-i medhiye takdim eder. Fuad "Aferin beyefendi oğlum amca paşa hazretleri görse, peder beyefendi duysa elhak memnun olurlardı" der. Dersaadet gazetesi 14 Temmuz 1326.

. Mekteb-i Harbiye civarında Belvü Bahçesinde terennüm eden Deniz Kızı namıyla maruf Eftelya'yı bir gece dinlerken Reşid Paşazade Salih Bey "Dikkat buyurursanız sesi dalgalanıyor"demesiyle "deniz kızı olur da dalgalanmaz mı?" dedim. 1 Ağustos 1932.

. Diyojen'e "nerelisin?" demişler "Dünyalıyım" demiş.

. Galata Mevlevihanesi Şeyhi Ahmed Celâleddin Dede hastalık geçirdikten sonra ehibbasından biri "bize de geliniz" diye rica etmesiyle şeyh "kendime gelirsem size de gelirim" cevabını vermiştir. Ali Fuad Bey söyledi. 19 Eylül 1932 (sayfa 176).

. Şair Kazım Paşa, İsmail Paşa-zâde Şair Hakkı Bey'e "Senin yüzünü gördükçe karına acıyorum" demiş. Hakkı Bey de "Eğer karımı görsen bana daha ziyade acırsın" demiş. Beylikçi Tahir Bey söyledi. 4 Şevval [1]317.

. Kethüda-zade Arif Efendi elinde baston olduğu halde sokakta gezerken bir zat tesadüf eder. O zaman İstanbul'da baston taşıyan nadir olmağla o zat kethüda-zadenin baston taşıdığına taaccüb edib "Efendi elinizde Frenk değneği ne geziyorsunuz" dedikte müşarûnileyh "Ben onu Osmanlı ettim de öyle kullanıyorum" demiştir (sayfa 75).

. Sultan Mahmud, İzzet Molla'ya "Molla Yesari-zâde'yi ne kadar seversin her yerde sizi yan yana görüyorum, bu ne kadar muhabbet" demiş. Molla da "Yesari-zâde dainiz güzel yazı yazar. Kulunuz da biraz medrese gördüm. İkimiz yan yana gelince okur-yazar bir efendi oluyoruz" demiş (sayfa 73).

. Akbaba gazetesi sahibi Yusuf Ziya, telefonla bir iş için görüştüğüm esnada Ada'da otururken avdet edip gazete idaresine kapandığından bahs ile ziyarette bulunamadığını söylediği sırada "Adalı idik, odalı olduk" dedi. Ben de derhal "o halde biz de sizi odalık! yaparız" dedim. 24 Eylül 1934 (sayfa 182).

. Yeniçerinin biri ayvazın birine "Oğlan Müslüman olsan" diye zor ettikte ayvaz "Çeri efendi Müslüman olayım amma ne diyeyim de olayım" der. Yeniçeri "Vallah ne denileceğini ben de bilmiyorum" cevabını verir (sayfa 33).

Dane DeHaan (James Dean) ve Robert Pattinson (Dennis Stock) filmin bir karesinde.

James Dean efsanesi tekrar peyazperdede

New York'ta yağmurun altında, yakalar kalkık, elleri cepte, ağzında sigara, sinema tarihinin en kült pozlarından birini verdiğinde, James Dean'in henüz tek bir filmi bile oynamamıştı.

Life
Yön.: Anton Corbijn
Oyn.: Robert Pattinson, Dane DeHaan
4 Aralık'tan itibaren
lifethefilm.com

İlk fiminin çekimleri (Cennetin Doğusu, East of Eden) yeni bitmiş, ikinci ve en önemli filminin (Asi Gençlik, Rebel Without a Cause) çekimleri başlamak üzereydi. Aynı senenin sonunda, üçüncü ve son filmi (Devlerin Aşkı, Giant) biter bitmez James Dean'in 24 senelik kısacık yaşamı da sona erecek, fakat bir ikon olarak var olmaya devam edecekti. Sene1955'ti.

Magnum fotoğrafçısı Dennis Stock, senenin başında, yıldızı yeni parlayan James Dean'in 'başka bir havası' olduğunu farketmiş, iki film arasını fırsat bilmiş, *LIFE* dergisine genç oyuncuyla birkaç haftalık foto-röportaj yapmak istediğini söylemişti. Stock, ilk başta teklife sıcak bakmayan James Dean'i şöyle ikna ediyor: "Tek amacım, herkese James Byron Dean'in o şahsına münhasır karakterinin nasıl bir çevrede oluştuğunu göstermekti, ona da bunu anlattım." James Dean ikna olur ve birlikte Los Angeles ve New York'tan aktörün doğduğu Indiana, Fairmount'a uzanan bir öyküye doğru yola koyulurlar. Filmi izlerken, gencecik bir oyuncunun aynı anda hem büyük bir ün hem de büyük bir trajedinin eşiğinde olduğunu bilmek hüzün veriyor, ama bir yandan da bir efsanenin, daha filmlerinden önce bu fotoğraflarla doğuşuna tanıklık etmek bize kalırsa filmin en etkileyici yanı.

Times Meydanı, New York, 1955

Moody New Star
HOOSIER JAMES DEAN EXCITES HOLLYWOOD

BARNS TO BROADWAY

Filmin hikayesini oluşturan ve *LIFE*'ın 1955, Mart sayısında yayımlanan James Dean albümü.

Hollywood'un gelgitli atmosferi ve dönemin hadiseleri etrafında Stock-Dean arasındaki arkadaşlığı, sorunları, itiş-kakışları anlatan filmin yönetmeni, yine genç yaşta ölen ünlü şarkıcı Ian Curtis'in biyografisini çeken (Control, 2007) Hollandalı Anton Corbijn. Alacakaranlık (Twilight, 2008) serisiyle ünlenen Robert Pattinson fotoğrafçı Dennis Stock'u, yetenekli genç oyunculardan Dane DeHaan ise James Dean'i canlandırıyor. Her iki oyuncu da gayet başarılı, ancak film boyunca "keşke Jimmy'yi oynayan Pattinson olsaydı" demekten kendinizi alamıyorsunuz.

Eskiden İstanbul'a kurt inerdi

İstanbul'un 1929 ve 1954 kışlarına dair efsaneleri fotoğraflarla belgeleyen özel bir seçki bu kış sanatseverlerin beğenisine sunuluyor

İstanbul Kış Günlüğü
1929 & 1954
18 Aralık – 10 Ocak
Caddebostan Kültür Merkezi, İstanbul
sanat.ykykultur.com.tr

4 Şubat 1929: "Kurtlar, Mehmet adında yaşlı bir adama saldırdı. Feryada koşan semt sakinleri, yaşlı adamı kurtların elinden kurtardı. Kartal, Maltepe ve Karacaahmet'te de yiyecek aramaya çıkmış kurt sürüleri görüldü."

1929 ve 1954 yıllarında Tuna Nehri'nden kopan buzlar Karadeniz üzerinden İstanbul Boğazı'na akın etmiş, ağır kış koşulları Avrupa'nın neredeyse tamamını kasıp kavurmuş ve İstanbul'un yakın tarihine damgasını vurmuştu. Fotoğraf tarihçisi ve koleksiyoneri Cengiz Kahraman'ın 10 yıllık çalışması sonucu hayata geçirilen ve "İstanbul Boğazı ve Haliç dondu, Sarayburnu'ndan Üsküdar'a yürüyerek geçenler oldu" efsanesini belgeleyen 250'ye yakın fotoğrafın kitabı geçtiğimiz kış Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkmıştı. Bu kitapta yer alan özel bir seçki ise bu ay sergiye açılarak ziyaretçileri bir kentin tarihine davet ediyor.

Yıldız'daki Mülkiye Mektebi civarına gelen bir kurdun öğrenciler tarafından öldürülmesi, Maslak'ta rastlanan kurt sürüsüne jandarmanın operasyon yapması, Sütlüce Mezbahası yakınlarında bir çoban ve koyunlarının soğuktan donması, Eyüp'te evlerin çatısı uçunca açlık ve soğuktan ölmek üzere olan mahalle halkının kurtarılması, İstanbullular'ın Boğaz'ın ortasında poz vermeleri, her iki kışın acı ve unutulmaz hadiselerinden.

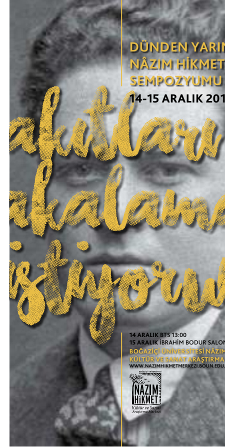
Dönemin profesyonel ve amatör fotoğrafçılarının çektiği film karelerini andıran büyüleyici fotoğraflar ve 'şipşak' hatıralarla, bugün yerlerinde yeller esen eski yapıların arasında nostaljik bir yolculuk yapmak isterseniz, kış bastırmadan sergiyi ziyaret etmenizi öneririz.

SEMPOZYUM

Nâzım'ı yeniden anlamak

Daha barışçıl ve daha özgür bir yaşamı özlediğimiz bu gezegende, umut etmek de giderek zorlaşıyor. Yani, şair Nâzım Hikmet'in aydınlık dünyasını farklı yaklaşımlar ve disiplinlerle yeniden keşfetmenin, felsefesini sorgulamanın, bugüne ve geleceğe dair birlikte yeni düşler kurmanın tam da zamanı. Tek tek eserlerinin yakın okuma yöntemleriyle inceleneceği sempozyumda, şairin modern Türkçe şiirin gelişimine katkısı ve dünya edebiyatındaki yeri de vurgulanacak.

Dünden Yarına Nâzım Hikmet
"Vakıtları Yakalamak İstiyorum"
14 - 15 Aralık
Boğaziçi Üniversitesi Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Araştırma Merkezi
nazimhikmetmerkezi.boun.edu.tr

TİYATRO

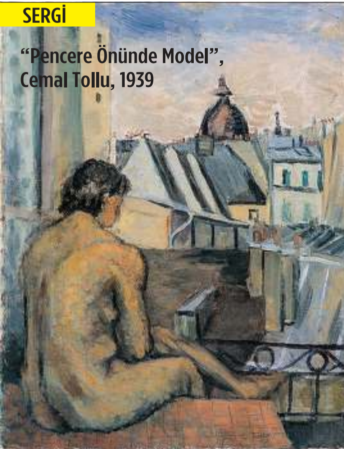
Afife Jale ve Bedia Muvahhit ilk kez aynı sahnede buluşuyor

İlk kez geçen sezonun sonunda sahnelenen "Hayal-i Temsil" uzun süre etkisinden kurtulamayacağınız bir yapıt. Ahmet Sami Özbudak'ın yazdığı ve Yiğit Sertdemir'in yönettiği oyunda Türk tiyatrosunun iki kıymetli ismi Afife Jale ve Bedia Muvahhit, makyör Dikran Efendi'nin hayal dünyasında bir araya geliyor. Yaşadıkları sıkıntılara, konulan yasaklara ve ödedikleri bedellere rağmen tiyatro tutkularının başarıyla aktarıldığı oyun, seyircilerin hafızalarında unutulmayacak bir iz bırakıyor.

Hayal-i Temsil
16-19 Aralık
Haldun Taner Sahnesi, İstanbul
ibb.gov.tr

SERGİ

"Pencere Önünde Model", Cemal Tollu, 1939

"Dörtlü Güzellik", Neşet Günal, 1951

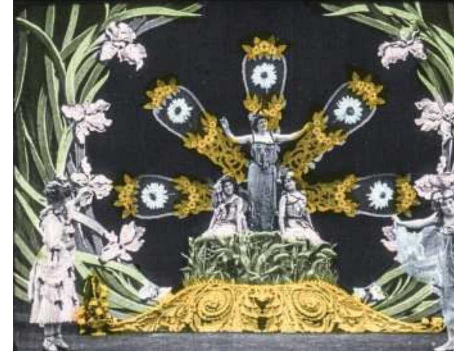
Sanat değil, memleket meselesi

Küratörlüğünü Ahu Antmen'in yaptığı sergi, 20. yüzyılın başında gizli saklı ve tek tük, Cumhuriyet döneminde ise yoğun olarak üretilen, bir dönem "sanat değil, memleket meselesi" olarak değerlendirilen ve terim olarak ilk kez 1920'lerde, Galatasaray Sergileri'nde kullanılan 'nü' resimlerin izini sürüyor.

Üryan, Çıplak, Nü:
Türk Resminde Bir Modernleşme Öyküsü
25 Kasım 2015 – 7 Şubat 2016
Pera Müzesi, İstanbul
peramuzesi.org.tr

FESTİVAL

Sessizliğin beyazperdedeki sesi

İlk 'renkli sessizler'den "Peri Masalları" (Fairy Tales: Early Colour Stencil Films), 1901-1908

Sessiz sinemayı geniş kitlelere tanıtan Uluslararası İstanbul Sessiz Sinema Günleri'nin ikincisi, sinemanın öncü örneklerini canlı müzik eşliğinde bir araya getiriyor. Bu seneki teması "Modern Kadının Doğuşu" olan festivalin programında, daha önce yayınlanmamış Osmanlı dönemi görüntülerinden Diva filmlerine, Charlie Chaplin ve Buster Keaton klasiklerinden 'renkli sessizlere' kadar birçok bölüm yer alıyor. Ayrıca dünyanın ilk film şirketi Gaumont'nun 120. yılı şerefine, 100. yaşını kutlayan ve restore edilen "Vampirler" filmi Türkiye'de ilk kez on bölümüyle seyirci karşısına çıkıyor.

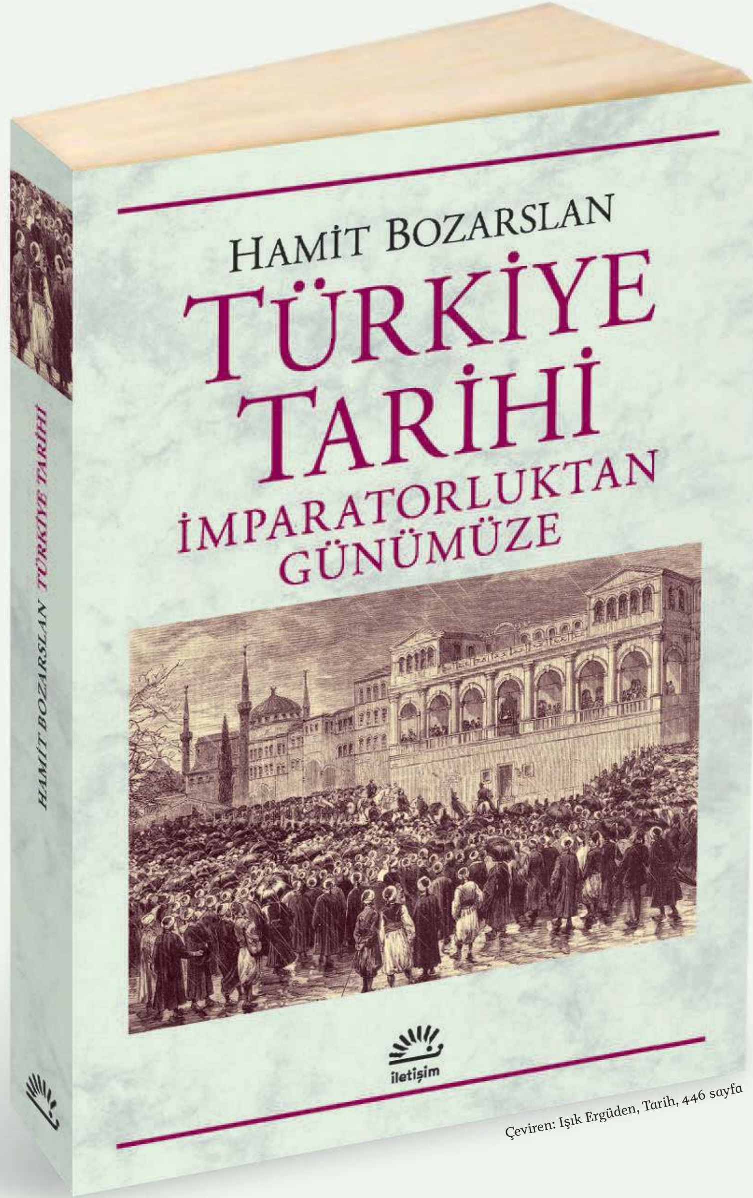
2. Uluslararası İstanbul Sessiz Sinema Günleri
3-6 Aralık
sessizsinemagunleri.com

"Bir Hafta" (One Week) adlı filmde Buster Keaton ve Sybil Seely, 1920

iletişim

Sürekliliklier, sert kopuşlar...

Tarihçi ve siyaset uzmanı Hamit Bozarslan, 13. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nun ve Selçuklu Devleti'nin kalıntıları üzerine kurulan ve yedi yüzyıla yakın hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi üzerinden günümüz Türkiyesi'ni anlamaya çalışıyor.

www.iletisim.com.tr iletisim@iletisim.com.tr facebook.com/iletisimbirikim twitter.com/iletisimyayin vimeo.com/iletisim instagram.com/iletisimyayin Genel Dağıtım PUNTO

Kazanabileceğiniz tek savaş

Burada aklımda kaldığı kadarıyla dünya tarihini yazıyorum yazmasına da, aklımda kalan sadece aldığım tarih dersleri değil. Şöyle bir düşününce hâlen devam eden ve şu anda 30. şeref yılını kutladığım öğrencilik hayatım boyunca dinlediğim birçok dersten birçok şey aklımın bir köşesinde yer etmiş. Tabii fizik, kimya ve biyoloji gibi derslerden aklımda kalanlar ancak ve ancak dar gelirli bir kardeşimizin kelimeleri birleştirerek vereceği seri ilan kadar yer tutar, orası ayrı, ama mesela Milli Güvenlik dersi hocası emekli albayın şu sözleri kalmış aklımda:

"Savaş nedir? İstiyorum, vermiyor. O zaman gidip zorla alıyorum, savaş budur. Peki savaş nasıl kazanılır? Girmeyerek. Kaybetsen zaten kaybediyorsun ama kazansan, eline geçen genellikle harcadığını karşılamaz."

Valla aklımda kaldığı kadarıyla dünya tarihine ve de İsviçre'nin ekonomisine baktığımda gerçekten de savaşa hiç girmeyenlerin, azını çoğunu bilemem ama bir şekilde kazandığını görüyorum. Hatta İsviçre gibi "Aman kimseye bulaşmayalım," yaklaşımını devlet politikası hâline getirmiş ve işleri gayet de yolunda gitmiş ülkeler az değil. Misal Paraguay, 10. yüzyılın ilk yarısında böyle bir "kendi kendine yeten yedi ülkeden biri" olma hevesine kapılmış ve kendisini dışarıya kapatarak hızlı bir gelişme süreci yaşamıştı. Paraguay'ın kendini dışarı kapatması çok da zor değil: Etrafında Uruguay, Arjantin, Brezilya var. Dünya kupası açısından adeta bir ölüm grubu ama Avrupa ve Ortadoğu'ya kıyasla sakin diyebileceğimiz tıynette ülkeler bunlar.

Ha nedir, günün birinde, 19. yüzyılın ikinci yarısında falan, Paraguay Başkanı Lopez ölüyor ve her demokratik ülkede olduğu gibi oğlu Solano Lopez başkan seçiliyor. Tabii ki ismi sadece bu kadar değil ama aklımda bu kadarının kaldığına şükredin artık. Bu oğul Lopez, "Artık bölgede seyirci değil, oyuncu olacağız," diyor ve Güney Amerika'da diklenmeden dik duracağını ilan ediyor.

Hâlbuki ondan önce kimse

"Paraguay da ürkekmiş, Paraguay da çekingenmiş," falan demiyor ama oğul Lopez her nasılsa bir komplekse girmiş ve Güney Amerika'nın yükselen bölgesel gücü olma hevesine kapılmış. Ama Arjantin ve Brezilya hayli güçlü. Bizim Lopez uyanık ya, önce 'komşularla sıfır sorun' politikasıyla Uruguay'a yanaşıyor. E Brezilya ve Arjantin zaten küs gibi. Bizimki de hesapta Uruguay'ı yanına alıp bu ikisini birbirine düşürecek. Boyuna bakmadan stratejik sinsilikler peşinde.

Yalnız bir süre sonra Uruguay'da işler karışınca Brezilya kendi çıkarları için duruma müdahale etmesin mi? Sen bizim Lopez'i görme, nasıl köpürüyor. Bu bizim salak oğlan, boyuna posuna bakmadan gidip Brezilya'nın ticaret gemilerinden birine el koyuyor. Aklımda doğru kaldıysa gemideki yolculardan biri de Brezilyalı bir devlet adamı mı, komutan mı ne, onu da derdest ediyor ve yetmiyormuş gibi Brezilya'ya savaş ilan ediyor. Aklı sıra Uruguay da onunla olacak, Brezilya ve Arjantin arasında bir sürtüşme olduğu için Arjantin de ona arka çıkacak ve hep birlik olup Brezilya'yı yenecekler. Bir akıllar ki sormayın gitsin.

Önce Uruguay "Bu stratejik debillikte ben yokum arkadaş," diyerek karşı tarafa geçiveriyor, Arjantin bu dahice planı başından beri hiç mi hiç umursamıyor ve bir tarafta bizim salak oğlan Lopez, diğer tarafta Güney Amerika'nın iki büyük gücü Arjantin ve Brezilya, yanlarında da Uruguay, hep beraber Paraguay'a karşı savaşa giriyorlar. Sonrasının detaylarıyla canınızı sıkmayayım diyorum ama o detaylar en nihayetinde Güney Amerika'nın en kanlı savaşlarından birine ve 400 bin insanın hayatına mâl oluyor.

Ha nedir? En başta dediğim gibi, savaşı kaybeden Paraguay çok kaybediyor, evet, ama savaşı kazanan Brezilya borç içinde kalıyor, Arjantin de isyanlarla çalkalanıyor. Son tahlilde, savaşların asla kazananı olmuyor, sadece savaşanlardan biri daha az kaybediyor. Halklarını kişisel hırsları ve hayâlleri için ölüme sürükleyenler de aradan yüzlerce yıl geçse bile unutulmuyor, dünyanın bir diğer ucundaki bir zirzopun yazısına bile konu olabiliyor.

BELGRAD KALESİ

Fatih'in kahramanlığı yetmedi

Üç yıl önce İstanbul'u alan muzaffer komutan, 1456'da Belgrad Kalesi'ni kuşattı. Fatih Sultan Mehmet, iki ateş arasında kalan ordusunu bozgundan kurtardı. Belgrad 1521'de fethedilecekti.

Belgrad Kalesi'nden Kalemeydan ve Sava nehri görüntüsü, arkada Yeni Belgrad'ın gökdelenleri.

Fotoğraf: Fatoş Dilek Güngör

✎ SERHAN GÜNGÖR

"Fatih'in Belgrad Kuşatması", Nakkaş Mehmet, *Hünername* 1584, Topkapı Sarayı Müzesi.

Yirmidört yaşındaydı. Ordusunun ileri hatlarının düşman taarruzu karşısında bozgun halinde çekilmesine duyduğu öfke çok büyüktü. Yeniçeri ağasına karşı-taarruz emretti. Hasan Ağa, sonucunu bilerek ölümüne doğru atını sürdü. Sonra öyle bir an geldi ki, Sultan, yeniçeri ağasını öldüren süvari ile burun buruna geldi. Büyük İskender hikayeleri ile büyümüş bu genç "savaşçı kral" için kılıcı ile düşmanını biçmek zor olmadı. Yanındaki iki kişi ile birlikte atının üzerinde muharebenin içine daldı, savaştı. Bu sayede, korkunç bir bozguna uğramak üzere olan 60.000 kişilik ordusu, komutanlarının kaçmadığını ve muharebenin içinde olduğunu görünce toparlandı, taarruzu geri püskürttü. 22 Temmuz 1456.

Kostantıniyye fatihi, "Kayser-i Rum", Sultan Mehmet Han bu muharebede başından ve bacağından yaralandı. 18 gün önce Tuna ve Sava nehirlerinin kesiştiği çok stratejik bir yerde bulunan Belgrad kalesini kuşatmaya başladığında kendinden emindi. Üç sene önce koca İstanbul şehrini fethetmişti. Babasının 16 sene önce kuşatıp alamadığı bu şehri de alıp, Macaristan'ın kapısını açacaktı...

Ancak, İstanbul'un fethi sırasında karargahında komutanları arasında yaşanan güç çekişmeleri ve kıskançlıkların benzeri, burada da tekrar ortaya çıkmıştı. Karaca Paşa, Tuna'nın öteki yakasında toplanmış Macar Kralı Hunyadi komutasındaki ordunun, karşı kıyıya asker geçirilerek durdurulmasını ısrarla teklif etmişti. Diğer paşalar "Öte yakadağı düşmanın bize ne zararı var..." diyerek, genç başkomutanın sadece gemiler ile nehir üzerinde yapılan blokaj ile yetinmesini sağladılar.

14 Temmuz'da Macar ve Haçlı güçleri, Osmanlı nehir ablukasını başarılı bir muharebe ile etkisiz hale getirip, ordularını Tuna'nın Belgrad yakasına geçirdiler. Bunun sonuçları çok ağır oldu ve aslında kaleyi fethettiklerini sanan Osmanlılar, kalenin içinde ve dışında gerçekleşen ani karşı taarruzlar sonucu panik halinde insiyatifi yitirdiler. Siperine düşen bir top mermisi sonucu şehit olan Karaca Paşa bu yenilgiyi göremedi. Toplarını, gemilerini ve binlerce askerini kaybeden Osmanlı Ordusu, Fatih'in cesareti sayesinde çok daha feci bir bozgundan kurtulup geri çekildi. Belgrad'ın fethi 65 sene sonrasına kalmıştı.

6. yüzyılda İmparator Justinianus tarafından inşa edilen Belgrad kalesi, 15. yüzyılda esaslı bir yenileme gördü. 1521 - 1867 arasında Türk yönetiminde kaldı. Bugün hâlâ kullanılan Türkçe "Kalemeydan" adını da o döneme borçlu. Nehirlerin buluşma noktasına bakan "Defterdar Kapısı", yüzyıllar önce olmuş büyük olayların gerçekleştiği harp meydanını bugün sessizce seyrediyor. Şehirdeki kiliselerin çanları ise, Avrupa'nın çoğu yerinde olduğu gibi, hep tam öğle saatinde çalıyor ve Türklerin Belgrad surları dışındaki yenilgisini hatırlatıyor!

BOOOZAA!

Kış gecelerinin mayalı darı içkisi

8-9 bin yıl öncesine dayanan ve tarihin ilk alkollü içeceklerinden olan boza, meyhanelerin kapatıldığı dönemlerde müdavimlerin gözdesi olmuş, 'afyonlu boza' bile uzun süre yasaksız içilmişti.

PETEK ÇIRPILI

Bozanın geçmişine göz attığımızda, ilk alkollü içecek olan biranın ta kendisi olduğu iddiası ile karşılaşıyoruz. Bu durumda tarihi şaraptan daha eskiye dayanıyor demektir. 8-9 bin yıl önce Mezopotamya ve Mısır'da da bilinen boza, oradan gemiciler eliyle batıya, Hazar Denizi'nin güneyinden Asya'nın içlerine ve ta Çin'e kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış. Sümerler ve Eski Mısırlılar suyla ezilen malt ekmeğini mayalanmaya bırakırlarmış. Böylece alkol ve laktik asit ortaya çıkarmış.

Ama boza en çok Türkler tarafından benimsenmiş olmalı ki, göç ettikleri tüm topraklarda sevilmiş. Orta Asya'dan gelen Kıpçaklar bozayı Balkanlar'a taşıdı diyen de var, Horasan'dan gelen savaşçı dervişlerden Sarı Saltık'a bağlayanlar da. 1263 yılında Rumeli'ye yerleşen Bektaşi dervişlerinden Sarı Saltık, Horasan'da öğrendiği bozacılığı bölge halkına öğretmiş ve bozacı esnafının piri olmuş. Boza sözcüğünün kökenine dair iddialar da muhtelif. Mısırlılar "bousa", Kıpçak Türkleri ve İranlılar "buza" demişler.

Boza Türk boyları ile birlikte Anadolu'ya da gelmiş. Selçuklular zamanında darı, buğday, mısır, pirinç ve arpadan yapılan fermente içkiler "bekni" diye genel bir isimle anılırmış. Kaşgarlı Mahmut'un 11. yüzyılda kaleme aldığı *Divânü Lügati't-Türk*'te "bekni" sözcüğünün karşılığında ilk defa "boza" sözcüğüne yer verildiğini görüyoruz. 14. yüzyılda Aydınoğlu Umur Bey zamanında hazırlanan ve sağlık öğütleri veren *Tabiatname*'de "tehammür etmiş", yani mayalanmış içecekler arasında bozadan da bahsedilmiş. Şirvani'nin Arapça'dan tercüme ettiği yemek kitabında da buğday unu, pirinç ve balla yapılan "birinç bozası" ile arpa, buğday ve iç yağla hazırlanan bir "arpa bozası"nın tarifine rast geliyoruz.

Boza en parlak zamanını Osmanlı devrinde yaşadı. Fatih'in en sevdiği içecekler arasında adı geçer. Kanuni döneminde ise boza ve bozahanelere düzen veren bazı kanunlar çıkarılmış ve bozahanelerden her ay onbeşer akçe alınmaya başlanmış. Boza besleyici ve sıcaklık veren bir içecek olduğundan yeniçeriler arasında da çok tüketilirmiş. Peki, Evliya Çelebi'nin o güzelim *Seyâhatnâme*'si olmasa "Esnaf-ı Dar-ı Bozacıyan" bahsinde 1635'te İstanbul'da 300 dükkanda 1005 bozacı çalıştığını nasıl öğrenecektik? Çelebi, Tekirdağ darısından yapılan ve süt beyaz renkli, alkolsüz bir başka boza türünün de 40

dükkanda satıldığından söz eder. Bu bozayı ötekilerden ayrı tutmuş. Bu belki de bizim alıştığımız, darıdan yapılan ve bugün hâlâ içilen bozadır.

Osmanlılar'da boza alkollü ve alkolsüz olarak iki ana türde üretilir ve alkollü olmayan bozaya "tatlı boza" denirdi. Nogaylar ve Çerkezlerin yaptığı "maksima bozası" alkolsüz olduğu için ulema tarafından da rahatlıkla tüketilirdi. Diğer yandan Arnavutların alkollü "mırmırık bozası" bozahanelerde tüketilir ve yanında çeşitli sakatat yemekleri sunulurmuş. Bugün bozanın yanında sakatat yemek kulağa ne garip geliyor, değil mi? Bu bozalar şekerli değil, "ekşi boza" tabir edilen türden olsa gerek. Müşterileri fakir hamallarla gemiciler olan bu bozahanelere girmek İstanbullu kibar efendiler arasında ayıp sayılırdı. Tatarlar ise, zaten yüksek alkollü olan bozalarına bambaşka bir boyut daha katarak "afyonlu boza" yapmışlar. Kafayı iyi bozan bu Tatar bozası en sonunda III. Selim döneminde toptan yasaklanarak bunu imal edip satan bozahaneler kapatılmış.

En şiddetli içki yasaklarının yaşandığı IV. Murad ve IV. Mehmed dönemlerinde, 'sarhoşluk vermeyecek kadar'ını içmek helal sayıldığından meyhaneler kapanmış, ama yüksek alkollü Tatar bozası satan bozahaneler bir süre devam etmiş. 1670'te IV. Mehmed "Bozahaneler Vak'ası" ile içkiyi ve bozahaneleri tümden yasaklamış. "Meyhanecinin şahidi bozacı, bozacının şahidi şıracı" deyimimiz bu dönemlerden kalmadır.

18. yüzyılda yasaklardan dolayı tatlı boza üretimi artmaya başlamış ve alkollü, ekşi boza yavaş yavaş tarihe gömülmüş. Bizde artık hatırlanmasa da İngilizler "zythum", Fransızlar ise "boisson de millet" (darı içeceği) adı altında ekşitilmiş sulu darı hamuru ile geleneksel bir içki yapmaya devam ederler. Bizde önceleri pekmez, tarçın, karanfil, zencefil ve hindistan cevizi ile içilen bozayı bugün şeker ile tatlandırıp sadece tarçın ve leblebi eşliğinde tüketir olmuşuz.

Bir küçük bardağa ne çok tarih sığıyor, değil mi? Haydi, siz de gün boyu 'ensenizde boza pişirenleri' bir kenara bırakın, bir bardak boza alın elinize ve tarçın kokusunu içinize çekerek güzel bir kış masalı okuyun.

Geçmiş zaman bozacıları

Yıl 1956, Vefa Bozacısı. Arnavutluk'tan İstanbul'a göçen Hacı Sadık Bey'in 1876'da kurduğu ünlü bozacı bugün de aynı yerde üretime devam ediyor (Üstte). Romanya'da bir boza satıcısı, 1868 (Sağda).

Pirinç üzerine altın yaldızlı Osmanlı boza kupası, 16. yüzyıl

Türkiye'nin zihniyet haritasında yeni bir pafta...

Nurcihan'ın Çamaşırları ve Diğer Meseleler, Murat Toklucu'nun olağanüstü arşiv çalışmasıyla koştuğu *Zihinler Altında 20.000 Fersah* maratonunun ikinci etabı. Aklı hayali zorlayan asparagas haberlerden 7/24 komünist avcılığına, dansçı ayılardan sakallı bebeğe, "sülün endamlı kız" fantezilerinden ahlak bekçiliğine...

MURAT TOKLUCU KİTAPLARI

NURCİHAN'IN ÇAMAŞIRLARI VE DİĞER MESELELER
ZİHİNLER ALTINDA 20.000 FERSAH
Bugünün Kitapları, 208 sayfa

TÜRK ERKEĞİ VE DİĞER MUCİZELER
ZİHİNLER ALTINDA 20.000 FERSAH
Bugünün Kitapları, 244 sayfa

HAZIRLAYAN: **MURAT TOKLUCU**

Misli Görülmemiş Bir Maç

Galatasaray-Güneş Maçında; Futbol Sahasına Ayva Yağdırıldı

Maçı Altı İki Galatasaray Kazandı. Maçtan Sonra Galatasaraylılar Güneş Kulübü Önünde Gösteri Yaptılar

STADLARDA MİNDER SATIŞI YASAK EDİLDİ

Dün akşam bölge binasında kulüp temsilcileri ile Federasyon asbaşkanı Feyzi Umanın yaptıkları müşterek toplantıda Fenerbahçe - Gençlerbirliği maçında cereyan eden hâdiseler gözönünde bulundurularak bazı kararlar alınmıştır. ...

Murat Toklucu arşivi

Galatasaray Güneşi 6-2 mağlûp etti

Maçtan sonra Galatasaraylılar Güneş kulubü önünde büyük bir nümayiş yaptılar

Dün, lik maçlarına devam edildi. Taksim stadyomunda yapılmış olan Galatasaray - Güneş maçı büyük bir kalabalık önünde oynandı, neticede Galatasaray hâkim bir oyundan sonra 2 - 6 galip geldi. Maç asabî bir hava içinde ceryan etti.

Gerek maç esnasında, gerekse maçtan sonra Galatasaraylılar bazı nümayişler yaptılar.

Fenerbahçe stadında, Fenerbahçe 0 - 8 Anadoluyu, Şeref stadında Beşiktaş 0 - 6 Beykozu yendiler.

Maçlar hakkındaki tafsilâtı 7 nci sahifemizde spor sütunumuzda okuyunuz.

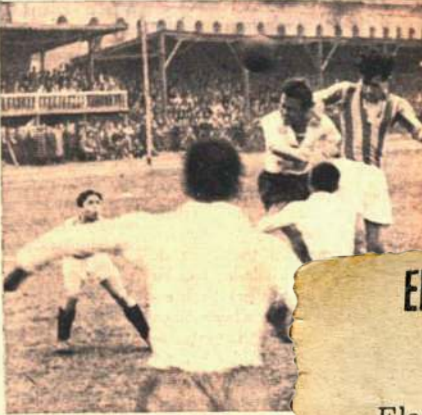
Galatasaraylıların sahaya a... tıkları ayvalar toplanıyor

Galatasaray Güneşi 6-2 mağlûb etti

Vefa - Süleymaniye 3 - 3 berabere kaldıla... Fenerbahçe Anadoluyu 8 - 0 yendi

Lik maçlarının beşinci hafta karşılaşmaları dün İstanbulun üç sahasında da yapılmıştır.

Taksim stadyomunda: Bu sahada Galatasaray - Güneş karşılaşması olduğundan futbol meraklılarının pek çoğu burada toplanarak beş bine yakın bir seyirci kütlesi teşkil etmişlerdi. Ekonomi Bakanı Celâl Bayar da Taksim stadyomuna gelmişti.

Güneş kalesi önünde ikinci go... evvelki heyecanlı bir ...

Haliç - Anadoluhisar

Öğleden evvel Haliçle Anadoluhisar karşılaştı. Neticede Haliçliler daha düzgün oynıyarak bu oyunu 3 - 1 kazandılar.

Vefa - Sü...

Birinci kümenin ... Süleymaniye takım...

Tribünlerde sert meyve satılması yâsaklandı

ANKARA, (Cumhuriyet Bür... — Futbol Federasyonu, son ola... üzerine aldığı bir kararla stad... larda meşrubat ve «sert meyve... tışını yasaklamıştır.

Son haftalarda çeşitli yer... vukubulan olaylarda sahaya ... tılan şişe ve ayva gibi sert me... görevli ve oyuncu...

Elazığ Stadı'nda ayva... yenmesi yasaklandı

Elazığ Stadı'nda ayva y... yasaklanmıştır.

Yetkililer bazı seyircilerin r... da sinirlenerek sahaya ve oyun... önleme... ...ylemişle... Atatür... ...atışı E... ...nmıştı.

SPOR

Yeşil sahada ayva mevsimi

Bundan tam 80 yıl önce, 1 Aralık 1935'te Galatasaray ve Güneşspor arasında oynanan maç Türk futbol tarihinde sahaya yabancı cisimlerin atıldığının kayıtlara geçtiği ilk futbol maçıdır. Galatasaray taraftarları maç boyunca sahaya ayva yağdırmıştır.

Taksim Stadı'nda oynanan ve Zaman gazetesinin ifadesiyle, "asabi bir hava içinde cereyan eden" maçı sekiz kişi tamamlayan Galatasaray 6-2 kazanır. 7 bin kişinin izlediği maçın gerilimli olmasının sebebi Güneşspor'u 1933'te Galatasaray'dan ayrılanların kurmuş olmasıdır

Güneşspor 1938'de kapanıp tarihe karışır ama sahaya ayva ve başka sert meyvelerin atılması bir gelenek halini alır. 1960'ların ikinci yarısında kısa süreliğine yerini cam şişe atmaya bırakan ayva ve benzer meyvelerin stada sokulması 1981'de resmen yasaklanır. 1990'lara gelindiğinde sahaya sert meyveler yerine pet şişe, madeni para, çakmak ve meşale atmak yaygınlaşacaktır.

Daktilo kursu, 1929

Daktilograf kadınlar, 1930

Ve kadın iş hayatına 10 parmakla atıldı…

II. Abdülhamit'in sadece devlet dairelerinde kullanılmasına izin verdiği daktilo, Latin harflerinin kabulünden sonra yaygınlaştı ve daktilograflık özellikle kadınlar için gözde bir meslek oldu.

Daktilonun ya da daktilo mantığının ortaya çıkışı daha eski olsa da ilk klavyeli makine 1874'te ortaya çıkmıştı. Ancak o dönem için büyük bir devrim sayılan bu daktiloları kullanan kişi yazdığı yazıyı göremiyor, yazdıklarını görebilmesi için şaryoyu bir ayak pedalı kullanarak kaldırması gerekiyordu. Yazının görülebildiği modeller 1914'te piyasaya çıktı.

29 Ekim 1933'te Ordu Ortamektebi'nde açılan sergide yeni Türk kadını doktor, avukat ve daktilograf olarak canlandırılmış.

Cengiz Kahraman arşivi

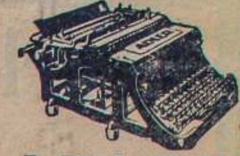
Daktilo sınavı, 1932

Kudret Emiroğlu, Gündelik Hayatımızın Tarihi adlı kitabında, 1900'lerin başlarında makine Türkiye'ye girdiğinde karşılaşılan en büyük zorluğun II. Abdülhamit sansürü olduğunu yazar. Sultan, daktilo kullanımına önce yalnızca bazı devlet dairelerinde izin vermiştir. Daktilonun sivil yaşamda yaygınlaşması için II. Abdülhamit'in tahttan inmesini beklemek gerekecektir.

Türkiye'ye özel üretildiği için epeyce pahalı olan Osmanlıca harfli makinelerin teknik bir zorluğu da vardır: Osmanlı alfabesinde harflerin bitişikliği ve yerlerine göre biçimlerinin değişmesi.

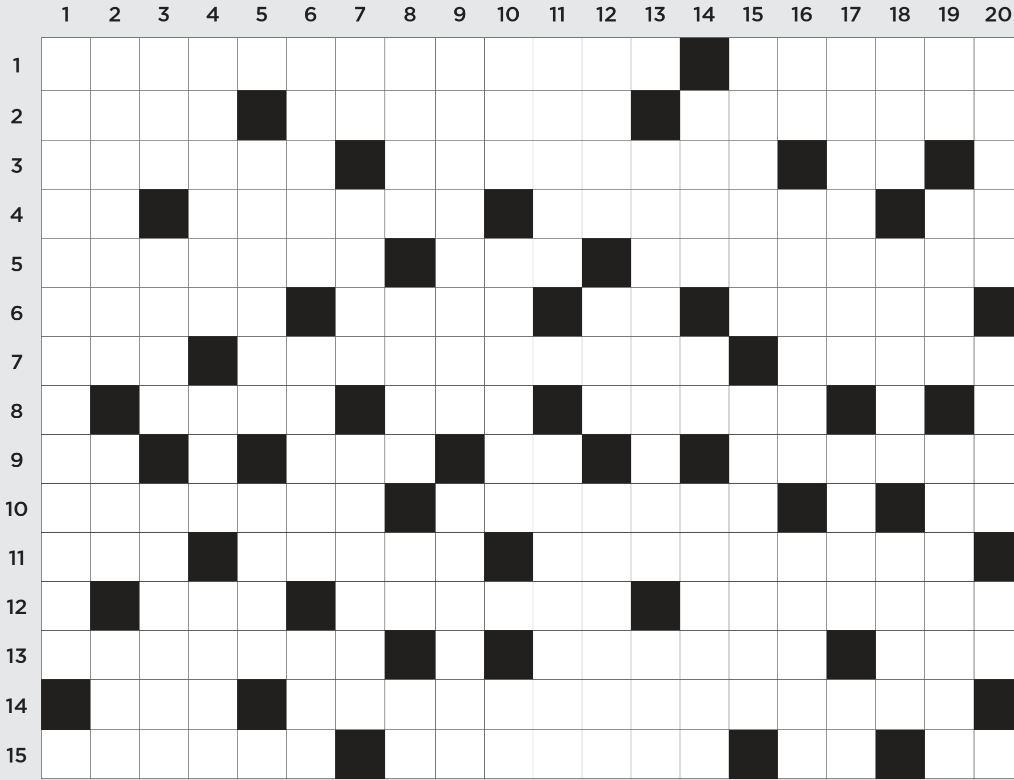
Daktilonun yaygınlaşması ve ucuzlaması Latin harflerinin kabulünden sonra oldu. Gazeteleri daktilo reklamlarının doldurduğu bu dönemde, meslek sahibi olmak isteyen genç kadınlar arka arkaya açılan daktilo kurslarına büyük rağbet gösteriyordu.

Ancak daktilolarda 1950'li yıllara kadar Amerikalıların Q klavyesi ve Fransızların A klavyesi kullanıldığı için sadece iki parmakla yazılabiliyordu. 1955'te milli klavye olarak bilinen F klavye geliştirince Türk daktilograflar çok daha hızlı yazmaya başladı. Uluslararası daktilografi yarışmasına ilk kez 1955'te katılan Türk takımı 1965'te Ece Özbayrak'la birinciliği kazandı.

ADLER
YAZI MAKİNALARI
1 Haziran hulûl etti
Her muamele mecburi olarak yeni harflerle yazılmalıdır!
ADLER YAZI MAKİNASI
Avrupada 1898 senesinde ilk imal edilen bir yazı makinasıdır.
Şimdiye kadar bütün dünyada
380,000 ADLER MAKİNASI:
Satılmıştır. Anadoluya 2684 makina gönderilmiştir.
ADLER
MAKİNASININ HUSUSİYETİ
Harflerin müvazi vuruşudur. Bu fabrikamızın ihtiraı olmak itibariyle başkaları tarafından taklit edilemez. Bu sayede fazla kopya çıkarmak mümkündür.
ADLER MAKİNASI
PEK DAYANIKLIDIR
ADLER
MAKİNASI
En iyi bir makinadır.
Anadolu için tali acantalar aramaktayız.
Bir Alman mütehassısı idaresi altında İstanbulda her gûna makine tamiri için bir tamirhane küşat ettiğimizi tebşir eyleriz.
ADLER
Makinaların baş acentası:
RİŞAR VOLF
Galata Voyvoda Hanı 7/10
Galata Posta kutusu 447

HAZIRLAYAN: **SEDAT YAŞAYAN**

SOLDAN SAĞA

1) Anadolu'da kendi adını taşıyan bir beyliğin kurucusu olup üç büyük Haçlı ordusuna karşı başarıyla çarpışmış ve bu nedenle ünlü bir destanın kahramanı olmuş Türkmen beyi – Müslüman Ortadoğu devletlerinde özerk yönetimlere, merkeze bağlı beyliklere ve sınır valiliklerine verilen ad. **2)** Nâzım Hikmet'in bir tiyatro oyunu – Yumurta biçiminde ve sekiz delikli bir flüt – II. Dünya Savaşı'nın önemli çarpışmalarına sahne olan bir Japon adası. **3)** Altı düz bir tür tekne – Kuram – İskambilde bir kağıt. **4)** Civa elementinin simgesi – Piston – İzmir'in Selçuk ilçesinin turistik sahili – Telli bir çalgı. **5)** Yiyeceği ortaklaşa sağlanan toplantı – Mersin'in Silifke ilçesinde antik bir kent – 1571'de yapılan ve Osmanlı donanmasının yenilgisiyle sonuçlanan deniz savaşı. **6)** Alaca, iki renkli – Ölümlü, gelip geçici – Bir gıda maddesi – Yağışsız havaya ya da mevsime verilen ad. **7)** Gözleri görmeyen – "Önce Ekmekler Bozuldu", "Suçumuz İnsan Olmak" gibi öykü ve romanlarıyla tanınan ve geçenlerde 92 yaşındayken ölen yazarımız – Asurlular tarafından Anadolu'da kurulan ticaret kolonilerine verilen ad. **8)** Halk edebiyatında dört dizeden oluşan şiir türü – Demiryolu – Esasla, temelle ilgili olan. **9)** Eski Mısır inanışında insan ruhu – Güreşte bir oyun – Mısır'ın plaka imi – Bütün maymun türlerini içine alan memeliler takımı. **10)** Antalya'nın Elmalı ilçesinin antik dönemlerdeki adı – Özerklik – Tavlada "üç" sayısı. **11)** İslamlıktan önce Kâbe'de duran üç puttan biri – Ankara kentini oluşturan ilçelerden biri – Aydın ilindeki Afrodisyas antik kentinde yaptığı kazı çalışmalarıyla tanınmış arkeoloğumuz. **12)** Kaz Dağı'nın antik dönemlerdeki adı – "Goriot Baba", "Eugenie Grandet" gibi romanlarıyla tanınmış Fransız yazar – 1613-1917 yılları arasında Rusya'yı yöneten hanedan. **13)** Ticaret gemisi sahibi – Azarlama, serzeniş – İngiltere'de çok sevilen bir cins bira. **14)** Bir meyve – Doruk – Kuran'da bir sure. **15)** Şah İsmail'in şiirlerinde kullandığı mahlas – Osmanlı Devleti'nde Bosna'da miras yoluyla reaya çocuklarına kalan büyük çiftliklere verilen ad – Fenike mitolojisinde en büyük tanrı – Çıplak vücut resmi.

YUKARIDAN AŞAĞIYA

1) Özellikle "Evcara peşrev" ve "Saz semaisi" ile tanınmış ilk Türk kadın besteci. **2)** "Yankı, kayın, yanık, yakın" örneğinde olduğu gibi, bir sözcük içindeki seslerin yerini değiştirerek elde edilen yeni sözcüğe verilen ad – Karışık renkli – Hücre yapısında bulunan bir asit grubunun kısa yazılışı. **3)** Üflemeli bir çalgı – Yeniçeri aylıklarına yapılan zam – Güven. **4)** Yetinme, yeter görme – Otomatik para çekme makineleri için kullanılan kısaltma – Mardin ilinde, Babil ve Pers İmparatorluğu döneminden kalma ören yeri. **5)** Ağırlık ve uzunluk ölçüleri için kabul edilmiş yasal ölçü modeli – İhsan Oktay Anar'ın bir romanı. **6)** Buzulların taşıyıp biriktirdikleri taş – Lapina familyasından bir balık – Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki eyaletlerinden biri. **7)** İlave – Boyacılıkta kullanılan, petrol türevlerinden mineral bir yağ – Bir yapının iç duvar kaplaması. **8)** Itırlı bir bitki – İsviçre'de bir ırmak – Bir haber ajansının kısa yazılışı – Rubidyum elementinin simgesi. **9)** Yüzgeçleri dikenli ve zehirli, eti lezzetli bir balık – Hamur açmakta kullanılan değnek. **10)** Sır – Uyma, boyun eğme – Hayat arkadaşı. **11)** Bir cins fasulye – Tarla, bahçe ve mandıra kapısı. **12)** Sivas'ın bir ilçesi – Oyunda cezalı çocuk – Divan şiirinin öncülerinden olup kendinden sonraki birçok şairi etkilemiş XV. yüzyıl şairi. **13)** Taklit, sahte – Trabzon ilinde bir yayla. **14)** Eski Türklerde "şaman, baksı, kam, ozan" gibi adlar da verilen büyücü şairler için kullanılan bir başka sözcük – Bir nota – Çiftçilikte toprağı işleyerek ürüne ortak olan kimse. **15)** İç Anadolu Bölgesi'nde bir dağ – Tanrı'nın doğayla özdeşleştirilmesi temeline dayalı bir felsefe geliştirmiş ünlü Hollandalı filozof.

Bulmaca çözümünün orijinali ya da fotokopisini, adres ve telefon bilgileriyle birlikte bize e-posta ya da mektup yoluyla ulaştıranlar arasından belirleyeceğimiz 10 okurumuza Ayrıntı Yayınları'ndan *Ortak Bir Şeyleri Olmayanların Ortaklığı* isimli kitabı armağan ediyoruz.

#tarih
Ömer Avni Mah. İnönü Cad. Mithatpaşa Apt. No:48/11, 34427 Gümüşsuyu, Beyoğlu, İstanbul
info@tarihdergi.com

HAZIRLAYAN: **ALP EJDER KANTOĞLU**

Yüzyıllar geçse de unutulmayan aşklar

Leyla vü Mecnun, Fuzuli, 1858 (Tebriz), resimli taş baskı

1 Shakespeare'in Romeo ve Juliet eserindeki büyük aşk hangi şehirde geçiyordu?
a) Venedik
b) Roma
c) Verona
d) Sicilya
e) Marsilya

2 Antik Yunan söylencelerinde karısını geri alabilmek yeraltı dünyasına gitmeyi göze alan ünlü aşık kimdir?
a) Orpheus
b) Paris
c) Pyriamus
d) Menelaos
e) Theseus

3 Eşi Fatma Hanım'ın ölümünden sonra "Eyvah ne yer ne yâr kaldı / gönlüm dolu ahu zar kaldı" diye başlayan şiiri yazan, sonra da dört defa daha evlenen ünlü şairimiz kimdir?
a) Yahya Kemal
b) Namık Kemal
c) Tevfik Fikret
d) Abdülhak Hamit
e) Cenab Şahabettin

4 Mısır kraliçesi Kleopatra'ya olan aşkı uğruna vatanını karşısına alan ünlü Romalı komutan kimdir?
a) Julius Caesar
b) Augustus
c) Marcus Antonius
d) Scipio
e) Pompeius

5 Ortaçağ İran edebiyatında Leyla ile Mecnun'un, mesnevi tarzında ilk manzum eserini kim yazdı?
a) Fuzuli
b) Arabi
c) El Kındi
d) Nizami
e) Rafızi

6 Çok sevdiği karısı Mümtaz Mahal'in ölümü üzerine ona olan aşkını yaşatmak için Tac Mahal'i yaptıran ünlü Babür Hanı kimdir?
a) Şah Cihan
b) Şah Bahadır
c) Şah Ekber
d) Şah Evrengzib
e) Şah Babür

7 İtalyan şair Dante'nin, ölümsüz eseri İlahi Komedya'yı yazmasına sebep olan kadın hangisidir?
a) Anastasia
b) Beatrice
c) Helen
d) Fiona
e) Vinona

8 Mahitap Hatun ile ona olan aşkından sünnet olan Yahudi Artin Efendi'nin aşkını anlatan Güngör Dilmen imzalı oyun hangisidir?
a) Aşkımız Aksaray'ın En Büyük Yangını
b) Aşk Hikayesi
c) İstanbul Taciri
d) Aşk Dediğin Laftır
e) Elveda Aşkım

9 Beatles'ın solisti John Lennon ile evlenen Yoko Ono o yıllarda hangi isimle anılıyordu?
a) Japon Kılıcı
b) Japon Haspası
c) Japon Cadısı
d) Japon Şeytanı
e) Japon Gülü

10 Homeros'un bir eserinde, karısı Penelope ve yurdu İthaka'ya dönebilmek için zorlu bir deniz yolculuğu yapan ünlü kahraman kimdir?
a) Frithiof
b) Tristan
c) Odysseus
d) Lancelot
e) Buridan

GEÇEN AYIN ÇÖZÜMÜ 1) b 2) e 3) e 4) c 5) d 6) c 7) b 8) a 9) a 10) a

Tüm soruları doğru cevaplayan olmamıştır.

BU NEDİR?

Nerede mis kokulu kitaplar
Nerede o toplu fotoğraflar?
Tarih oluyoruz birlikte
Dergim, ben ve çalışanlar

Geçen ayın çözümü: Buğday fosili, Çorum müzesi

Doğru cevabı veren olmamıştır

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	K	A	D	I	B	U	R	H	A	N	E	T	T	İ	N		T	O	G	A
2	A	N	A	S	O	N		A	Y	A	S		A	D	A	D	İ	Y	O	Z
3	Ş	A	R		M	İ	H	R		S	A	Y	V	A	N		L	A	M	A
4	G	R	A	M		C	A	B	İ		T	U	Ş		A	D	A		O	P
5	A	Ş		A	T	E		İ	M	B	İ	S	A	T		A	V	A	R	
6	R	İ	P		E	F	E		K	O	R	U	N	A	K		E	R	E	M
7	L		O	K	R		S	K	A	Y		F		R	A	S	T	A		A
8	I	R		U	Z	A	K		N	A	R	K	O	Z		E		N	U	R
9	M	U	S	T	A	T	İ	L		R	A	U	F		İ	B	A	D	E	T
10	A	L	O		R	E		A	S		İ	R	S	A	L		S	A	F	O
11	H	O	P	T	İ	R	İ	N	A	M		Ç	E	Ç	E	N		P	A	L
12	M		R	E	M	İ	L		T	A	R	E	T		N	E	Ş	A		O
13	U	R	A	Ğ	A	N		S	İ	N	A	N		U	Ç		E	Ş	A	S
14	T	A	N	E		A	M	İ	R	A		L	E	Z		S	M	A	Ç	
15		N	O	T	A		İ	T		T	R	İ	K	O	P	İ	S		E	Ş

GEÇEN AYIN KAZANANLARI:
Atilla Cengiz, Gökhan Çatır, Abdullah Çelebi, Ayşe Ergün, Mehmet Bülent Evcimen
Aslı Umut İbikli, Tarık İnam, Selen Nadar, Mine Sota, M. Boray Tatari

Tarih bir güreş değildir

Geçmişi sadece zafer-yenilgi döngüsü üzerinden değil, ancak gelişmeler karşısında alınan tavırlar üzerinden okursak, geleceğimiz hakkında düşünebiliriz. Bu bakımdan ülkemiz içinde konuşulanlar kadar, günümüz dünyasında konuşulanları da iyi anlamamız gerekmektedir.

İSENBİKE TOGAN

Tarih anlayışımız atalarımıza bakışımızı ve kendimizi algılayışımızı aksettirir. Resmî tarih dediğimiz tarih ile kişilerin kendi atalarına bakışı çok farklı değildir. Günümüzde her ikisi de geçmişteki şan ve şöhretten bahsetmeyi sever. Dünya milletlerinde bu böyle olmayabilir. Örneğin Çin'in Hubei eyaletindeki Tujia kabilesinde, eğer ata hırsızsa "hırsız" olarak anılır. Böyle durumlarda devletin resmî tarihi ile değişik etnik grupların bakışı arasındaki farkı görürüz.

Halbuki Türkiye'de genellikle yalnız şan şöhret değil, aynı zamanda yenmek ve zafer kazanmak de insanların kendilerine bakışlarını etkiler. Onun için de okul tarih kitaplarında galip geldiğimiz savaşlar, zaferler önem kazanır. Bir keresinde hatırlıyorum, Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinde Mora'nın fethinden söz ediliyordu. Birkaç sayfa sonra Mora tekrar ele geçiriliyordu. Arada ne olmuştu, ondan bahsedilmiyordu. Sanki Osmanlılar Mora'yı bir defa fethetmekle yetinmemişler de çifte dikiş sağlam olur düşüncesiyle, fethedilmiş yere bir kere daha sefer düzenlenmiş izlenimi uyanıyordu.

Diğer bir konu da zaferlerin adalete dayanan dünya görüşümüzü yaymak ve yeni alanlara yerleşmesini sağlamak düşüncesidir. Kendi görüşümüze uymayan gelişmeler ise bizde kalıcı bir etkiye haiz olmamışlardır. Onun için de 1243 Kösedağ savaşı sonrası Anadolu'da İlhanlı idaresi diye baktığımız Moğol dönemi ve 1402'de Temürlenk'in Ankara Savaşı'nı kazanması sonrasında, galibiyet sahiplerinin dünya görüşü bizi kültürel olarak fazla etkilememişti. Bunu Anadolu'da özellikle makro seviyedeki devlet idaresinde ve "ülüş sistemi" dediğimiz memâlikin paylaşılma ilkesinde görmekteyiz. Ne İlhanlıların hanedan mensuplarına özel bir konum bahşeden "inçü" divanı ne de Temür'ün memaliki oğullar arasında paylaşma sistemi Anadolu'da kök salmıştı. Demek yenilmek başka şey, galip gelenin fikir ve geleneklerini benimsemek ayrı şeylerdir.

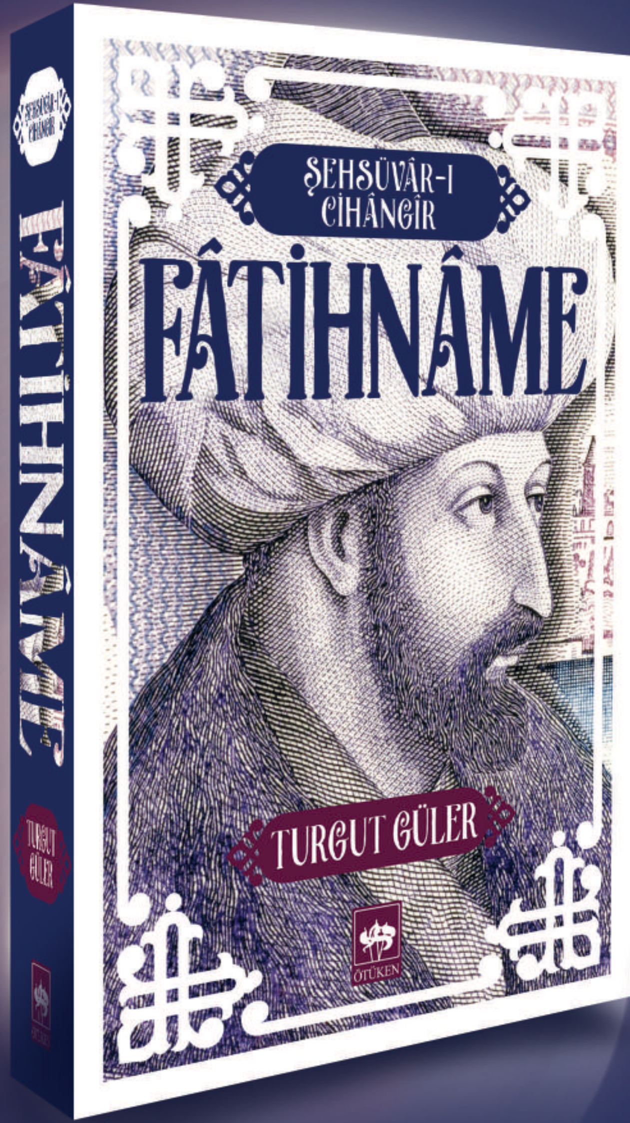
Tarihte galibiyet açısından bakılmayan alanlardan biri İslâmiyet'in kabulü ve yayılmasıdır. Diğer taraftan benzer bir durum Batı medeniyeti ve Avrupa için de söz konusudur. Süleyman Demirel bir demeçte: "Gelmişler topraklarımızı işgal etmişler. Kurtuluş Savaşı vermişiz. Evlatlarımız şehit düşmüş. Buna rağmen Atatürk yönünü onlara çevirmiş. Bizi dışlamaya ne hakları var? İster alsınlar ister almasınlar, yolumuza devam edeceğiz. Kudretimizi anlayacaklar. Şu anda izlenen politika bu minvalde ve doğru" demişti (15.12. 1997 Hürriyet , s.29)

Süleyman Demirel aslında genel olarak hiç konuşulmayan bir konuya değinmiş oluyordu. Gerçekten bu iş nasıl olmuştu? Pekin Üniversitesi'nde bir öğrenci 2000'li yıllarda bana "Türkiye ve Çin uzun bir tarihi olan iki ülke. Her ikisi de Avrupalıların istilasına uğradı. Türkiye'de müstevliler hakkında ne düşünülüyor ve kaybedilen topraklar hakkında ne hissediliyor?" diye sormuştu. Ben de "müstevliler bizim dostumuz, kaybedilen topraklar da komşularımız" demiştim.

Herhalde geçmişe güreşmiş gibi bakmak ve sadece şurada şöyle zaferler kazandık demek yerine, tarihte bazı gelişmeler karşısında nasıl bir tavır almış olduğumuzu anlamak, geleceğimiz hakkında düşünebilmemize yardımcı olur.

Dikkat edilirse, geçmişte gerek İslâmiyet'in kabulü, gerekse Avrupa medeniyeti Batı uygarlığı içinde yer almaya çalıştığımız dönemleri zafer ve yenilgi şeklinde algılamamış olduğumuz görülüyor. İslâmiyet'in ortaya çıkışı ve yayılması sonrasında gelişen İslâm medeniyeti ile Avrupa'nın bilim ve teknoloji ile öne çıkmasının dünya tarihinin dönüm noktalarını oluşturduklarını görmemek mümkün değildir.

Demek ki dünya tarihinin önemli olayları ve gelişmeleri içinde yer almak, Atatürk'ün deyimi ile "muasır medeniyet" seviyesine ulaşmak isteği (zamanında Osmanlılar da "muasır" bölgesel imparatorluklar içinde yerini almıştı), zafer veya yenilgi döngüsünün üzerinde yer almıştır. Onun için de salt ülkemiz içinde konuşulanlara bakmak yerine, günümüz dünyasını iyi anlamamız gerekmektedir. Ancak bu takdirde akıntı-yelken- rüzgâr ilişkileri içinde varolmak yerine, gelecekte nerede bulunmak istediğimizi öğrenebilir ve ona göre donanımlara sahip olmayı ön plana çıkarabiliriz.

ŞEHSÜVÂR-I CİHÂNGİR
FÂTİHNÂME
TURGUT GÜLER
ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

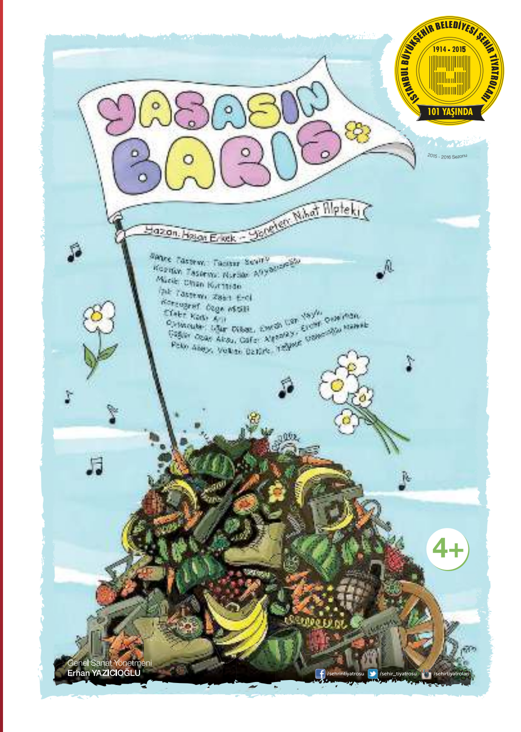

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Şehir Tiyatroları

1914

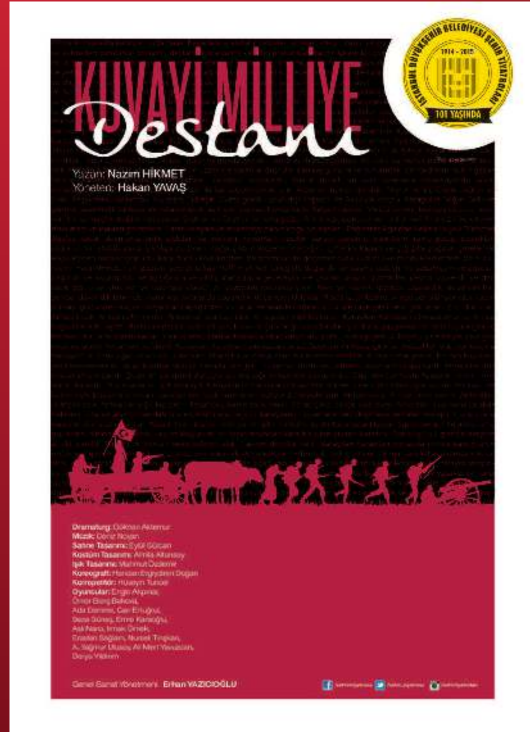

TİYATRO KÜLTÜR, SEVGİ VE BARIŞIN BULUŞTUĞU YERDİR.

Erhan YAZICIOĞLU

Genel Sanat Yönetmeni

 /sehrintiyatrosu /sehir_tiyatrosu /sehirtiyatrolari **www.ibst.gov.tr**